

VIGILIA

2005 / 10

JOHANNES BAPTIST FREYER: „Ignorans sum et idiota”
BALÁZS ZOLTÁN: Az üdvösségre való alkalmatlanságunkról
BORBÁNDI GYULA: A páter. Emlékek Jánosi Józsefről
RÉDEI KÁROLY: A magyar nyelv és nép eredete

Takács Zsuzsa és Szegedi-Szabó Béla versei

Beszélgetés Dér Andrással

ROGER TESTVÉR: Békés jövő
Hardi Orsolya, Solt Pál és Thorday Attila emlékezése
Roger testvére

LUKÁCS LÁSZLÓ:	Hármascsillag	771
JOHANNES		
BAPTIST FREYER:	„Ignorans sum et idiota”. Az egyszerűség mint a tudás és bölcsesség forrása Assisi Szent Ferencnél (<i>tanulmány</i>) (<i>Sághy Marianne fordítása</i>)	772
BALÁZS ZOLTÁN:	Az üdvösségre való alkalmatlanságunkról (<i>esszé</i>)	784
BORBÁNDI GYULA:	A páter. Emlékek Jánosi Józsefről (<i>esszé</i>)	792
RÉDEI KÁROLY:	A magyar nyelv és nép eredete (<i>tanulmány</i>)	801

SZÉPÍRÁS

TAKÁCS ZSUZSA:	Kórházi látogatók (<i>vers</i>)	808
NAGY FARKAS		
DUDÁS ERIKA:	Fekete ünnep (<i>novella</i>)	809
SZEGEDI-SZABÓ BÉLA:	A szerzetes; Odüsszeusz hazatérése; Prospero (<i>versek</i>)	811
HORKAY		
HÖRCHER FERENC:	A vakmerő Caravaggio (<i>esszé</i>)	813

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

BODNÁR DÁNIEL:	Dér Andrással	822
----------------	---------------	-----

MAI MEDITÁCIÓK

ROGER TESTVÉR	Békés jövő	831
---------------	------------	-----

NAPJAINK

SOLT PÁL:	A közösség példázata. Roger testvér és a Taizéi Közösség	835
HARDI ORSOLYA:	Levél Taizéből	837
THORDAY ATTILA:	Taizé — a falakon túl	839

KRITIKA

BAZSÁNYI SÁNDOR:	Árnyékszállás, fogságban. Spiró György: <i>Fogság</i>	843
------------------	---	-----

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	847
---	-----

A 821. oldalon Caravaggio festménye, a 791. oldalon imádság Taizében, a 842. oldalon Roger testvér

Hármascsillag

Sok olyan keresztényt tudnánk felsorolni a 20. század második feléből, akik kiemelkedőt alkottak, akár az emberiség vagy éppen hazájuk szolgálatában, akár az egyház életében, teológiai, szervezői, vezetői vagy éppen szolgáló munkásságukkal. Nem kevesen vannak azok sem, akik erőszakos halál áldozatává lettek, éppen tevékenységük következtében.

Közülük hárman, Teréz anya, II. János Pál pápa és Roger testvér mégis egészen sajátos módon meghatározta az elmúlt ötven év keresztény gondolkodását és életét, de a maguk sajátos módján hatottak az egész világra is. Kortársak, egymással és velünk. Három fénysugár, amely háromféleképpen világítja meg az Evangélium üzenetét, hármastükör, amelyből az egyetlen Istenfia arca néz reánk.

Teréz anya a szegények legszegényebbjeinek szolgálatába szegődött: azokat kereste föl nővéreivel (a „szeretet misszionáriusai-val”), akiket mindenki elkerül, akik maguktól képtelenek az emberhez méltó életre. Vállalt hivatása: akiket mindenki elhagyott, azokkal megéreztetni, hogy Isten szereti őket, gondoskodik róluk.

II. János Pál pápa az egyházi hierarchia csúcsán vált a világ egyik legnépszerűbb emberévé. Nem a rangja, méltósága tette azzá. Hívők és nem hívők egyaránt: nemcsak tisztelték humanizmusáért, az egyház hitének védelméért, szociális érzékenységeért, fáradhatatlan munkatempójáért, hanem szerették. S amikor szervezetét már elgyötörte a kor és a betegség, akkor került egyre közelebb a fiatalokhoz: szeretetébe és bizalmába fogadta őket, és azok szinte rajongó hálával viszonyozták ezt.

Roger testvér viszont nem a tevékenység útját választotta, hanem az imádságét. A „bizalom zarándokútját” járta egy életen át, először magányos imádságban, majd a hozzá csatlakozó testvérekkel. Számára is váratlan meglepetés volt, hogy egyre többen keresték föl: Taizé, a Kiengesztelés Temploma egyre több fiatalot vonzott. Roger testvér ismerte az embereket gyötörő kétséget, félelmet, elhagyatottságot, amely pusztasággá teszi az életüket. Ő azonban a szív bizalmát és egyszerűségét, a békét és a kiengesztelődést hirdette, hogy a föld lakhatóvá váljék.

Mindhármuk alakja eleven szimbólummá növekedett immár. Mindhárman átléptek abba az Életbe, amelyben szemtől-szembe látják Azt, akinek szeretetéből és jelenlétében éltek már itt a földön. — Nekünk, itt és ma élőknek megadatott, hogy láthatuk-hallhattuk őket földi életükben, testi valójukban is. Ajándék számunkra, hogy ezután is figyelhetünk rájuk, s általuk Arra, akinek szeretete rajtuk keresztül reánk is kisugárzott.

JOHANNES BAPTIST
FREYER

„Ignorans sum et idiota”

Az egyszerűség mint a tudás és bölcsesség forrása Assisi Szent Ferencnél

1953-ban született a németországi Waldshutban. Ferences szerzetes, az Antonianum Pápai Egyetem rektora. Írása előadésként elhangzott a Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány tagjainak 2004 júliusában tartott továbbképzésén.

Celanói Tamás Második Életrajza Szent Ferencről 103. In: *Celanói Tamás életrajzai Szent Ferencről.* (Balanyi György fordítását a latin kritikai szöveg és a modern fordítások alapján javította Hidász Ferenc OFM és Várnai Jakab OFM.) *Ferences források 2., Újvidék – Szeged – Csíksomlyó,* 1993, 231–232.

Ferenc hermeneutikai módszere

Előadásunk kiindulópontjaként egy Celanói Tamás által megörökített eseményt szeretnék felidézni:¹

„Amikor Ferenc Siena környékén tartózkodott, felkereste egy prédikálórendi testvér, a szellem embere, a szent teológia tudományának doktora. A messziről jött látogatóval Ferenc hosszasan társalgott, édesen elbeszélgetett az Úr szavairól. A doktor Ezékiel próféta mondásáról kérdezte Ferencet: »Ha te nem figyelmezteted, nem beszélsz neki, hogy letérítsd a gonoszt gonosz útvjáról, a gonosz meghal a bűne miatt, de vérét tőled kérem számon.« Azt kérdezte: »Szent atyám, sok embert ismerek, akik nemcsak gonoszok, hanem halálos bűnben élnek. Az ő lelküket is rajtam fogja számonkérni az Úr?«

Ferenc szabadkozott, hogy ő tudatlan ember, nemhogy értelmezni tudná a Szentírás szövegét, inkább ő szorulna rá a tudós doktor tanítására. De a domonkos alázatosan hozzáfűzte: »Testvérem, a legtanultabb emberek sem tudtak válaszolni kérdéseimre, ezért szeretném megismerni a véleményedet.«

»Én úgy értelmezem ezt a szöveget — válaszolta erre Ferenc —, hogy Isten szolgájának minden erejével életszentségre kell törekednie, hogy világos példájával és ékesszóló viselkedésével jó útra térítse a gonoszokat. Messzire kisugárzó életpéldája és hírének jó illata döbbsenti rá a többieket nyilvánvaló gonoszságukra.«

A domonkos doktor sokat tanult ebből a magyarázatból, és amikor útra kelt, ezt mondta Ferenc társainak: »Testvéreim, Ferenc teológiai tudása a tiszta imaéletből fakad. Egyszerűsége és természetessége szárnyal, mint a sas, a mi tudományunk ezzel szemben a porban csúszik.«”

A történetből kiderül, hogy a szentírási részlet megértéséhez kulcsra, hermeneutikai módszerre, tudományos olvasatra van szükségünk. Ferenc azonban nem a skolasztikus tudományosság új módszerével közelíti meg a szöveget, hanem kijelenti magáról, hogy tanulatlan, majd a legtisztább egyszerűséggel közli véleményét az adott textusról. Az okos domonkost éppen egyszerűségével és természetességével ejti ámulatba.

A Celanói Tamás által feljegyzett történet további kérdéseket vet fel. Milyen olvasási kulcs, milyen hermeneutika tette lehe-

²Az egész Rendhez írt levél 39. In: *Assisi Szent Ferenc művei*. (Balanyi György fordításának a latin kritikai szöveg és modern fordítások alapján elvégzett javítása.) Ferences források 1., Újvidék – Szeged – Csíksomlyó, 1993, a továbbiakban: Szent Ferenc)

„Tanulatlan, együgyű és egyszerű”

³Szent Ferenc: *Végrendelet* 29.

⁴Vö. Szent Ferenc: *Végrendelet* 4, 15, 39.

⁵Vö. Y. De Andia: *Simplicité. Écriture et premiers Pères*. In: *Dictionnaire de la Spiritualité XIV*, 892–903; V. Desprez: *Simplicité. Monachisme ancien et médiéval*. In: *Dictionnaire de la Spiritualité XIV*, 903–910.

Az egyszerűség jelentése a bibliai és a patrisztikus hagyományban

tővé Ferenc számára, hogy ily meggyőzően fejtsse ki a bibliai szöveg értelmét? Beszélhetünk-e egy sajátos „ferenci hermeneutikáról”, mely gyökeresen különbözik a tudós doktor értelmezés-technikájától? Úgy tűnik, igen. Ebben az esetben viszont azonnal felmerül a kérdés, hogy a Ferenc-féle bibliamagyarázat lett-e a ferences hermeneutika sarkköve? Amennyiben kimutatható Szent Ferencnél egy jellegzetes értelmezési módszer, akkor az is megvizsgálható, hogy ez mennyiben fektette le a ferences hermeneutika alapját. A fő kérdés: létezik-e egy kifejezetten Szent Ferencre jellemző szövegértelmezési metódus, amely megalapozta és meghatározta a későbbi ferences hermeneutika stílusát? Milyen „olvasási kulccsal” nyitja meg Szent Ferenc a Bibliát? Milyen ferenci értelmezés alapozza meg tudomány és tudás ferences hermeneutikáját és módszertanát?

Celanói Tamás elbeszélése szerint Ferenc „iskolázatlannak” nevezi magát, ami megfelel sokszor hangoztatott önjellemzésének: „*ignorans sum et idiota*”.² A tanulatlansághoz és együgyűséghez itt még egy jellegzetes vonás járul: az egyszerűség.³ Az élete döntő pillanatait rögzítő *Végrendelet*ében Ferenc határozottan kiemeli, hogy viselkedését mindig az egyszerűsége való törekvése irányította.⁴ Az egyszerűség a „tanulatlan és együgyű” ember létmódja.

A végtelékig leegyszerűsíténék a dolgot, ha Ferenc önjellemzését — „tanulatlan, együgyű, egyszerű” — a „tölkfilkó” szinonimájának tartanánk. Ferenc korában az írástudatlanokat (*illiterati*) nevezték „tanulatlanak és együgyűnek”, vagyis azokat, akik az írástudókkal szemben nem rendelkeztek iskolai képzéssel és ismeretekkel, így csak a legegyszerűbb dolgokat voltak képesek felfogni. Ezért jellemzi magát Ferenc ezekkel a szavakkal: „tanulatlan, együgyű és egyszerű”. Az „egyszerűség” Ferenc korában jól körülrít, meghatározott *terminus technicus* volt, mely nem egyszerűen a „buta” ember felfogását és beszédmódját jelölte.⁵

A biblikus és patrisztikus hagyomány szerint az egyszerű ember az igaz ember, akinek életét integritás jellemzi. Az egyszerűségről úgy gondolkodtak, mint a szív tulajdonságaiból fakadó őszinteségről. Egyszerűnek lenni annyi, mint Istené lenni. Az egyszerű ember jó szándékú, nagylelkű, és Isten színe előtt igaz. Az egyszerűséget a szeretet és hit összekapcsolásának tekintették; a gyermekek bizalom evangéliumi követelményéhez szükséges ártatlanságot és tisztaságot látták benne. Az egyszerűséget továbbá szemlélődő vonásnak tartották: annak az embernek a magatartására jellemző, aki megértette Isten szavát és engedelmeskedik neki. Ezért nevezik Jézus tanítványait „egyszerű” embereknek. A lelki értelem mellett az „egyszerű” jelző a magas kultúra hiányára és alacsony társadalmi helyzetre is utalt. Az egyszerűség a szegény, írástudatlan ember életbölcssége. A középkori teológia előszeretettel hangsúlyozta, hogy Isten maga is egyszerű.

**Az egyszerűség
mint a szerzetesi
élet jellemzője**

Az egyszerűség biblikus-patrisztikus értelmezése mellett a Ferenc korabeli szerzetességnek is megvolt a maga sajátos felfogása erről a fogalomról. A monasztikus közösségekben az egyszerű embert erényesnek tartották, olyan embernek, akiben megvan az ártatlanság, a tisztaság, az alázat, az engedelmesség, az őszinteség és a szeretet. Erényei révén és hite által az egyszerű ember közvetlen istenismerettel rendelkezik, annak ellenére, hogy nem részesült skolasztikus képzésben. Az egyszerűség különösen a mérséklettel és az alázattal járt együtt; minden körülmények között jót tesz, még akkor is, ha üldöztetésben van része. Az egyszerű emberben nincs rosszindulat, csak jóság. Bizonyos szerzetesi körök azt tanították, hogy az egyszerűség a teremtett emberi természet legjellemzőbb vonása. Az egyszerűséget általánosságban a szerzetesi élet jellemzőjének tartották, szemben a világi, illetve a skolasztikus életformával. Ebben az értelemben az egyszerűség már egy bizonyos „olvasási kulcsot” jelent, az életvitel hermeneutikáját jelöli. Ez azonban nem egy szentencia kidolgozására szolgál, hanem olyan viselkedésmódot jelent, mely az ember életét Isten felé irányítja.

⁶Vö. Guillaume de Saint-Thierry: *Lettre aux frères du Mont-Dieu*. (Kiadta és ford. J. M. Déchanet.) Paris, Sources Chrétiennes 223, n. 49., 184.

E felfogás klasszikus példájával Saint-Thierry-i Vilmosnál találkozunk,⁶ aki arra buzdítja a szerzeteseket, hogy legyenek egyszerűek, mert csak így fejezhetik ki: jót akarnak cselekedni és eltökélt szándékuk megtérni Istenhez. Az egyszerűség a hiteles alázat életstílusa Vilmos számára.

⁷Izzo: *La semplicità evangelica nella spiritualità di S. Francesco d'Assisi*. Roma, 1971, 77.

Amikor Ferenc tanulatlanak, együgyűnek és egyszerűnek nevezi önmagát, akkor ennek háttérében meg kell hallanunk a szó jelentésének korabeli zöngéit is. Egyszerűnek lenni azt jelenti, hogy az életet és a dolgokat már egy bizonyos módon éljük át, fogjuk fel, és értelmezzük. Azt mondhatjuk: egyszerűnek lenni a lét egy bizonyos értelmezése, olvasási kulcsa. *Az egyszerűség ezért nem azonos a gyermeki ártatlansággal és tapasztalatlansággal: az erény tapasztalatát jelenti.*⁷ *Az egyszerűség a tudás valódi fajtája.*⁸

⁸Vö. i. m. 194.

Az egyszerűség mint Assisi Szent Ferenc hermeneutikája

Tételelem ezek után így hangzik: az egyszerűség Ferenc hermeneutikája, amellyel az élet egészét értelmezi. Ez nem annyira a szövegek kritikai olvasatában, vagy egy-egy gondolat kidolgozásában érvényesül, hanem saját életének és kora eseményeinek megértéséhez ad kulcsot. Ferenc egyaránt merít bibliai-patrisztikus és szerzetesi gyökerekből, amikor az egyszerűséget választja alapul. Arra vonatkozóan pedig, hogy részleteiben miként kell értelmeznünk nála ezt a fogalmat, a saját írásai világosítanak fel bennünket. A ferenci hermeneutika sajátos hangvételének megértéséhez először is magukat a szöveghelyeket kell megvizsgálnunk. Azon túl, hogy Ferenc kijelenti magáról: „egyszerű ember vagyok”,⁹ egy gyors áttekintés a következő kifejezésekkel szembesít minket:

⁹Vö. Szent Ferenc: *Végrendelet* 29.

**Életrajzok
(a Regulák és az
Intelmek)**

¹⁰Szent Ferenc: *Meg
nem erősített Regula*
16,1–2.

¹¹Szent Ferenc: *Meg
nem erősített Regula*
17,13sk.

¹²Szent Ferenc:
Intelmek 19.

¹³Szent Ferenc:
Végrendelet 4–5.

¹⁴Szent Ferenc:
Végrendelet 14–15.

¹⁵Szent Ferenc:
Végrendelet 39.

¹⁶Szent Ferenc: *Levél a
hívókhöz*, 2. változat 45.

¹⁷Szent Ferenc: *Az
egész Rendhez
írt levél* 2.

Levelek

Imádságok

¹⁸Szent Ferenc: *Az eré-
nyek üdvözlése* 1.10.

¹⁹Szent Ferenc:
*Az egész Rendhez
írt levél* 52.

Meg nem erősített *Regula* 16,2: Ferenc evangéliumi szavakkal inti a szaracénok megtérítésére induló testvéreket, hogy „legyenek okosak, mint a kígyók és egyszerűek, mint a galambok”.¹⁰

Meg nem erősített *Regula* 17,13–16: Ferenc szembeállítja az Úr lelkét a világi tudással és a test okosságával. Az Úr lelkét az alázattal és a türelemmel együtt tiszta, egyszerű és valódi béke jellemzi. Az egyszerűség az egyik jellegzetessége annak a lelkületnek, amelynek elérésére a testvéreknek törekedniük kell.¹¹

19. *intelem*: Ferenc boldognak mondja azt a szolgát, aki nem azt keresi, hogy mások mit gondolnak róla. Nem törődik vele, hogy az emberek magasztalják, vagy megvetendőnek és egyszerűnek tartják. Csak azzal foglalkozik, hogy Isten szemében mennyit ér, és őszintén aláveti magát mások akaratának.¹²

Végrendelet 4–5: Ferenc tanúsítja, hogy Isten akkora hitet adott neki a templomokban, hogy ilyen egyszerű szavakkal imádkozott: „Imádunk téged, legszentebb Urunk, Jézus Krisztus, itt és a világon lévő minden templomodban, és áldunk Téged, mert Szent Kereszted által megváltottad a világot”.¹³ *Végrendelet* 14–15: Ferenc isteni kinyilatkoztatásnak tulajdonítja, hogy az Evangélium tanítása szerint akar élni, és ezt néhány egyszerű szóval írásba foglaltatta.¹⁴ *Végrendelet* 39: Ferenc megerősíti: maga az Úr adta meg neki, hogy egyszerűen és világosan elmondja és papírra vesse a regulát. A testvéreknek is egyszerűen és magyarázat nélkül kell értelmezniük és megtartaniuk azt.¹⁵

Levél a hívókhöz 2, 45: Ferenc felszólítja a híveket, hogy ne a test szerinti bölcsességre törekedjenek, hanem legyenek egyszerűek, alázatosak és tiszták, szolgálói és alárendeltjei minden emberi teremtménynek az Istenért.¹⁶ *Az egész Rendhez írt levél* 2: Ferenc a megszólításban egyszerűeknek nevezi a testvéreket.¹⁷

Az erények üdvözlése 1.10: Az egyszerűség — mint Ferenc számára az egyik legfőbb erény — a bölcsesség nővére. Ahogy az erények legyőzik a bűnöket és vétkeket, úgy a szent, tiszta egyszerűség megszégyeníti e világ minden bölcsességét és a test bölcsességét.¹⁸

Az egész Rendhez írt levél 52: Ferenc Istent a tökéletes Szentháromságban és az egyszerű Egységben szemléli.¹⁹

A szövegek pusztán felsorolásából is jól látjuk, hogy az egyszerűség kulcsszerepet játszik abban, ahogy Ferenc nemcsak saját életét, hanem testvéreinek és az összes hívóé az életét rendezi. Több szinten érvényesülő hermeneutikai kulcsról beszélhetünk. Valójában Ferenc számára az egyszerűség ahhoz jelent értelmezési kulcsot, hogy életét új módon, a világi élet alternatívájaként tervezze el. Az egyszerűség a hermeneutikai kulcs az Úr Lelkére alapozott élethez. Hermeneutikai kulcs Ferenc hitéhez, imaéletéhez és szemlélődéséhez is. Ferenc az egyszerűség fényében értelmezi az isteni kinyilatkoztatást is, mely feltárta előtte azt az életformát, amit azután írásba foglaltatott a *Regulában*. Élete végén

**Az egyszerűség
választási helyzet
elé állít**

**Az egyszerűség utat
mutat az igazi
bölcességhez**

²⁰Szent Ferenc: *Levél
a hívőkhöz,*
2. változat, 67.

²¹Vö. Johannes B.
Freyer: *Der demütige
und geduldige Gott.
Franziskus und sein
Gottesbild: ein Vergleich
mit der Tradition.*
Veröffentlichungen der
Johannes Duns Scotus
Akademie für
franziskanische
Geistesgeschichte und
Spiritualität I,
Mönchengladbach/
Kevelaer, 1991.

**Egyszerűség és
egyetemes üdvtörténet**

²²Az üdvtörténet
panorámájához lásd
Szent Ferenc: *Meg nem
erősített Regula* 23,1–5.

is hangsúlyozza az egyszerűséget, testvéreire ezt hagyja értelmezési kulcsként és az élet hermeneutikájaként.

A felsorolt szövegek töredékek maradnának, ha nem illesztelnék őket valamilyen egységes keretbe. Az egyszerűség mint értelmezési kulcs megkülönböztet és szétválaszt. Az egyszerűség valódi választási helyzetek elé állít, az embert meghatározott irányba indítja el. Az egyszerűség megkülönbözteti és elválasztja egymástól a világi tudományt és az igazi bölcességet. Megszegényíti az evilági okoskodást és életünket az igazi bölcesség felé irányítja. Ebben fogalmazható meg ennek a hermeneutikai kulcsnak az első jellemző vonása: kritikus szembenállás mindenrel, amit úgy határozhatunk meg mint evilági tudást, és éles elhatárolódás attól.

Az egyszerűség azonban nemcsak megkülönböztet és szétválaszt, hanem határozottan utat is mutat az igazi bölcességhez. Ferenc számára az igazi bölcesség Jézus Krisztusban fedte fel magát. A hívekhez írt levél 2. változatában Ferenc ezt mondja azokról, akik nem tartanak bűnbánatot: Az ilyenekben nem lakozik lelki bölcesség, mert nincs meg bennük az Isten Fia, az Atya igazi bölcessége.²⁰ Pozitív értelemben megállapíthatjuk, hogy Ferenc szemében Jézus Krisztus az igazi bölcesség, amely felé nővére, az egyszerűség egyengeti az utat. Jézus Krisztus, az igazi bölcesség úgy mutatkozik meg Ferenc számára, mint aki szegény, alázatos és mint aki — teológiai nyelven fogalmazva — kiüresítette önmagát és a szolga alakját vette fel.²¹ Annak ellenére, hogy Ferenc nem használja az „önkiüresítés” kifejezést, megállapíthatjuk, hogy a kenózis teológiai fogalma összegzi a legjobban a szegény, alázatos és leereszkedő Krisztus képét, amelyet Ferenc mint követendő életpéldát állít testvérei elé. Krisztus kenózisa — melyhez Ferenc egyszerűségében ragaszkodik — magát az üdvösség és megváltás szentháromságos misztériumát tárja fel. Az egyszerűségnek mint hermeneutikai kulcsnak a második jellemző vonása: segít felfedezni Krisztusban, az igazi bölcességben a kenózis szentháromságos misztériumát mint üdvösségünk és megváltásunk árát.

Ferenc számára a kenózis mint valódi bölcesség felfedezése életforma és regula lesz. A valódi bölcesség, melyet hermeneutikai kulcsának segítségével Ferenc az Evangéliumban felfedez, létté válik a konkrét valóságban. Életét a Szentháromság misztériuma felé fordítja, hogy megtalálja az üdvösség teljességét. Ismét csak az egyszerűség lesz az az olvasási és értelmezési kulcs, amellyel Ferenc az eseményeket, a valóság minden helyzetét ebbe a misztériumba tömöríti. A hermeneutikai kulcs harmadik jellemző vonása az, hogy az egyszerűség képes az egyetemes üdvtörténelembe integrálni az emberi életet, a világ eseményeit, a valóság teljességét.²²

Ahhoz, hogy megmaradjunk a kenózis útján, hogy az életet az üdvtörténelem fényében lássuk, az szükséges, hogy egyszerű-

²³Vö. Szent Ferenc:
Megerősített
Regula 10.8.

Lélekben való élet

²⁴Szent Ferenc:
Intelmek 7.

ségben és valódi bölcsességben élve bírjuk magunkban az Úr Lelkét és az ő szent működését.²³ Az Úr Lelkét és az ő szent működését pedig ismét csak az élet konkrét pillanatai váltják valóra. Példaként álljon itt a 7. *Intelem*: „Betű által hálnak meg azok a szerzetesek is, akik nem akarják követni a Szentírás szellemét, hanem beérik a szavak merő tudásával és értelmezésével. És viszont azokat élteti a Szentírás szelleme, akik egész tudományukat, melyet szereztek és még szerezni kívánnak, nem a testnek tulajdonítják, hanem szóval és példaadással a fölséges Úristennek adják vissza, akitől minden jó ered.”²⁴ Az egyszerűség mint hermeneutikai kulcs negyedik jellemző vonása: a Lélekben való élet, amely úgy cselekszik, hogy eközben mindent szüntelenül visszaad Istennek, a legfőbb jónak.

Tehát Ferenc számára a hermeneutika nem értelmezési és értékelő módszer, hanem életmód, az ember magatartása Isten színe előtt és a világgal szemben. Ez a hermeneutika tükröződik abban, hogy kitart az egyszerűség követelménye mellett, és négy fő mozzanatban érvényre juttatja azt: 1. a világi tudással szemben a kritikus magatartás, a különbség világos tudata; 2. a valódi bölcsességnek mint az üdvösség szentháromságos misztériumának felfedezése Krisztus kenózisában; 3. az emberi élet egészének beillesztése az egyetemes üdvtörténelem horizontjába; 4. az üdvösség megvalósítása a „visszaadás” konkrét lelki magatartásában.

Ferenc személye mint hermeneutikai kulcs

²⁵Vö. Szent Ferenc:
Meg nem erősített
Regula 7,1–3,
Megerősített Regula 5.

²⁶Vö. Fernando Uribe:
Introducción a las
hagiografías de San
Francisco y Santa Clara
de Asís (siglos XIII y
XIV), Murcia, 1999.

Maga Ferenc is gondoskodott arról, hogy olvasási kulcsát testvérei átvegyék és halála után továbbvigyék. Ezért nemcsak arra biztatta társait, hogy életüket és a regulát az egyszerűség jegyében értelmezzék, hanem a testvérek életét is az egyszerűség fényében határozta meg. Például amikor lefektette, hogy a testvérek mindenfajta tisztes munkát végezhetnek, ami nem oltja ki bennük az imádság és áhítat szellemét.²⁵ Antalhoz írott levele tanúsítja, hogy azt is a maga hermeneutikája szerint határozta meg, milyen módon viszonyuljanak a tudományhoz a testvérek: „Antal testvérnek, püspökömnek, Ferenc testvér üdvöt kíván! Megelégedésemre szolgál, hogy a szent teológiából előadásokat tartasz a testvéreknek. Vigyázni kell azonban, hogy e stúdium során ki ne oltsd a szent áhítat és imádság szellemét, ahogy az regulánkban áll.” A Ferenc által meghatározott körvonalakon túl azonban az általa képviselt értelmezési mód olyan utat járt be, amelyet ő a maga egyszerűségében el se tudott volna képzelni. Ugyanis személye maga válik értelmezési kulccsá, hermeneutikai eljárássá. Igen hamar, az életrajzok²⁶ révén Ferenc lesz a szerzetesi élet, sőt a hívő élet modellje. A krisztuskövetés, a testvéri élet és a keresztény élet példaként maga Ferenc lesz a kulcs a ferences élet hermeneutikájához, életének különféle értelmezésin keresztül. Mi több, egy teológiai értelmezési folyamat

²⁷Lásd még: Jan van den Eijnden: *Bonaventura und das Gedankengut des Joachim von Fiore. Der Einfluss des franziskanischen Kontexts auf eine theologische Diskussion.* In: *Collectanea Franciscana* 71 (2001) 65–85.

²⁸Lásd a *Legenda Maior* és a *Legenda minor* című Ferenc-életrajzot. ²⁹Vö. D. Burr: *Olivi and Franciscan Eschatology.* In: *Collectanea Franciscana* 53 (1983) 23–40.; J. Schlageter: *Das Heil der Armen und das Verderben der Reichen.* *Franziskanische Forschungen* 34., Werl, 1989.

³⁰Vö. F. Selvaggi: *Scienza.* In: *Enciclopedia filosofica* VII, Firenze, 1982, 492–505.

³¹Vö. Daniele Jacquart: *Scienza.* In: *Dizionario enciclopedico del medioevo* III, Paris – Roma – Cambridge, 1999, 1742–1744.

³²Vö. Arisztotelész: *An. Post.* I, 2, 71b 9–12.

³³Vö. A. M. Moschetti: *Sapienza.* In: *Enciclopedia filosofica* VII, Firenze, 1982, 355.

³⁴Vö. Izzo: i. m. 131.: „Bonaventura szerint az ember minden képességét áthatja az isteni létező.

³⁵Vö. Bonaventura: *Hexaemeron*, 11.

eredményeképpen Ferenc alakja teológiai fogalommá vált. Személyében egy teológiai tipológia jelenik meg. Ferenc teológiai „toposszá” válik, és így olvasási kulcs és hermeneutika lesz egy egész teológiai beállítottság számára.

E különféle interpretációk két fő típusra oszthatók. Az egyik krisztológiai szempontok alapján értelmezi Ferenc életét és személyét, a másik spirituális-eszkatologikus magyarázatra törekszik.²⁷ A krisztológiai interpretáció Bonaventura olvasatában éri el csúcspontját,²⁸ míg a spirituális-eszkatologikus interpretáció Petrus Ioannes Olivi olvasatában teljesedik ki.²⁹ Annak dacára, hogy a középkori ferences gondolkodásban több eltérő, sőt olykor egymással szembenálló irányzat alakult ki, ezeknek az irányzatoknak a fő jellemvonásai mégis a gondolkodás egyfajta egységére utalnak. A sokféleségben a gondolkodás egységét éppen Szent Ferenc alakjának „teológiai toposza” biztosította. Az egyszerűsége alapozott hermeneutikája indította el és alapozta meg a ferences elképzeléseket tanulásról és tudásról. A kezdeti teológiai toposzból kiinduló vonalakat így csoportosíthatjuk: 1. Bölcsesség és tudomány dialektikája; 2. Szeretet és értelem dialektikája; 3. Elmélet és gyakorlat dialektikája; 4. Történelem és üdvtörténelem dialektikája.

A tudomány és a bölcsesség egyaránt az emberi akarat gyümölcse, azé az emberé, akit belső vágy és igény hajt a megismerés felé. A tudomány etimologikus értelemben a magasabb tudás felé való törekvést jelenti, amit az ember rendszerezett, módszeres és racionális gondolkodással kíván elérni.³⁰ A középkorban tágabb értelemben a „tudomány” szóval jelöltek minden olyan tudást, amely a rációra és az ismeretszerzésre épül.³¹ A középkori felfogás — amelyre mindenekelőtt Arisztotelész nyomta rá bélyegét³² — hagyományos módon magyarázta a tudományt: a dolgok megértése azok kiváltó, hatékony és végső okaiból, valamint belső, alaki és anyagi összetevőiből. A természettudomány ezen a ponton találkozott a bölcsességgel, mely a dolgok végső okait kutatta.³³

A bölcsesség és a tudomány dialektikájában két módszer kölcsönhatását találjuk: más és más módon kutatják és tisztázzák az élet átfogó értelemben vett nagy problémáit. Bölcsesség és tudomány egyaránt arra törekszik, hogy megvizsgálja a dolgokat és eljusson azok megismerésére. A tudomány a dolgokat önmagukban és kölcsönhatásaikban vizsgálja, meghatározott módszertannal, logikus gondolkodási úton jut el megállapításaihoz.

A bölcsesség esetében a ferences felfogás szerint minden képességünket Istenre irányítjuk és összpontosítjuk.³⁴ A bölcsesség megvilágosodás, amit a szemlélődés, a meditáció, és a mély lelki reflexió által nyerünk el. Bizonyos értelemben a keresztény bölcsesség ellentétben áll a világi bölcsességgel, mert mindenre Krisztusban keresi a választ, hiszen Krisztusban van elrejtve a bölcsesség és tudomány minden kincse.³⁵

**A szeretet és az
értelem dialektikája**

³⁶Vö. Bonaventura:
*Itinerarium mentis
ad Deum.*

**Elmélet és gyakorlat
dialektikája**

**Történelem és
üdv történelem
dialektikája**

A bölcsesség és a tudomány dialektikája tiszteletben tartja a dolgok autonóm létét, a tudomány eredményeire épít, egyszerűs mind azonban mindent Istenben szemlél. A tudást, amelyet a tudomány hoz létre, a lét forrása felé irányítja. A tudás nem a tudós magántulajdona, hanem Isten ajándéka a Szentlélek által.

A második dialektikus megkülönböztetés következik az elsőből. Az értelem a tudományban játszik tevékeny szerepet, míg a szeretet a bölcsesség felé irányít. E kettősségben kétfajta megismerési mód kölcsönhatásáról beszélhetünk. Az értelem úgy fogja fel a dolgokat, ahogy vannak; a szeretet érzelmileg közelíti meg őket, ráérez ezek titokzatos lényegére, mert mindig eredetükben szemléli őket. Szeretet és értelem kölcsönhatásának eredményeképp az ember nem kísérleti vagy kutatási tárgyaknak tekinti a dolgokat, hanem elismeri azok sajátos értékét és méltóságát. A szeretet és értelem dialektikája nemcsak a dolgok Istenben való megértéséhez visz közelebb, hanem magának Istennek a Szentháromság titkában való megértéséhez. A szeretet és értelem dialektikája a dolgok megismerésén keresztül Isten megtapasztalásához vezet el.³⁶

A középkor világosan megkülönböztette az elméleti és spekulatív tudományt a gyakorlati és erkölcsi ismeretektől. Az elméleti, spekulatív tudomány a dolgokat önmagukban ismeri meg és magyarázza, a gyakorlati erkölcs tan az emberi létezéssel és az ember cselekedeteivel foglalkozik. Noha ferences szerzetesek is foglalkoztak elméleti, spekulatív tudománnyal, többségüket nem vonzotta az önmagában vett elméleti tudás. A ferences tanulmányok, kutatás, tudományosság és bölcsesség inkább a gyakorlatra irányult. Itt egy harmadik dialektikus megkülönböztetéssel találkozunk: az elméletet egy konkrét gyakorlat fényében tanulmányozták. A dolgok megismerésének el kell vezetniük az embert Istenhez. Sok ferences szerzőnél komoly törekvést látunk arra, hogy megismerjék az emberi valóságot és annak kihívásait. Az elmélet a szeretet gyakorlásán keresztül szolgálja az emberi létállapotot. Igazi kölcsönhatásról beszélhetünk elmélet és gyakorlat között.

Elmélet és gyakorlat egymásra hatásából következik az utolsó, a történelem és üdv történelem közötti dialektika. Éppen a ferences hagyomány volt az, amely a metafizika mellett mindig is művelte a történelem filozófiáját és teológiáját. A hit fényében értelmezték újra a teremtést, a történelmi valóságot, a történelmi eseményeket és az egyén életében lejátszódó történéseket. Ez az újraértelmezés a történelmi valóságot az egyetemes üdv történelem távlatában szemlélte. Arra indította művelőit, hogy állást foglaljanak a világgal, a társadalommal, az állammal és az egyházzal kapcsolatban. A történelmi valóság és az üdv történelem közötti dialektika erőteljesen táplálta a missziós szellemet, amely már a jelenben hirdeti és gyakorolja az evangéliumi értékeket. Ebben a tekintetben két irányzatot különböztethetünk meg: a krisztológiai perspektívát és a spirituális-eszkatológus megközelítést.

Az inkább krisztológiai szemlélet a megtestesült Krisztusban az emberiség üdvösségének teljes megvalósulását látta, amelyhez azáltal kell csatlakoznunk, hogy hűségesen járjuk a hit és az erények útját. Az inkább spirituális-eszkatologikus megközelítés az üdvösség eszkatologikus beteljesülését várta Krisztus második eljövetelekor, amire az embernek készülnie kell azzal, hogy a Lélek vezetése alatt radikálisan megtért életet él. A történelmi valóságnak és az üdvösségnek ez a dialektikája, bár két értelmezésben megy tovább, mégis feltárja az üdvtörténelmet (*historia salutis*), és arra törekszik, hogy a létezés és a teremtés egészét ebben az új valóságban helyezze el, amely a teremtett világ és a történelem Istenben való beteljesedéséhez vezet.

Ferences hermeneutika

Ferenc alakjának teológiai modellé való átalakítása, valamint a szüntelen konfrontálódás e teológiai modellel, elmélyítette és továbbfejlesztette Ferenc egyszerű hermeneutikáját. Úgy tűnik, a középkori ferences tudósokat a Ferenc alakjából kiinduló hermeneutika egyesíti, annak ellenére, hogy kutatási módszereik és eredményeik nagyon különböztek egymásétól. A ferenci hermeneutikát természetesen ma is össze lehet foglalni az „egyszerűség” fogalmával. A ferences hermeneutikát viszont lehetetlen egyetlen jelzővel összefoglalni: nincs olyan szó, mely kifejezné a ferences gondolkodás minden árnyalatát. Ezért nem lehet „ferences iskoláról” beszélni olyan értelemben, ahogy „tomista iskoláról” lehet. Nézetem szerint azonban az egyszerűség ferenci hermeneutikájában található meg az első olvasási kulcsot, amelyből azután a reflexió során ferences hermeneutika válik.

Egy mai ferences hermeneutika felé

³⁷Vö. Johannes B. Freyer: *Franziskanische Werte für unsere Zeit? Essay über eine Relevanz französischer Werte. Wissenschaft und Weisheit* 59 (1996) 81–92.

Minden kísérletnek, melynek célja egy mai ferences hermeneutika kialakítása, Ferenc és a ferences hagyomány hermeneutikájából kell kiindulnia. De ne áltassuk magunkat: tudnunk kell, hogy a középkori értelmezést aligha alkalmazhatjuk korunkban. Olyan kihívásokkal kell szembenéznünk, amelyekkel számolnunk kell és amelyekre választ kell keresnünk, ha korunkban is érvényes ferences hermeneutikát szeretnénk létrehozni. Itt csak az általános felsorolás szintjén tudjuk bemutatni ezeket.³⁷

Először is, bölcsesség és tudomány kölcsönhatása ma már nem olyan gördülékeny, mint a középkorban. Tiszteletben kell tartanunk a kritériumokat, amelyeket maga a tudomány állít fel munkájának feltételül: objektivitás, pozitív tényfeltárás, racionalitás, megismételhetőség, önállóság. Sokak szemében a bölcsesség, amely inkább a filozófiában vagy a teológiában talál kifejezésre, és a tudomány mint megismerési mód két alapvetően különböző szinten helyezkedik el és semmiféle kapcsolatban sem áll egymással. Más tudósok úgy látják, hogy bár az *obiectum formale* tekintetében a két megismerési mód különbözik egymástól, általános jel-

³⁸Vö. J. Moltmann:
*Liberalismus und
Fundamentalismus der
Moderne*. In: *Gott im
Projekt der modernen
Welt. Beiträge zur
öffentlichen Relevanz
der Theologie*.
Gütersloh, 1997, 192.

³⁹Vö. Joachim Valentin:
*Dekonstruktion. Theologie.
Eine Anstiftung*. In:
*Das Ende der alten
Gewissheit. Theologische
Auseinandersetzung mit
der Postmoderne*.
Mainz, 1993, 16.

⁴⁰Vö. Johannes B.
Freyer: *Ökologische,
bioetische und sozialkritische
Fragen*. In: *Veröffentlichung
der Akten der Interdisziplinären
Symposiums der Hochschule
für Musik und darstellende
Kunst: Laudato si
mi Signore, der Sonnengesang
im Musik,
Literatur, Kunst, Physik
und Theologie*.
Frankfurt-am-Main.
Megjelenés előtt.

Helyre kell állítani életünkben az anyag és a szellem egységét

⁴¹Vö. Rainer Kollermann:
*Universum, Mensch,
Gott. Der Mensch vor
den Fragen der Zeit*.
Graz – Wien – Köln,
1997; Karl Schmitz-
Moormann: *Materie –
Leben – Geist. Evolution
als Schöpfung Gottes*.
Mainz, 1997.

lemzőik hasonlók, így lehetséges a párbeszéd közöttük. Ennek az interdiszciplináris párbeszédnek a megteremtése korunk egyik nagy kihívása.

A középkorban az ember eszmények és értékek befogadója és hordozója volt. Jürgen Moltmann hívta fel a figyelmet arra, hogy az emberi értelem mára megváltozott. A bölcsesség meghallgatásának és megértésének eszközből az uralkodás és az eladható tudás eszköze lett.³⁸ A mai embernek mások a gondolkodási struktúrái. Az orvostudomány a gondolkodásmód megváltozását az agy szerkezetének módosulásával hozza összefüggésbe. Mi már nem tudunk úgy gondolkodni, mint Szent Ferenc. Nem csoda, hogy az emberek nagy része nem érti a régies nyelvezetet, hiába hallják akár még körünkben is. Ez azt jelenti, hogy a ferences gondolatot érthetőbb nyelven kell megfogalmaznunk. A ferences hermeneutika spirituális alapon, transzcendens, metafizikai irányuláson nyugszik. Ezen a ponton ütközik a posztmodern gondolkodással, amely minden teljességre törekvő metafizikai gondolkodást le akar leplezni.³⁹ Ráadásul Kant után a hit és bizalom fogalmát a ráció alapján kell meghatározni. Sőt, ma már a személyes élmény is része a spirituális vizsgálódásnak.⁴⁰ Azt fogadjuk el, amit személyes tapasztalat révén tudunk bizonyítani. Ehhez a kihíváshoz járul az inkulturáció, a globalizáció, a piac uralma és még sok más. Ilyen problémákkal kell szembenéznünk, ha egy mai ferences hermeneutika alapvonalait szeretnénk felvázolni.

A nehézségek ellenére mégis javasolnék egy lehetséges irányt, amely mentén tovább kutathatunk egy mai ferences hermeneutika érdekében. Négy kritériumot javaslok: 1. Helyre kell állítani életünkben az anyag és a szellem egységét; 2. Törekedni kell a tudás egységére, a legfőbb ok felé irányítva azt; meg kell teremteni a bölcsesség gyakorlatát (az egyszerűsége); 3. A megismerési folyamatot a szeretet és a megbecsülés jegyében kell véghezvinni; 4. A történelmet és a valóságot az üdvösség szempontjából kell értelmezni.

A bibliai világkép még egységesnek ábrázolja az anyagot és a szellemet: egységük az emberi lét bonyolult valóságában teljesebb ki. Némiképp leegyszerűsítve a dolgot azt mondhatjuk, hogy az életnek ezt a felfogását, anyag és szellem egységét gyakran szem elől tévesztették a materializmus, a spiritualizmus valamint a dualizmus különféle formái. Ezek a szellemi irányzatok olykor a ferences szerzőkre is hatással voltak. Mindig látható azonban egy szerves egységre való törekvés, persze az adott kor nyelvi és gondolati keretein belül. Ma több tudományágban is megfigyelhető az a tendencia, hogy az anyagtól a szellem felé haladjanak, mind átfogóbb látásmód jegyében. Próbálják újra felfedezni a létezésnek azt az összetettségét, amit az anyag és az abba egyfajta spirituális rejtjelként⁴¹ belekódolt valamiféle „szellem” egysége jelent. Önértelmezése szerint a ferences hermeneutika különösképp-

**Törekedni kell
a tudás egységére**

⁴²Vö. A. Speer:
*Bonaventura. Die
Gewissheit der Erkenntnis.*
In: *Philosophien des
Mittelalters.* (Ed. T.
Kobusch.) Darmstadt,
2000, 167–185, 183.

**A megismerési
folyamatot a szeretet
és a megbecsülés
jegyében kell
véghezvinni**

**A történelmet és a
valóságot az üdvösség
szempontjából kell
értelmezni**

pen törekszik arra, hogy a szellemnek ezt az anyagba írt rejtjelét kimutassa, fenntartva anyag és szellem szerves egységét.

Gyakori tapasztalat korunkban a tudás szétesése, magának az életnek a szétaprózódása. Sokszor nem értjük a dolgok és az élet igazi jelentését. Sokan elvesztik tájékozódási képességüket a körülöttük teljesen szétaprózódó valóságban. A ferences vonalon haladó hermeneutika arra buzdít, hogy újra egyesítsük világunk egészét, a legfőbb ok felé irányítva azt. Az az igyekezet, hogy minden dolog egységét egyetlen közös okban keressük, megfelel mind a ferences egyszerűségnek, mind a bölcsesség igazi gyakorlásának.⁴² Amikor az interdiszciplináris párbeszédben a létezés értelmét igyekszünk feltárni minden létező forrásának kutatásával, akkor ez megfelel annak az alapvető ferences törekvésnek, hogy mindent a Legfőbb Jó felé irányítsunk.

Ennek a kutatásnak, mely azt célozza, hogy a lét forrása felől hozzon létre átfogó egységet, egy olyan megismerési mód felel meg, amely minősége szerint a szeretet és a megbecsülés jegyében történik. Ebben a hermeneutikában a felfedező és a megfigyelő nemcsak kísérleteket végez egyes tárgyakon, hanem ihletett csodálattal tölti el az, amit lát. Az ebben a szellemben folytatott kutatásnak nem az az egyedüli célja, hogy megismerje, mi hogyan működik és mire jó. Ebben az olvasatban túllépünk a hasznosság és megvalósíthatóság feltárásán a tárgy önmagáért való megismerése és önértékének felfedezése irányában. Így fedezhetjük fel, hogy minden dolog önértékkel rendelkezik, saját méltósága van, amelynek megbecsülés és szeretet jár ki. A tudomány célja ebben az esetben már nem az, hogy uralkodjon mindenek felett, hanem hogy szolgálja az életet. Megemlíthetjük ebben az összefüggésben a testvériség ferences vízióját, amely átfogja az egész teremtést, és a dicséret és hálaadás kozmikus lelkiségében nyilvánul meg.

A ferences hermeneutikának végső soron két, egymással szorosan összefüggő kiindulópontja van. Az egyik a teremtés, a történelem és az élet valósága, a másik az üdvösség kinyilatkoztatott üzenete. Egyfelől, a valóság különböző szintjein rászorul az üdveményben való beteljesülésre. Másfelől, a kinyilatkoztatás üzenete nekünk konkrétan Jézus Krisztus személyében kínálja fel ezt az üdvösséget. A valóság ferences értelmezése azt igényli, hogy a valóságot a Krisztusban nekünk felkínált üdvösség távlatában olvassuk újra. Ez az újraolvasás a megtestesülés teológiai valóságán alapszik. Az üdvösség, amely után tágabb értelemben az egész beteljesületlen teremtett valóság áhítozik, már jelen van a világban a megtettesült Jézus Krisztusban. Míg, ahogy fentebb az 1. pontban kifejtettem, a ferences hermeneutika meg akarja fejteni a spirituális rejtjelet, itt arról van szó, hogy a megtettesült üdvösséget a konkrét valóságban juttassuk érvényre, életünk gyakorlatát Jézus Krisztus tanításához igazítva. Ez nyilvánvalóan azt igényli,

hogy a valósággal a legteljesebb mértékig számot vessünk. A valóságot a saját bőrünkön kell megtapasztalnunk. Ez azonban azt is igényli, hogy el kell mélyítenünk kapcsolatunkat az üdvösség élő üzenetével. Megállapíthatjuk, hogy itt az Evangéliummal összhangban álló értelmezéssel van dolgunk. Szeretnék végezetül néhány problémára utalni, amelyek kihívást jelentenek a valóságnak az üdvösség fényében való őszinte újraolvasására nézve.

„Befogadó globalizáció”

⁴³Vö. Johannes B. Freyer: *Globalisierung auf franziskanisch*. Tauwetter 15 (2000), 42–54.

Napjaink egyik égető problémája az a kihívás, amit a globalizáció jelent. A globalizáció folyamata ma a szabadpiac törvényei szerint zajlik, annak könyörtelen mechanizmusait követi. Az ember csak annyiban számít, mint fogyasztói tömeg. Aki nem képes érvényesíteni akarátát, azt kizárják. Egész népek, nemzetek válnak a kizárólag profitorientált globalizáció áldozataivá. Az üdvösség üzenetéből kiindulva a globalizáció ferences olvasata⁴³ a befogadó globalizációt hirdeti meg, amely elismeri az egyén és a személy önértékét, a kulturális, társadalmi és vallásos értékek belső minőségét. Ahogy az üdvösségből sincs kizárva senki, úgy a ferences hermeneutika is arra törekszik, hogy minden népet egyesítsen a globalizáció előnyeiben.

A kereskedelem uralma, a hatalom és tőke felhalmozódása néhány multinacionális vállalat kezében azzal a szélsőséges következménnyel jár, hogy a világot két társadalmi osztályra osztja. Mind több a szegény, a nyomorban élő és éhező. Mindig újabb sorompók zárulnak le, hogy megvédjék a gazdagokat a kiéhezett szegényektől. A valóság ezen kihívására a ferences válasz a *kenózis* által diktált magatartás, Krisztus követése a szegényekkel való szolidaritás jegyében.

Hódítás helyett szolgálat

⁴⁴Vö. Johannes B. Freyer: *Homo Viator. Der Mensch im Lichte der Heilsgeschichte. Eine theologische Anthropologie aus franziskaner Perspektive*. Kevelaer, 2001, 379–389.

Átéltjük világunkban a hódítás valóságát. Az ember kontinenseket és országokat hódított meg; meghódította a Mount Everestet és a Holdat. A tudományt sokszor úgy állítják be, mint a természet meghódítását. Ahol azonban a hódítás alapállása érvényesül, ott áldozatok is vannak: a rabszolgasorba taszított népek, vagy a kizsigerelt és elpusztított természet. A ferences értelmezés analogikusan Krisztus misztikus jelenlétét látja minden teremtmény testi valóságában. Ha elismerjük minden létezőben Krisztus misztikus jelenlétét, a hódítás mentalitását felváltja a szolgálat mentalitása, a béke, az igazság és a teremtmény védelmének érdekében.⁴⁴

Napjaink kihívásai tekintetében tovább lehetne folytatni a sort, de úgy gondolom, e néhány példa elegendő arra, hogy rámutassunk: a ferences hermeneutika ma is a világ kritikus bírálata, mely arra törekszik, hogy megvalósítsa Isten országának értékrendjét. Ezért a ferences hermeneutika ma is hű Szent Ferenchez és a ferences hagyományhoz, mert profétikus szerepet vállal magára: a Lélek irányításával az Atyaisten bölcsességét hirdeti, amely Jézus Krisztusban tárult fel.

Sághy Marianne fordítása

Az üdvösségre való alkalmatlanságunkról

BALÁZS ZOLTÁN

1966-ban született Sopronban. A PPKE BTK Szociológiai Intézetének docense.

Az üdvözülés vagy üdvösség a szociológiában talán leggyakrabban használt, s éppen ezért összehasonlító vizsgálatokra kiválóan alkalmas úgynevezett Rokeach-féle értékeszt 18 célértékének egyike. A felmérések tanúsága szerint a magyar társadalom a legutolsó helyre sorolja, mégpedig következetesen, vagyis az elmúlt két évtized során, rendszerváltás ide vagy oda, ebben nem történt változás. Az üdvösség efféle „leértékelése” persze nemcsak magyar, hanem Nyugat-Európa-szerte tapasztalható jelenség, és éles ellentétben áll például az amerikai társadalommal, ahol az a legfontosabb értékek egyike. Ez arra vall, hogy nem lehet az üdvösség háttérbe szorulását valamiféle általános „szekularizációval” magyarázni. De arra is vigyázni kell, nehogy összekeverjük az értékelést (azaz valamely értéknek a többihez való viszonyítását) az értékkövetéssel. A magyar társadalom rangsorolásában például minden más értéket megelőz a család, azaz a többség számára a család a legfontosabb érték, miközben tudjuk, hogy a valóság (a sok egyedülálló szülő, válás, házasságon kívüli és élettársi kapcsolat, egyke) ezzel drámai ellentétben áll. Az eltérés magyarázat után kiált. Mintha a család utáni vágyakozás egyfajta *de profundis* sóhaj volna: az után sóvárgunk, ami a legjobban hiányzik. Amíg a sóvárgás megvan, addig remény is van, mondhatnánk, ha nem tudnánk, hogy amit nem kaphatunk meg, akár saját hibánkból is, arról előbb-utóbb bizony le fogunk mondani. Talán ez történt az üdvösséggel is. Lehet, hogy az elmúlt két évszázadban az európai társadalmak túl nagyot csalódtak a jövőbe vetett különféle reményeikben ahhoz, hogy készek legyenek a vallás kínálta fáradságos és távolinak látszó beteljesülést ígérő útra térni.

Személyesség

Az üdvösség persze mindig is kényes és érzékeny fogalom volt. Ellentétben az Ószövetségben domináns (bár nem kizárólagos) kollektív üdv-megközelítéssel, a kereszténység az első pillanattól fogva személyes üggyé tette az üdvözülést. Ezzel minden egyes ember sorsát közvetlenül összekötötte az örökkévalósággal, vagyis minden embert (elsősorban minden keresztényt) kiemelt ebből a világból, térben és időben egyaránt. Nincs többé templom, sem Jeruzsálem, s nincs többé történelem. Az eszkatonra készülve élünk, itt az utolsó óra. S bár Második Eljövétel várat magára, ez semmit

sem változtat azon, hogy az üdvösség mindenki számára már ezen a világon elkezdődik. A keresztség az üdvösségbe való belépés aktusa. Paradox módon éppen ez, vagyis az evilág ügyeinek másodlagossá, viszonylagos értékűvé nyilvánítása szabadította föl ezt a világot önmaga számára. Másképpen fogalmazva: minthogy Isten számára az ember a fontos, a világ törvényeit (ideértve a politikát, a gazdaságot, a tudományt, sőt, még a vallás és az egyházi közösség szabályainak nagy részét is) az ember szabadon alakíthatja. A Törvény többé nem üdvösséghezó, sőt, adott esetben az üdvösség akadályá lehet. A betű öl, mondja Szent Pál, a lélek az, ami éltet. Az üdvösség *végső soron* személyes ügy, még akkor is, ha az ember esendősege és korlátai miatt nemcsak hogy rá van szorulva mások (élők és holtak) tanúságtételére, az Írásra, a szabályokra és dogmákra, hanem ezek nélkül létezni sem volna képes. De az üdvösség lényege nem az, hogy mások által, a szabályok és dogmák által üdvözülünk, hanem az, hogy személyes hitünk és tetteink alapján ítélnék meg minket.

Az Ószövetség papjai a Törvény végrehajtói, megtartói és a nép képviselői Isten előtt. A próféták a Törvény magyarázói, értelmezői és Isten képviselői, küldöttei a nép előtt. A föl Kent királyok feladata pedig mindenekelőtt a vallási kormányzás, a nép üdvösségének szolgálata a történelem viharai között. Az Újszövetség papságában mindezek együtt vannak jelen: a megszentelő, a prófétai és a királyi (azaz kormányzó) hivatás egyesül. De az Újszövetség üdvtörténelmét nem ők írják, s nem is a világi uralkodók. A üdvtörténelmet a szentek alakítják, akik *személyes* hitükről és Isten általuk kinyilvánított hatalmáról tanúságot tevő keresztények.

A kereszténység tehát a kezdettől fogva vállalta a személyes üdvösség tételével való visszaélés kockázatát, ahogyan Isten is „vállalta” a szabad akarat kockázatát. Ezért kényes és érzékeny pontja ez a vallási tapasztalatnak, amelyből a modern, részben már nem vallásos embernek a szabadsággal, a tekintéllyel, a boldogsággal, a hűséggel és elkötelezettséggel kapcsolatos evilági tapasztalatai és elvárásai is kinőnek. Lehet ugyanis az üdvösség az utolsó helyre sorolt érték, de a róla alkotott vagy vele kapcsolatos — többnyire homályos — fogalmak nélkül a többi érték sem érthető.

Az üdvösség paradoxona

A személyes üdvösség utáni vágy kitéphetetlen része a nyugati ember lelkének. A rendezett és boldog család mintha az örök Édent tükrözné. A boldogság és az egészség (*egészség*, tökéletesség) az üdvözültek örök tulajdonsága, amelyet szeretnénk már ezen a világon megtapasztalni. A vigasztaló, gyógyító, egészséget visszaadó, számárháton békét hozó, kenyerosztó, vihart csillapító,

halottakat föltámasztó, s a Tábor hegyén a mennyország leírhatatlan gyönyörűségét megízleltető Jézus Krisztus, aki az Úr nevében jön, nem győzi bizonyítani az Isten jóságát és irgalmasságát, amely az ember testi és lelki jólétét, egészségét tartja szem előtt. A keresztény üdvösség nem spirituális feloldódás, a test fölött aratott végeleges diadal, hanem lakoma, bőséggel megterített asztal mellett, az örök Városban, az újjáalkotott egék alatt. De nem is eszem-iszom, a testi gyönyörök kertjében, hanem a dicsőség szemlélése, a színélátás öröme és az otthonlét tudata. Ez az üdvösség a test és a lélek, az anyag és a szellem tökéletes és immár ellentmondásmentes egysége.

Ez így, mondhatni, nem is hangzik rosszul. S ki tagadhatná, hogy ennek a testi-lelki-szellemi üdvösségnek az előíze a nyugati ember számtalan hatalmas alkotása? Ki ne érezné ennek erejét Bach vagy Händel hallgatása közben, a Notre Dame-ban, a *Divina Commedia Paradicsomában*, Raffaello képei előtt vagy akár melyik nagy könyvtárban? Ez a jó hír: erre az üdvösségre vagyok hivatalosak.

Ám a keresztény üzenet nem fejeződik be itt. A mai ember számára talán különösen is brutálisnak vagy kegyetlennek tűnő módon folytatódik: ezt az üdvösséget kínálom ugyan neked, de kénytelen vagyok megmondani, hogy egymagadban alkalmatlan vagy rá. Nem kaphatod meg. S ez az, amit oly nehéz meghallani és elfogadni. Ez teszi a vallás által kínált üdvösséget végül is irreálissá. Vagy ahogy Marx hirdette, politikailag gyanússá. Vagy ahogy Nietzsche gondolta, morálisan kártékonyá. Vagy ahogy Freud vélte, egészségre ártalmassá. Miféle játék az, hogy följánlom a lehető legvonzóbb boldogságot, a lehető legszemélyesebb ígéretekkel, minden korlátot és szabályt eltörölve és értéktelenné téve — majd az utolsó pillanatban elrejttem, és önmegtágadást, önkorlátozást, megalázkodást követelek meg, azzal indokolva, hogy saját erődből még nem tudnád értékelni és birtokolni azt, amiről pedig föltételezem, hogy megértetted és vonzódnak találtad? Nem is járt messze Nietzsche az igazságtól, amikor a sértettségnek oly nagy fontosságot tulajdonított a történelem és a nyugati társadalom megértése szempontjából. Igaz, szerinte éppen a kereszténység a sértettek lázadása, a keresztények alapjában megsértett emberek; a helyzet azonban inkább az, hogy a kereszténység maga a sértés, és a sértett keresztényeket nem a felsőbbrendű (értelemszerűen vallástalan) ember fölénye, hanem elsősorban saját vallásuk sérti. Nietzsche szerint lelkük legmélyén meg vannak róla győződve, hogy vallásuk a boldogságra vágyó emberrel való csúnya játék. S talán vissza is utasítják. Az utolsó helyre sorolják: csak azért se.

S talán ez az értelme annak a rejtélyes jézusi mondásnak az üdvösségről, amely szerint sokan vannak ugyan a meghívottak, de kevesen a választottak. A jó hír mindenkinek szól és érthető,

de nem mindenki fogja föl, s még kevesebben hiszik el a rossz hírt: saját erőnkéből nem vagyunk alkalmasak az üdvösségre. A szentmise elején a bűnbánati cselekményre a pap azért szólít föl, hogy „alkalmasak legyünk a szent titkok ünneplésére” (a magyar fordítás: „méltóképpen ünnepelhessük” azokat, kevésbé élezi ki a bűnbánat előtti és utáni állapot közötti különbséget, s talán ezért nem is annyira hatásos fölszólítás). De soha senki nem állíthatja, hogy tudja, Isten teljes kegyelmében van, vagyis teljesen alkalmassá és készvé vált az üdvösségre — még akkor sem, ha biztos lehet benne, hogy Isten senkit nem csap be, az alázatosoknak tett ígéreteit pedig nem vonja vissza. De ki nevezheti magát alázatosnak? Azaz késznek az üdvösségre? Alkalmatlanságunk a boldogság teljességére mindenekelőtt éppen azért válik nyilvánvalóvá, hogy nem fogadjuk el, sőt tagadjuk azt; akár szóban, akár tettben, akár érzésben. Aki meghívottságával dicsekszik, s már az Asztalnál érzi magát, nem lesz kiválasztott. A meghívottság öröktől fogva szól, a választottság (az üdvösségre való „rendeltetés”) viszont személyes ajándék, amelyet Isten mindenkinek fölkínál, noha „tudja”, hogy azt számosan sértett módon vissza fogják utasítani. Istentől megsértettnek érezni magunkat: lehet-e az üdvösségnek nagyobb akadálya? Csoda-e, hogy a keresztény üdvösséget oly kevesen értik meg, s oly sokan értik félre? Pedig egyáltalán nem elvont, éteri teológiai problémáról van szó, hanem a nyers és közönséges, ugyanakkor összetett és rejtélyes emberi valóságról. Ki ne tudná, hogy a szeretet vagy a szerelem akkor ér valamit, ha abban úgy kapjuk meg a másikat, akire vágyunk, hogy nem akarjuk birtokolni, megszerezni, kiérdemelni, hanem rábízunk magunkat a tőle jövő szeretetre és szerelemre? Ahogy senki sem alkalmas az üdvösségre, úgy igazán arra sem alkalmas senki sem, hogy szerelmek legyenek belé, vagy feltétel nélkül szeressék. Az üdvösség titka a szeretet titka.

Együtt élni az üdvösséggel és annak hiányával

Így, ilyen tudattal és ilyen érzésekkel nehéz élni. Mégsem adatott más lehetőség. Ahogy Szophoklész eltűnődik az ember kiismerhetetlenségén, vágyainak és képességeinek vad végletein, s azt mondja, hogy az ember a legcsodálatosabb (értsd: legkevésbé érthető) jelenség, úgy a kereszténység sem mond egyebet, mint hogy az ember úgy van megalkotva, hogy egyszerre akarja is az üdvösséget, meg nem is; szeretne is boldog lenni, de fél is tőle; mindenre képes azért, hogy vágyait betöltse, miközben maga sem ismeri eléggé legigazibb vágyait.

S bár mindezt a lelke mélyén tudván tudja, minden igyekezetével azon van, hogy letagadja. Ezért alkot magának hamis isteneket, amelyeket egyrészt a hatalmában tart, másrészt amelyek

előtt hódolhat; s amelyektől saját kedvenc és embertelen hazugságait hallhatja vissza. Isteneket teremt: erkölcsi elveket és tudományos ismereteket, politikai intézményeket és társadalmi törvényeket, őszinte vágyakat és leküzdhetetlen ösztönöket magasztal föl, mert erőtlennek találja magát. Aztán hitet követel meg, másoktól és önmagától, mert tudja, hogy a hit hegyeket mozgat. Reményt követel meg, mert tudja, hogy csak így lehet majd úrrá a biztosan bekövetkező csalódáson. Es szeretetet követel meg, mert tudja, mint Nagy Testvér, hogy ebben van létezése titka és halhatatlanságának záloga.

Meglehetősen olcsó fogás volna most egyszerűen sorra venni és ostorozni a modern társadalom kísértéseit, hamis prófétáit, perc-szülte lángelméit, az ugyanarra a kaptafára készülõ másságokat. Ezek java része azonban nem új. Sem a nyers anyagi jólét, sem az esztétikai („érdekes”, „változatos”, „kalandos”) élet, sem az ésszerűség gátjain időnként átbukó politikai idealizmus (legyen az ma az amerikai demokráciába, az Európai Unió morális magasrendűségébe vagy a sárija tökéletességébe vetett hit), sem az emberi értelem (tudományos-filozófiai vagy morális) képességeibe vetett hit nem új. Ami valóban új, az inkább a demokratikus rend megkérdőjelezhetetlenné válása, illetve ennek következményei az üdvösség hirdetésére nézve. Részletesen kellene idézni, de csak jelzészzerűen említhetem meg Alexis de Tocqueville elemzéseit a demokrácia szellemi tunyaságot, önállótlanyságot okozó hatásairól, amelyek miatt az igazsághoz való történelmi közeledés lelassul, s amelyek miatt még a hamis messiásoknak is nehéz dolguk volna, ha nem azt mondanák, amit hallani akar a többség. Aztán mivel nincsenek vertikálisan szerveződő politikai intézmények — vagy amelyek még megvannak, azokra gyanakvással tekintenek —, s mivel a társadalom alapvető szervezési elve az egyenlőség dogmájából eredően a horizontális elv, ezért senki nem képes rálátni saját helyére. Ennek következtében a többség még csak azt sem tudja magáról, hogy többség, s abban a hiszemben van, hogy önálló véleményt tud alkotni. Ehhez járul az információk szűretlensége, amely a nevelés szükségképpen hierarchizált intézményeinek elsorvadásából ered, dezorientáltságot, időbeli és térbeli távlatvesztést és tájékozódásra való képtelenséget, relativitásérzetet, valamint a kézenfekvő megoldások és egyszerű válaszok iránti olthatatlan szomjúságot okozva. S minthogy a hamis istenek mindig olyan üdvösséget kínálnak, amely az üdvösségünkre való alkalmatlanságunk tagadásából indul ki, azaz a rossz eredetét és helyét a lelkiismereten kívülre helyezi, ezért demokratikus körülmények között, már csak a jelzett okoknál fogva is, a legkézenfekvőbb megoldás és a legegyszerűbb válasz az, hogy kinek-kinek elegendő hatalma, lehetősége, ismerete és intelligenciája van arra, hogy ha társadalmi szinten esetleg nem sikerülne is kiiktatni a rosszat,

saját életéből, saját isteneinek útmutatása mellett viszont mindenképpen meg tudja tenni. Ezzel foglalatoskodik a többség, miközben nincs vagy alig-alig van fogalma arról, hogy mindenki ugyanezt csinálja, ugyanazzal a katasztrofális eredménnyel. Ugyanis a rossz külső forrását mindenképpen meg kell találni, s ennek következtében a közösségnek és vezetőinek, valamint az egymásnak tett szemrehányásoknak és a kölcsönös, szenvedélyes vádaskodásoknak a társadalmában élünk, és isteneink vakságát, süketiségét, tehetetlenségét nem nekik, hanem egymásnak tulajdonítjuk.

A hamis istenek leleplezése

A zsolttáros kegyetlen gúnnyal beszél a hamis, tehetetlen, süket és vak istenekről, s a hamis üdvösséghozók ellenfelei ma sem talál-nának a bálványoktól és vallási tévelygéstől iszonyodó zsidó pró-fétáknál jobb ihletőre. „Emészt a házadért való buzgalom” — jut eszükbe a tanítványoknak az Írás szava a templomot megtisztító Jézus láttán. Ám amikor Jakab és János a szamariaiakra le akarja hívni az istennyilát, vagy amikor meg akarják tiltani a tanítvá-nyok, hogy Jézus nevében mások is ördögöt üzzenek, Jézus vissza-tartja őket. Még megrendítőbb az Ószövetség ismert története Illés prófétáról, aki Baál papjait vereségük után lemészároltatta. Győ-zelme mégsem volt diadal, a vérbeborított üdvösség nem volt vonzó a nép számára. Az Isten ügyéért buzgólkodó és diadalmas Illés a pusztába kénytelen menekülni. Keservesen csalódik, de még meg kell tanulnia, hogy Isten nem lakik sem a viharban, sem a földrengésben, sem a tűzben. „A tüzet enyhe szellő kísérte. Ami-kor Illés észrevette, befödte arcát köntösével, kiment és a barlang szája elé állt” (1Kir 19,12–13). Ezért ahogy sem joga, sem hatalma nincs senkinek arra, hogy üdvösséget kínáljon, úgy arra sincs, hogy az igaz üdvösséget tűzzel és vassal terjessze. Ezt a személyes üdvösség kizárja: Isten az, aki tetszése szerint üdvözít minden lel-ket, s bár az üdvösség eszközeit részben emberekre bízta, azok használatához a kiárasztás, és nem a megtagadás parancsát fűzte. S az egyház ehhez alapjában véve hűséges maradt. A Canossát járó IV. Henrik császárt mint az egyház hatalma előtti megalázko-dás jelképét szokták idézni; a történet azonban inkább arról a megrendítő döntésről szól, amelyet VII. Gergely pápának kellett meghoznia. A politikai célszerűség és okosság a bűnbocsánat meg-tagadását diktálta, vagy legalábbis igen szigorú és nem színpadi feltételekhez kötését; az üdvösség titkai azonban a megbocsátást parancsolták, s vele együtt az újabb üldöztetés vállalását.

Tökéletesnek kell tehát lennünk a rossz gyűlöletében, ahogy a zsolttáros fogalmaz. Kíméletlenül meg kell neveznünk a gonoszát, minden személyes érzelemtől függetlenül, ahogy Jézus Péterben, egyháza leendő fejében is fölismeri és megnevezi a Kísértőt („tá-vozz tőlem, sátán”). Mindenekelőtt természetesen saját gonosz-

ságunkat kell belátnunk: aki nem gyűlöli önmagát, nem méltó a keresztény névre. De jaj nekünk, ha Isten és egy lélek közé állunk. S mivel egyedül Istené az ítélet, önmagunk elítélése sem ránk tartozik — mint ahogy fölmentése sem. „Hited megmentett” — mondja Jézus. „Tartsd meg a *parancsokat*, és üdvözülsz” — mondja ugyanő. „Sok bűne bocsánatot nyert, mert nagyon szeretett” — utal Mária Magdolnára. Az üdvösség mindig személynek szóló és személyre szabott ajándék, amelyet a Lélek ott és úgy oszt szét, ahol és ahogyan akar; még akkor is, ha a kegyelem látható edényeit az elbukott ember tartja a kezében. Mit tegyünk akkor a hamis istenekkel?

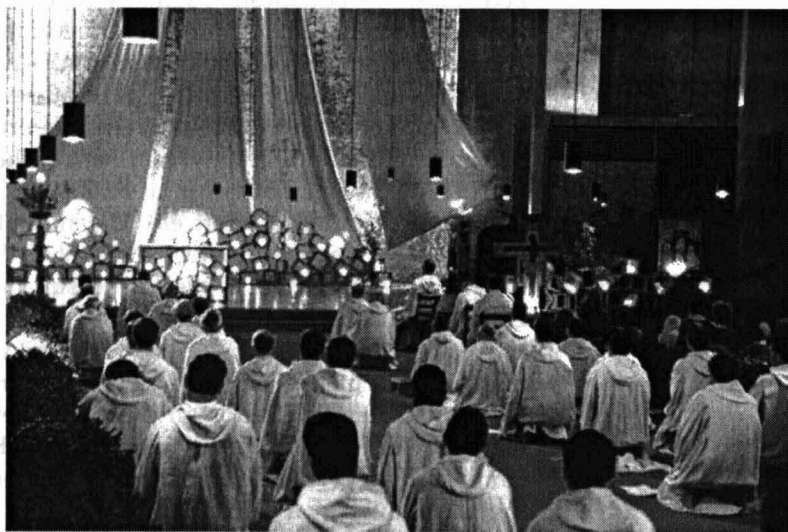
Aron, az Ószövetség első főpapja aranyborjút csinál, hogy a nép láthassa Izrael istenét, az Üdvözítőt. Ám a hegyről lejövő, iszonyú haragra lobbanó Mózes összetöri a kőtáblákat, az üdvösség egyetlen látható jelét, és a levitákkal irtóhadjáratot rendeztet a nép körében. Majd odaborul az Úr elé, s vállalja azt a bűnt, amelyet nem ő követett el. Ki láthat e rettenetes események mélyére, évezredekkel később?

A szabadulás, az üdvözülés, a vallás utáni elemi vágy készíti arra az izraelitákat, hogy saját ékszereiket önzetlenül föláldozva csináljanak bálványt, mert Isten nélkül nem tudnak létezni. Ahogy az édenkerti kísértő is a legnagyobb ígérettel csábítja el Évát, úgy a nép sem adja alább a teljes meghódolásnál. De nem elég hinni, 'csak úgy', ahogy oly sokan hiszik manapság, mert az igaz Isten féltékeny és minden bálványimádást megtorló Isten. Előtte sem szülőre, sem gyermekre, sem rokonra, sem barátira nem hivatkozhatunk. De vajon mondhatja-e bárki is, hogy látta és hallotta, hogy milyen az igaz Isten? Hogy milyen világ készült az igazaknak? S bár voltak, akik látták és hallották a Föltámadottat, de vajon ugyanazt látták-e mindannyian? S ha ugyanazt látták és hallották is, hogyan tudnák esendő emberi eszközeikkel elmondani? A dogmák csak a határokat húzzák meg, alakot nem tudnak megformálni. Hogyan is tudnánk *elképzeln* egy Istenembert? Ezért virágzik a konzumteológia a gnoszticizmus óta, ezért oly népszerűek manapság a sokezres példányszámban megjelenő Jézus-könyvek, terjednek a különféle Jézus-elméletek, kerülnek filmre, s mindegyik mintha egy-egy aranyborjút csinálna belőle. Nem ékszerekből, hanem ásatási leletekből, kurrens filozófiai áramlatokból és szubjektív ízlésekből ötvözött bálványok ezek, miközben az egyetlen hiteles Jézus-arc kenyérből és borból készült, amely viszont éppúgy elrejtja az Istent, ahogyan a két kőtábla, az egyedül hiteles Jahve-kép is csak utalt Rá. Nem lehet csodálni, hogy a bálványimádás csúcspontja mindig valamilyen Jézus-értelmezés (a forradalmár, a próféta, a vándortanító, a nonkonformista hippy, a jóságos gyógyító és természetbarát stb.). S mégsem adatott más út, mint valahogyan személyes kapcsolatba kerülni Vele, megkockáztatva a félreér-

tést. Ez a kockázat az, ami miatt nem lehetünk tiszta lelkiismerettel bálványimádó-üldözők sem. Mózes odaborul az Úr elé, hogy engeszteljen; ahelyett, hogy haragjának szabad folyást engedne, és a régi romjain egy új nép atyjává válna. A bujdosó Illés már nem vádol senkit saját magán kívül: „én sem vagyok jobb atyáimnál”. És a halálát kívánja.

Mert a bálványok tökéletes gyűlöletéből és a tőlük való irtózásból sincs kitiltva a Kísértő. Csak a szilárd közöny és az „elene mondok” száraz, pusztai, visszhangtalan és magányos leszögezése lehet a tökéletes gyűlölet. Minél szenvedélyesebben gyűlöljük ugyanis a bálványokat, a hamis messiásokat, annál homályosabban látjuk az igazit, mert annál kevésbé érdekel bennünket, személyesen. A tiszta gyűlölet látszólag a legönzettebb dolog a világon, mert nem vár viszonzást. Nem vár semmit. De Isten még az elkárhozottakat sem gyűlöli, még azok is az Ő szeretetében vannak, noha örökké képtelenné váltak arra, hogy viszonzják a szeretetet, vagyis érdekelje őket az Isten.

A hamis istenek imádóit és gyűlölőit sokszor csak kevés választja el egymástól, mert egyformán félreértik a szeretet lényegét. De a szeretet lényegét még senki sem volt képes felfogni. És ezért nem alkalmas senki, még az igaz Isten híve sem az üdvösségre az Ő irgalmassága nélkül.

A páter

Emlékek Jánosi Józsefről

1919-ben született Budapesten. Író, történész, szerkesztő. 1949-től Svájcban, 1951-től Németországban él, évtizedekig a Szabad Európa Rádió munkatársa, az Új Látóhatár című folyóirat alapító szerkesztője, majd főszerkesztője. Legutóbbi írását 2003. 8. számunkban közzeltük.

Tanári és közéleti tevékenysége

Ez év május 6-án volt negyven éve annak, hogy az újabb kori magyar katolikus egyháztörténelem egy neves és jeles szereplője, Jánosi József jezsuita szerzetes, filozófus, egyetemi tanár Németországban meghalt. Ezen emlékezés szerzője azért érzi magát illetékesnek a megszólalásra, mert jól ismerte Jánosi Józsefet, évekig szerkesztőségi kartársa volt és a közös müncheni évek alatt egy ideig ugyanabban a házban lakott. Most már egyes szám első személyre váltva, az eddig elmondottakat azzal egészíteném ki, hogy ismeretségünk éveiben barátságával tüntetett ki, ami az udvariasági formákon túl abban is megnyilvánult, hogy kíváncsiságomat nem tekintette tolakodásnak, hanem készségesen tájékoztatott sok mindenről, amiről felfogása és véleménye érdekelt.

Jánosi József 1898. április 22-én a felvidéki Zólyomban, az azonos nevű vármegyében született. 1913-ban, tehát tizenöt éves korában belépett a jezsuita rendbe. A középiskola elvégzése után az ausztriai Innsbruckban és Feldkirchben bölcseleti tanulmányokat folytatott. Feldkirchben és a pécsi Pius-kollégiumban prefektus volt. Teológiát Rómában tanult, mégpedig a híres Gregoriana Pápai Egyetemen. Teológiai doktori oklevelet szerzett mind a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen, mind az imént említett római Gregorianán. Néhány évet az Amerikai Egyesült Államokban töltött. Kiválóan olvasott és beszélt angolul, olaszul, németül, franciául, és mint egyszer mondta nekem, két-három további nyelven is értett valamennyire.

Egyetemi tanári tevékenységét harminchét éves korában kezdte, 1935-től magántanárként a budapesti Tudományegyetemen logikát és metafizikát adott elő. Ugyanott 1942-ben nyilvános tanár lett és dogmatikát tanított. 1945-től 1949-ig budapesti egyetemi elfoglaltságán kívül a szegedi jezsuita rendi főiskolán a filozófia és vallásbölcselet tanára volt.

A tanári elfoglaltságon kívül szívesen vállalt feladatot tudományos intézményekben és szervezetekben is. 1935-től a Szent István Akadémia hittudományi és bölcseleti osztályának rendes tagja, az Actio Catholica által szervezett Katolikus Tanárképző Tanfolyam ügyvezető alelnöke, az Aquinói Szent Tamás Társaság tagja, a Magyar Filozófiai Társaság választmányi tagja volt. Jelentős szerepet játszott a Magyar Szent Kereszt Egyesületben, amelyet 1939 elején azért alapítottak, hogy védelmet és támogatást nyújtson a zsidótörvények által sújtott katolikus konvertitáknak. Amikor annak elnöke, Almásy József, a neves közíró 1944

nyarán meghalt, Jánosi lett az utóda, és vezette az egyesületet működése megszűnéséig.

A háborút követő szovjet megszállás ellenére Magyarországon 1945 és 1948 között valamelyes szabad mozgási lehetőség még kínálkozott a magyar nemzet számára. Az engedélyezett és korlátozott szabadságot igyekezett a lehetőségek végső határáig kihasználni, és csak a kedvezőtlen külpolitikai helyzetnek tulajdonítható, hogy ez nem tágulhatott a kívánt mértékig. Azzal a ténnyel, hogy a nemzet két választáson is jelét adta valódi természetének, igényeinek és törekvéseinek, meggyőző bizonyosságot szolgáltatott arról, hogyan gondolkodik, hogyan érez, milyen körülmények és létfeltételek között kíván élni, milyen közeli és távoli jövő felé igyekszik haladni. A nagyhatalmi érdekek és egy erőszakos külső uralom azonban meghiúsították még a legenyhébb szabadságvágányokat is.

Jánosi József 1945 nyarán és az azt követő években még látott némi esélyt egy korlátozott demokrácia fenntartására, még ha benne is támadhatott kétely a tekintetben, hogy demokrácia-e még az, amely korlátozott. De akárhogyan is, valami remény azért dolgozhatott benne, amikor minden erejét belevetette egy erős keresztény gyökerű és ihletésű demokrata párt megteremtésébe. 1945-öt követően két kereszténydemokrata csoportosulás igyekezett gyökeret verni és a nyugati mintájú kereszténydemokrata politikát népszerűsíteni. Az egyik élén a hajdani magyar keresztény politikát folytatni kívánó gróf Pálffy József, a másik élén Barankovics István közíró állott, aki a nyugati — főleg a német és a francia — testvérpártok példáját követve erősen szociális elkötelezettségű és össznemzeti érdekeket képviselő szervezetre gondolt. Ennek jegyében csatlakoztak hozzá a többi között a KALOT-ban tömörült fiatalok. Jánosi József ez utóbbit tisztelte meg rokonszenvével és részvételével, elvállalva e párt világnézeti tanácsadója szerepét. A Pálffy-féle párt Mindszenty bíborosra és a püspöki konferenciára támaszkodott, miután nyilvánvalóvá vált, hogy a főpapok előnyben részesítik Barankovicsal szemben.

Jánosi egy „Pro memoria”-jában azt fejtegette, hogy — mint Izsák László történész a Demokrata Néppártról írott könyvében részletesen ismerteti — demokratikus államrendben, ahol a közakarat a pártok küzdelméből születik meg, az egyház párt nélkül kielégítő érdekvédelemre nem számíthat. Jánosi szerint egy korszerű keresztény párt programja nem terjedhet ki csak katolikus érdekek védelmére, nem lehet olyan, mint amilyenek a hajdani keresztény pártok voltak, hanem éppen a keresztény érdekek védelmében emberi és nemzeti célok megfogalmazásával biztosít lehetőséget a keresztény érdekek kielégítő érvényesítésére. Azt is sürgette, hogy el kell határolódnunk mindazoktól, akiknek korábbi magatartásuk folytán nem lehet hitelük, különösen,

ha antidemokratikus eszméket vallottak. Ezért érezte szükségesnek, hogy az új párt vezetése elhasználatlan emberekre bízassék. Szemben azokkal, akik Pálffy mellé állva korábbi politikusokkal korábbi keresztény pártok politikáját óhajtották folytatni.

Írói tevékenysége

Röviden talán érdemes néhány szót ejteni írói tevékenységéről is. Az 1934 és 1943 közötti tíz esztendő alatt több tankönyvet, valamint vallási és bölcséleti munkát jelentett meg, részben önállóan, részben másokkal együtt. Valamennyit Budapesten. Ezek közül említést érdemel az 1934-ben megjelent *Világnézeti típuskutatás és filozófiai megalapozása*, az 1935-ben kiadott *A szellem, A szellemi lét főbb jelenségei és metafizikája*, az 1935-ben, majd 1941-ben újból megjelent *Mária, A Mária-tisztelet dogmatikája és lélektana*, az 1936-os *A bölcséleti megismerés határainak kérdése*, és ugyancsak 1936-ban látott napvilágot *A teremtés tanának ismeretelméleti jelentősége*, 1940-ben pedig a *Bölcsélet és valóság*, 1943-ban *Az erkölcs metafizikai gyökerei*.

A német megszállás hónapjaiban

A gondolkodó és tanító Jánosi József segíteni sem volt rest, amikor annak ideje elérkezett, és az emberségről, keresztényi együttérzésről, áldozatvállalásról tanúságot lehetett tenni. Az 1944 tavaszi német megszállás hónapjaiban bekapcsolódott a budapesti vatikáni követségnek elpusztítandó zsidók érdekében vállalt munkájába és részt vett az üldözöttek életének megmentésében. Munkahelye a pápai nunciatúra budai háza lett, ahol másokkal együtt sokat tett az üldözöttek védelmében. Ezt keresztényi és papi kötelességének tekintette, amiért elismerést nem várt, nem is emlegette, sőt, beszélni sem szeretett róla. Amikor egy eszmecsereinkben erre is ki szerettem volna térni, kedvesen elhárította és más témába kezdett.

Az új esztergomi érsek kinevezésének kérdése

Aminthogy arról sem igen beszélt, miként alakult élete a háború után, és hogyan gondolkodott egyfelől a megdöntött régi, másfelől az 1945-ben elindult új rendszerről. A magyarországi harcok utolsó napjaiban, 1945. március 29-én elhunyt Serédi Jusztinián bíboros, prímás, esztergomi érsek. Nemcsak katolikusokat, de más vallású magyarokat is foglalkoztatott a kérdés, vajon a pápa, XII. Piusz — aki Pacelli bíborosként mint pápai legátus részt vett 1938 májusa végén a budapesti Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszuson — kit nevez ki az esztergomi érseki szék új birtokosává. Magyarországnak, az apostoli királyokat megillető hagyományos joga folytán lehetősége volt három jelöltet megnevezni, akikből a pápa, ha akarja, egyet kiválaszt, ha nem, saját belátása szerint dönt az utódról. A magyar kormány három jelöltje Kelemen Krizosztom pannonhalmi bencés főapát, Bánáss László debreceni plébános (későbbi veszprémi püspök) és a jezsuita Jánosi József volt. A pápa mindezekről tekintve Mindszenty József veszprémi püspököt nevezte ki az esztergomi érseki és magyar primási szék új tulajdonosává. Nem tudom, e döntést Jánosi csalódásként élte-e meg. Kérdezni ilyes-

**A Demokrata Néppárt
választási sikere és
ellehetetlenítése**

mit nem lehetett. Ő maga beszélgetéseinkben ezt sohasem érintette, de aligha valószínű, hogy komolyan számított a neki kedvező döntésre. Kérdés persze, hogy későbbi elégedetlensége Mindszenty bíboros egyházkormányzatával és személyi képességeivel ebből a csalódásból eredt-e. Azt viszont semmiképpen nem tudta leplezni, hogy nem kedveli.

A Demokrata Néppárton belüli küzdelmek Barankovics István javára dőltek el. Jánosi tanácsadóként mindvégig mellette állt, és így a maga sikerének is érezhette, hogy a párt politikája országos népszerűségnek örvendhetett. Ez erőteljesen kifejezésre jutott az 1947. augusztus 31-én rendezett országgyűlési választások eredményeiben. Noha anyagiakban a DNP jóval alatta állt a kormánykoalíció pártjainak, fényes sikert aratott. A kommunista sugallatra és a kormányzó koalíció pártjai előnyére megfogalmazott és általuk törvényerőre emelt új választási törvény és a gyérszámú munkatársi gárda ellenére is a Demokrata Néppárt — a kommunista párt után — a második helyen végzett: a szavazatok 16,41 százalékát szerezte meg, ami 60 mandátumot jelentett. A parlamentben erős ellenzékként lépett fel, de a fenyegető sorsot elkerülni nem tudta. A demokrácia lefejezésével, 1949 elején a DNP-nek is vége lett, mégpedig önfeloszlatással.

Jánosi József és Barankovics István reménytelennek ítélve a helyzetet és a közeli jövőt, az emigrálás mellett döntött. 1949. február 2-án, közös autón a Jánosival egy háztartásban élő Blaskó Mária írónővel együtt elhagyták az országot. Barankovics egyelőre Ausztriában maradt, a salzburgi magyar menekültügyi iroda vezetője lett, majd 1951-ben az Egyesült Államokba ment, New Yorkban telepedett le és csatlakozott az ott működő Magyar Nemzeti Bizottmányhoz.

**Jánosi József
emigrálása
Németországba**

Németország, azon belül München lett Jánosi József végleges letelepedési helye. Én ott ismertem meg, 1951. augusztus 31-én, két nappal a bajor fővárosba való megérkezésem után. Nevét már korábbról ismertem, azt is tudtam, hogy jezsuita pap, jeles hittudós, 1945-ben pedig a három prímásjelölt egyike volt. Előtte soha nem találkoztam vele, akkor 53 éves volt. Polgári ruhát hordott, reverendában soha nem láttam. Azt hiszem, nem is volt neki. Hívősen fogadott. Hosszabb beszélgetésre nem került sor. Talán azért, mert nem ismert és nem volt könnyen barátkozó. Ezt azonban csak később észleltem, amikor már jobban ismertem. Hamarosan megtudtam, hogy nem egyedül él, hanem közös háztartásban Blaskó Mária írónővel. Ezt a nevet már ismertem, mégpedig „A Szív” című katolikus hitbuzgalmi hetilapból, amelynek szerkesztője volt. Abból értesültem, hogy nemcsak szerkesztő és író, hanem a Szívgárda nevű katolikus ifjúsági szervezet vezetője is. Később, már Münchenben azt is megtudtam, hogy ifjúsági könyveket is írt, főleg lányoknak szólókat. Persze furdalta a kíváncsiságomat, hogyan került Jánosi mellé,

**Tevékenysége a
Szabad Európa
Rádiónál**

és milyen kapcsolatban vannak egymással. A rádióban úgy tartották nyilván, persze bizalmasan kezelve, hogy a nagynénje volt. Viszont, miután 1891-ben született, csak hét évvel volt idősebb nála. Persze ilyesmi előfordulhat.

Jánosi József az elsők között nyert felvételt a Szabad Európa Rádió magyar osztályára. Ő volt a kilencedik magyar, akit felvettek. 1951. augusztus 1-én állt munkába, mint a katolikus egyházi műsor szerkesztője. Munka alatt akkor az előkészületek voltak értendőek, hiszen a rendszeres napi adások csak október elején indultak. Jánosi tekintélye és befolyása azonban ennél jóval jelentősebb volt. Amikor augusztus végén én is a müncheni rádióhoz kerültem, hamarosan észre kellett vennem, hogy fontosabb szerepet játszott, mint a többi szerkesztő, persze az osztály igazgatóját és annak helyettesét kivéve. Észrevehető volt, hogy a rádió amerikai vezetői nagyobb becsben tartják, mint a többi magyart, ami nem volt meglepő, hiszen magyarországi működése mindenkiénél jelentősebb volt, talán Dessewffy Gyula igazgató kivételével, aki ellenállóként fontos politikai szerephez jutott 1945 után: egy jelentős, a többségi kisgazdapárt szócsövének tekintett napilap, a Kis Újság főszerkesztője és országgyűlési képviselő volt. Azt is rebesgették a nálam korábban érkezett kollégák, hogy az amerikaiak bizalmi emberének számít, aki nemcsak tanácsokkal látja el őket, hanem ismeretei és tájékozottsága folytán segítségükre van abban, hogy szélsőjobboldali beállítottságú magyarok ne kerüljenek a munkatársak közé. Erről egyébként magam is meggyőződhettem. Az amerikai vezetőség megkülönböztetett figyelemben részesítette. Még a fizetésben is: kezdetben a szerkesztők mind egyformán havi 190 dollárt kaptak. Kivétel volt a főszerkesztő, a helyettese és három jelentősebb múltú szerkesztő, közöttük Jánosi is. Az ő fizetésük valamivel magasabb volt.

**A magyar nyelvű adás
megindulása és
Jánosi szerepe**

A SZER magyar adásainak megindulása napján, 1951. október 6-án délelőtt a Promenade Platzon lévő előkelő Hotel Bayerischer Hofban rendezett megnyitó ünnepséget Jánosi József vezette be, és a rádió ugyancsak ünnepélyes első műsorában ő mondott imát. Az első rádiós karácsonyi éjféli misét és szentbeszédet, amelyet a rádió Magyarországra is sugárzott, ő tartotta. Csak érdekességként hadd említsem meg, hogy azon Kovács K. Zoltán kollégám és én ministráltunk, tehát két szerkesztő. (Igaz, viszonylag fiatalok voltunk még: Kovács 27, én 32 éves.) Hadd említsem meg azt is, hogy Kovács K. Zoltán volt demokrata néppárti képviselőként (az 1947-es országgyűlés legfiatalabb tagjai közé tartozott) talán a legközelebb állt hozzá, hiszen azonos pártban működtek és régóta ismerték egymást. Éveken át gyakran lehetett őket látni a rádió folyosóin sétálgatva, beszélgetésekbe mélyülve és olykor-olykor megállva. Mondogatták is a munkatársaik, hogy „a Kovács Zoli megint sétál a Páterrel”. Én ezeket

„peripatetikus séták”-nak neveztem, feltételezve, hogy a páter oktatta fiatal kollégáját. Gondot okozott mindenkinek, hogyan is szólítsa Jánosit, a kollégánkat. A szerkesztők mind tegezték és keresztnevükön szólították egymást. A nőket is keresztnevükön szólítottuk és magáztuk, vagy némely esetben, ha régebbi volt az ismeretség és a barátság, tegeztük. Jánosi Józseffel más volt a helyzet, senki sem merte tegezni vagy keresztnevén szólítani, kivéve, ha ő ajánlotta fel. De nem tette. Én mindvégig „Páter”-nek szólítottam. Volt, aki professor úrnak.

Élete Münchenben

Közelebbi ismeretségbe akkor kerültünk, amikor 1953. január 9-én ugyanabba a házba költöztem, amelyben ő is lakott. A schwabingi Franz Joseph Strasse 32.-be. Ő az első emeleten lakott, én a harmadikra kerültem. A költözés egy délután történt és pusztán annyiból állt, hogy az autómba beraktam minden holmimat (ebből is látható, milyen kevés volt), és áthajtottam a közeli új lakásba, amelyet a rádió bérelt és bútorokkal is ellátott. Addigra Jánosi is megismert közelebbről, úgyhogy nem idegenként kerültünk a lakóhelyet tekintve közelebb egymáshoz.

A közelebbi kapcsolatot az is előmozdította, hogy reggelenként együtt mentünk munkahelyünkre, a Szabad Európa Rádióba, amely az Englischer Garten (Angol Kert) nevű parkban volt. 1953-54-ben még autók és autóbuszok szállították a messzebb lakó munkatársakat a rádió épületébe. (A „messze” a mi esetünkben némi túlzásnak hathatott, hiszen a munkahelyünket 20 perc alatt gyalog is elérhettük volna.) Az autózás megszűnt 1955-ben, amikor a megszállási állapot megszűntével az amerikai intézmények alkalmazottainak sok előnye és kedvezménye is a múlté lett. Addig is minden reggel fél- és háromnegyed kilenc között a ház kapuja előtt álltunk, várva az autóbust. A házunkból csak alig egypáran voltunk, akik ez időben mentünk szolgálatba. Az autóbuszban általában kevesen voltak, úgyhogy a Páter és én mindig egymás mellett ültünk. Minél többször jártunk így együtt a munkahelyünkre, annál többet tudtam meg híres társamról, aki olykor-olykor minden kérdés nélkül pendített meg egy témát, és részletetekbe menően mesélt el történeteket. Engem persze elsősorban magyarországi emlékei érdekeltek. Utólag sajnálom, hogy nem gondolva arra, hátha valamikor szükségem lehetne rá, semmit sem jegyeztem fel, és ma csak arról szólhatok, ami emlékezetemben megmaradt.

Jánosi véleménye Mindszentyről

Érdekelt elsősorban Mindszenty bíboros megítélése és vele kapcsolatos emlékei. Feltűnt, hogy ellentéteiket nem túlozta el és rossz szó nem hangzott el a primással szemben. Javára írható, hogy a rádió vallási műsoraiban is mindig a kellő tisztelettel és megbecsüléssel szólt az akkor már rab bíborosról, de hozzá kell tennem, hogy a maga részéről nemigen járult hozzá a később a SZER-ben is észlelhető „Mindszenty-mítosz” kialakulásához. A méltatlanul üldözött és igazságtalanul elítélt egyházfőt illő tisz-

**Mindszenty és az
egyházi iskolák
államosítása**

telettel kezelte, de műsoraiban tartózkodott az igen elterjedt fogalmazási túlzásoktól. Javára írandó, hogy kollégáit nem igyekezett befolyásolni, nem próbálta eltéríteni őket a Mindszentyről alkotott képük olykor pátoszba átcsapó hangon történő ábrázolásától. Maga ezt nem tette és most, hogy erről szólok, emlékezetem előterébe lép az ugyancsak jezsuita Karl Rahner, a híres német hittudós és müncheni dogmatika professzor alakja, akinek vasárnapi szentbeszédeit gyakran hallottam az egyetemi Ludwig-Kirchében, amikor Schwabingban laktam. Az ő szentbeszédei is, akárcsak Jánosié, inkább hittudományi előadások voltak, kevésbé az érzelmekre ható patetikus szónoklatok.

Magánbeszélgetésekben persze Jánosi szókimondóbb volt és nem tagadta, hogy aggályosnak ítélte meg annak idején Mindszenty magatartását. Felidézte a viselkedését az iskolák államosítása ügyében. Amikor már nyilvánvalóvá vált, hogy az államosítási javaslatból törvény lesz, miután az átment a bizottságokon, javaslatára néhány demokrata néppárti képviselő elment a prímáshoz, közölvén, hogy mivel a parlament hamarosan törvényerőre emeli az államosítási javaslatot, és az állam ráteszi a kezét az iskolákra, jó lenne ezt megelőzően kivonni a némely egyházi iskolában, főleg szerzetes gimnáziumokban őrzött értékes egyházi vagyontárgyakat, drága kegyzsereket, ruhákat, könyveket, mielőtt az állam ráteszi a kezét. A képviselők elképedtek, mert a prímás majdnem kitéssékeltte őket. „Miért ilyen kishitűek — mondta —, azt hiszik, hogy ezt Amerika szó nélkül eltűri?” Jánosi szerint a képviselők leforrázva távoztak. A javaslatot az országgyűlés 1948. június 16-án megszavazta, törvény lett és másnap már meg is jelentek az állam képviselői az egyházi iskolákban, rátéve kezüket minden ott talált vagyontárgyra. Az Egyesült Államok semmit nem tett, legfeljebb néhány újság korholta a mindinkább szovjet és kommunista érdekeket kiszolgáló magyar törvényhozást (Fél évvel később, december 23-án letartóztatták és 1949. február 8-án a Budapesti Népbíróság életfogytig tartó fegyházra ítélte a magyar katolikus egyház fejét.) Erről néhány évvel később megkérdeztem New Yorkban Barankovics István véleményét is, de semmi többet nem akart mondani, mint amit Jánositól már tudtam.

Mindszenty megítélése

Jánosi egy más alkalommal, ismét Mindszentyről beszélgetve, úgy vélte, hogy a prímásnak nem kellett volna oly makacsnak lennie, inkább úgy kellett volna viselkednie, mint a lengyel egyházfőnek, Wyszynski bíborosnak vagy Berannak, a prágai érseknek. Ellenvetésem az volt, hogy nekik is az lett a sorsuk, mint Mindszentynek, szabadságuktól egyaránt megfosztották őket. Igen — válaszolta Jánosi —, de mind a kettőnél elismerte a viláközvélemény, hogy egyházuk védelmében szenvedtek üldöztetést. Mindszenty esetében viszont az volt szerte a világban a közvélekedés, hogy politikai okok miatt került szembe a kom-

munista diktatúrával, perbefogását és elítélését nem az egyházvédelem, hanem a politika motiválta. Abban maradtunk, hogy ebben nem értünk egyet. (Most eszembe jut egy korabeli vicc, amely szerint a kommunisták azzal óhajtották a keresztényektől a gyakorlatuk iránti megértést és az együttműködést, hogy a Szentírás szerint „Dániel próféta is beméne vala az oroszlán barlangjába”, amire a válasz így hangzott: „valóban, de nem nyala vala.”)

Egyházipolitikai elképzelései

Visszatérve az iménti párhuzamra — Mindszenty, illetve Wyszynski, Beran, de hozzátehetném Stepinac zágrábi érseket is —, egy alkalommal megkérdeztem, hogy ha történetesen ő került volna annak idején az esztergomi érseki székre, miként viselkedett volna. Azt hittem, ki fog térni a válasz elől. De nem, kis gondolkodás után azt mondta, hogy semmiképpen sem azt, amit Mindszenty bíboros tett. Hozzá hasonlóan természetesen mindenáron megvédte volna a katolikus egyház jogait, óvta volna a vallás szabadságát és minden polgárnak azt a lehetőségét, hogy vallásának előírásai szerint élhessen, de nem ragaszkodott volna minden régtől megmaradt joghoz, szokáshoz és formához, nem nevezte volna magát az ország első zászlósurának, és nem kívánt volna magának azt kísérő előjogokat. Szerinte ezt a katolikus egyház érdeke megkívánta volna, és a megváltozott világhoz való alkalmazkodást is megkönnyítette volna.

Jánosi munkája és magánélete

A rádióban nagy lelkiismeretességgel végezte munkáját, a szerkesztőségi értekezleteken mindig jelen volt, a fontos kérdésekhez hozzá is szólt, szava tekintélye folytán sokat számított, tevékenyen közreműködött a műsorrend összeállításában. Amikor 1952 tavaszán azon tűnődtünk a szerkesztőségben, hogyan lehetne a rádió kulturális műsorait javítani és gazdagítani, a megbeszéléseken ő is részt vett és belefolyt abba a vitába, amely a tervezett rádióegyetemről bontakozott ki. Erőteljesen szólalt fel amellett, hogy a programban etikai és világnézeti kérdések is helyet kapjanak — ez meg is történt. Aminthogy abban az eszmecsereben is részt vett, hogy a Nyugaton élő magyar szakemberek közül kiket kérjünk fel előadások tartására.

A rádiós társasági életben azonban nem vett részt. Soha társasági összejövetelen, közös vacsorán, partyn nem jelent meg. Nem a kávéházban étkezett, hazajárt ebédelni, kávézni sem lehetett látni. Miután társasági életet nem élt, a nála lakó Blaskó Máriát sem ismerte senki, még azok sem, akik ugyanabban a házban laktak. Én sem emlékszem rá, soha nem mutatott be neki. Lehet, hogy a lépcsőházban egyszer vagy kétszer összefutottunk, de nem ismertem fel, ő sem engem.

Rádiós pályafutásának vége

Noha nem volt társasági ember, a rádiós végzetét mégis olyasmiről okozta, ami ellentmondani látszik a róla általában kialakult képnek, a nyilvánosságban nem nagyon szereplő, magának élő, a magányt kedvelő papi és tudósi alkatnak. 1954 áprilisában

mindenféle mendemondák terjedtek el a rádió épületében Jánosi magánéletét illetően. Noha a tényeket, illetve a részleteket senki nem ismerte pontosan, e pletykákról mások is értesültek, a müncheni magyar társasági életben e hírek szenzációként hatottak. Az ügyet mind a rádió illetékesei, mind a magyar egyházi személyek igyekeztek, amennyire lehetett, titokban tartani és bizalmasan kezelni, ugyanakkor Jánosi József már nem léphetett be a rádió épületébe. A SZER emberei nyomban érintkezésbe léptek Ádám György európai magyar katolikus főlelkésszel, annak az 1951-es megállapodásnak alapján, amely szerint a magyar katolikus vallási műsor szerkesztőjének kiválasztása a katolikus főlelkésszel egyetértésben megy végbe. A rádióval történt megegyezés szerint Ádám György gondoskodott arról, hogy Jánosi József a németországi katolikus felettesekkel egyetértésben új szolgálati helyet és a magyar osztály új katolikus papot kapjon. Ez a svájci Vecsey József lett, aki viszonylag rövid ideig maradt a rádiónál.

Jánosi József halála

Sajnos, nem sikerült többé találkoznom Jánosi Józseffel, aki elhagyta a bajor fővárost. A német katolikus egyház kebelében kapott lelkipásztori munkát, mégpedig plébánosként egy Rajna-vidéki kisvárosban, Friesenheimben. A Páter rejtélyes vasúti szerencsétlenség áldozataként halt meg. 1965. május 6-án a Fekete-erdőben utazás közben kizuhant a robogó vonatból és azonnal meghalt. A német rendőrség nem volt hajlandó tájékoztatást adni arról, hogyan történt a rejtélyes haláleset. Igaz, nem is akadt, aki nagyon érdeklődött volna utána. (A sors különös véletlene folytán müncheni rádiós kollégája, Indig Ottó író négy évvel később, ugyancsak májusban, szintén robogó vonatból zuhant ki és halt meg a dél-svájci Bellinzonánál.)

A múlt századi katolicizmus jelentős alakja

Tudtommal Jánosi Józsefről negyven éven át sem Nyugaton, sem Magyarországon nem történt érdemeinek megfelelő említés. Talán emberi gyengéi voltak az okai a feltűnő és méltánytalan feledékenységnek. Magamat sem veszem ki azok sorából, akik az elmúlt évtizedekben már szólhattak volna róla. Érdemes azonban megemlíteni, hogy a folyamatosan megjelenő két új lexikon, a Magyar Katolikus Lexikon és a Révai Új Lexikon jelentőségének és érdemeinek megfelelő terjedelemben mutatja be. Jelentős alakja volt a magyar katolicizmus újabb kori történetének és a hittudománynak, megérdemli tehát, hogy felidézzük életét és pályáját halálának negyvenedik évfordulóján.

A magyar nyelv és nép eredete

RÉDEI KÁROLY

1932-ben született Nagykanizsán. Középiskolai tanulmányait a Nagykanizsai Piarista Gimnáziumban, egyetemi tanulmányait az ELTE BTK-n végezte magyar nyelv és irodalom szakon. 1958-tól az MTA Nyelvtudományi Intézetének finnugor osztályán dolgozott. 1974-ben a Bécsi Egyetem meghívására kinevezést kapott az akkor létesített Finnugor Tanszékre, ahol 2000-ben történt nyugdíjba vonulásáig tanszékvezető volt.

**Az uráli-finnugor
nyelveket beszélő
népek antropológiai
típusai**

1. 1. A nyelvek rokonsága nem jelent egyúttal antropológiai, genetikai rokonságot. A nyelvi fejlődés bizonyos kezdeti korszakaiban számolhatunk ősnyelvekkel (uráli, indoeurópai, török). Manapság egyre inkább előtérbe kerül az az elmélet, hogy az ősnyelvek 10 000–15 000 évvel ezelőtt törzsi nyelvek érintkezése, viszonylag egységes (vagyis nyelvjárásokra tagolódó) nyelvvé való összeolvadása révén születtek. Az egyes nyelvcsaládok távoli elődei, mint különálló nyelvek, területi kapcsolatban voltak egymással, azaz nyelvi szövetségek tagjaiként éltek sok tízezer éven át. Tehát az uráli, indoeurópai, török stb. ősnyelv (alapnyelv) nem létezett *ab origine*, hanem kontaktusokon keresztül lett, keletkezésük areális közelségből magyarázható. A megszületett ősnyelvek beszélői már antropológiailag kevert népek voltak. Az uráli ősnyelvből belső változások, földrajzi eltávolodások, más nyelvekkel való kapcsolatok során nyelvcsoportok (ugor, permi, finnségi stb.), illetőleg leánynyelvek keletkeztek. A több ezer éves fejlődés persze antropológiai keveredésekkel járt. Az egyes antropológiai típusok egész Euráziát behálózzák. A gócekban és azok környékén egy fajtajelleg az uralkodó, a széleken ez alig észrevehetően jelentkezik. Ez azt jelenti, hogy tiszta fajták nincsenek. A mondottak természetesen nemcsak a mára, hanem a régi időkre is vonatkoznak. Az a tény, hogy tiszta fajták nincsenek, nem jelent(het)i az antropológiai kutatások kudarcát vagy hiábavalóságát. A tudomány művelői tisztában vannak azzal, hogy egy-egy népben több antropológiai típus mutatható ki, csupán az amatőr történészekedők és híveik próbálják minden áron bizonygatni a tiszta faj létezését (politikai indíttatású, olykor fasisztoid hangvételű írásaikban).

Az egyes uráli-finnugor nyelveket beszélő népek (magyarok, finneket, zürjének, vogulok, osztjások stb.) antropológiai típusai jól megállapíthatók, mivel e népek esetében az érintkezések és népkéveredések a történelmi idők hajnalán és később, a történelmi időkben játszódtak le, s így jól nyomon követhetők. Az antropológiai kutatások kimutatták, hogy egy-egy népben mely antropológiai típusoknak van domináns jellege, s melyek azok, amelyek kis mértékben, illetőleg csak szórványosan lelhetők fel. Milyen típusok állapíthatók meg az uráli népeknél? A mondottak alapján nyilvánvaló, hogy az uráli-finnugor népek nem mutatnak egységes képet. A morfológiai-tipológiai jellegzetességek alapján a mai finnugor és szamojéd népeknél három olyan típust fedez-

hetünk fel, amelyik a legtöbb népnél megtalálható. 1) Uráli, europa-szibériai vagy ugor típus. Ez a típus az europid és a mongoloid típus keveredése útján jött létre. Leginkább az obi-ugoroknál, szamojédoknál, kisebb mértékben a magyaroknál, permieknél és a cseremiszeknél jelentkezik. 2) Kelet-balti vagy kelet-europid típus (balti finn népek, volgai és permi népek). 3) Atlanto-pontuszi (atlanti-fekete-tengeri) típus: permjások, votjákok, moksamordvinok. Az atlanto-pontuszi típus az említett finnugor népeknél iráni és török népekkel való keveredés révén terjedt el. E típusok mellett figyelembe veendő még, hogy a lapokra jellemző az arktikus lappid vagy lapponoid típus. Ennek egy kevert változata (uralo-lapponoid) az Urál vidékén is előfordul. Vannak kutatók, akik feltételezik, hogy az uráli-finn ugor etnikumra születése hajnalán az első (az uráli, ugor) típus volt a jellemző. Mások viszont a kelet-europid típust tartják ősinek. Nagyon valószínű, hogy az uráli lakosság már az uráli korban (Kr. e. 4 000 körül) — miként más népek is — kevert rasszelemből tevődött össze. Nagy valószínűséggel feltehető, hogy az eredeti rassz eleinte europid volt, mely később mongoloid fajta-val keveredett.

**Nyelvrokonság
és antropológiai
rokonság**

Ezen rövid eszmefuttatás a nyelvrokonság és az antropológiai (genetikai) rokonság közti különbségtevésről azért fontos, mert laikus körökben a kettőt nagyon gyakran össze szokták keverni. Szinte sztereotípiaként visszatérő kérdés az érdeklődő, művelt (nyelvészeti persze tájékozatlan) emberek részéről: milyen eredetű a magyar nép? Az eredeten persze mindenkor nyelvi s egyúttal faji rokonságot értenek. Sokan csak hosszas magyarázatok után, kételkedve és keserű csalódással veszik tudomásul a tudományos igazságot. Ez szubjektív szempontból könnyen érthető, hiszen téves elképzelésekre épülő hamis identitástudat (török [hun], szittya vagy éppenséggel kelta származás) lerombolásáról van szó.

A kevert fajúság — mint már mondtuk — mind az egyes nyelvekre, mind a nyelvcsaládokra jellemző. Az uráli-finnugor népek és nyelvek után vessünk egy röpke pillantást az indoeurópai nyelveket beszélő népekre. Nem kell különösebben hangsúlyozni, hogy az indoeurópai nyelvet beszélő izlandiaknak vagy svédeknek antropológiailag semmi közük sincs az ugyan-csak indoeurópai nyelvet beszélő perzsákhoz vagy hindikhez.

Őstörténeti kérdések

1. 2. Térjünk rá az őstörténeti problémák (ősnyelv, őshaza) tárgyalására. Az őstörténet módszerei egészen mások, mint a tulajdonképpeni történettudományé. Az őstörténésznek ugyanis általában nem állnak rendelkezésére írásos források. Az őstörténész több tudományág (nyelvészet, régészet, antropológia, néprajz) eredményeiből, komplex kutatási módszerek alkalmazásával vonja le következtetéseit. Az uráli-finnugor alapnyelv rekonstruálható szókincséből megbízható következtetéseket vonhatunk le az ősnép

gazdasági viszonyaira, társadalmi berendezkedésére. A nyelvtudomány a nyelvészeti paleontológia alkalmazásával meg tudja határozni az alapnyelvet beszélő ősnép lakóhelyét, az uráli (finnugor) őshazát. A paleontológia ősi földtani korszakok kihalt állat- és növényvilágáról szóló tudomány: paleobiológia. A nyelvészeti paleontológia módszere: az etimológiai kutatás megállapítja, hogy mely növény- és állatnevek közösek az uráli-finnugor nyelvekben. A paleobiológia képes meghatározni ezen növények és állatok hajdani földrajzi elterjedését. A paleobiológia és az etimológiakutatás eredményeinek szembesítésével pedig meg tudjuk határozni az uráliak (finnugorok) egykori lakóhelyeinek a határait, vagyis az őshazát. A nyelvek érintkezése szókölcsonzésekkel jár. A jövevényszavakból fontos következtetéseket tehetünk az alapnyelv(ek), illetőleg egyes későbbi nyelvi állapotok más nyelvekkel, népekkel való kapcsolataira. Például a magyar nyelv bolgár-török jövevényszavai honfoglalás előtti bolgár-török kapcsolatainkra utalnak. A finn nyelv balti és germán jövevényszavai a finneknek a baltiakkal és a germánokkal való ősi érintkezései mellett tanúskodnak.

Régészet és néprajz

Az antropológia mellett a régészet és a néprajz kiegészítheti és tökéletesítheti a nyelvtudomány eredményeit. De nem hallgathatjuk el a régészet és a néprajz korlátait. Egyfelől tény, hogy a leletekben (csontokban és tárgyakban) az őstörténeti korok emberei hagytak hátra üzeneteket, ismereteket, ugyanakkor közhely, hogy a csontok és tárgyak nem tudnak beszélni. A régészeti leletek ugyanazon a kulturális színvonalon álló különböző népekhez tartozhatnak. Csak abban az esetben köthetők egy bizonyos néphez, ha egyéb tudományos érvek vagy bizonyítékok is amellett szólnak.

Az őstörténet rekonstruálására szolgáló diszciplínák közül a néprajz az, amelyik a legnagyobb körültekintést, a legtöbb fenntartást igényli. Egy-egy tárgy, szokás vagy hiedelem az egyik néptől a másikhoz vándorol. A rokon népek kultúrája különböző korokban belső fejlődés és idegen hatások következtében különböző utakon fejlődött. Sem a szellemi, sem a tárgyi néprajz nem vezet el bennünket az őstörténet messzi évezredeibe.

Az őstörténet tehát komplex tudomány, melyben legtöbb száva — legalábbis a legutóbbi időig — a nyelvtudománynak volt. A 20. század második felében a régészeti kutatások nagy léptekkel haladtak előre, és a módszerek is finomodtak. Következésképpen az őstörténet tanulmányozásában a régészetre egyre nagyobb és több feladat hárul.

Őshazaelméletek

1. 3. A múlt század közepéig az M. A. Castrén és F. J. Wiedemann nevéhez kapcsolódó, úgynevezett ázsiai őshazaelmélet volt elterjedve. Ezen elméletnek az volt az alapja, hogy a finnugor és az altaji nyelvek (török, mongol, mandzsu-tunguz) egymással rokonok. A tudomány mai állása szerint ezeknek a nyelvcsaládoknak annyi közülük van egymáshoz, hogy vala-

**A hagyományos
őshazaelmélet**

mennyien az agglutináló típushoz tartoznak, de genetikai rokonság nem áll fenn közöttük, így az erre épülő őshazaelmélet nem több, mint légvár. Ezt az elavult teóriát az 50-es években Molnár Erik próbálta — persze sikertelenül — újra feltámasztani.

A hagyományos vagy klasszikus őshazaelmélet a paleontológia nyelvészeti alkalmazására épül. Az uráli nyelvekben előforduló állat- és növénynevek alapján megállapítható, hogy milyen fauna és flóra vette körül az ősnép lakóterületeit. Az életföldrajzi adatok tanulságait először F. T. Köppen orosz természettudós használta fel a finnugor őshaza körvonalazására. Elméletének lényege: az uráli-finnugor nyelvekben közösek bizonyos állatok és növények nevei. A finnugor növény- és állatvilágnak a Köppen-féle módszerrel végzett átvizsgálásából az a következtetés vonható le, hogy a finnugor őshazát a Volga-könyök és az Urál hegység között elterülő erdős vidéken, a Káma és a Bjelaja folyók tájékán kell keresnünk. Köppen óta századunk közepéig — kisebb eltéréseket leszámítva — szinte minden szakember így fogalmazta meg az őshazáról alkotott felfogását. Setälä a Volga középső folyását: az Oka és Volga-könyök közti vidéket, továbbá a Káma tájékát tartotta az Őshaza legvalószínűbb helyének.

Hajdú szerint az uráli őshaza a Kr. e. 6–4. évezredben Nyugat-Szibériában, az Ob alsó és középső folyása, valamint az Urál hegység között terült el. Az uráliak kettéválása finnugorokra és szamojédokra a Kr. e. 4. évezredben mehetett végbe. A lakosság egy része ekkorra már az Urál európai-oldalára települt át, a Pecsora és a Káma völgyébe. A finnugor korszak körülbelül a Kr. e. 3. évezred végéig tartott. A relatív kronológia ellen semmi kifogásunk nem lehet, az őshaza (őshazák) lokalizálásának viszont az a gyengéje, hogy az árjakkal való korai kapcsolatokra nem ad választ. Ezen érintkezések ugyanis csak a Fekete-tengertől északra (és kissé keletre) képzelhetők el.

**A tágas őshaza
elmélete**

1. 4. Egy másik felfogás szerint az uráli őshaza széles nagy területen feküdt. E. Itkonen azt hangsúlyozza, hogy a finnugorok és az indoeurópaiak találkozása csak Európában mehetett végbe és semmiképpen sem Szibériában. E. Itkonen véleményét a régész Halikov nézetével hozza összhangba: eszerint az uráli őshaza a Volgától az Urálig nyúlt, sőt átterjedt a hegység szibériai oldalára is. A finnugor őshaza — legalábbis a vadrénvadászok területe — a Baltikumig és Dél-Finnorszáig terjedt. A Finn-öböl és az Urál hegység közötti területen más népek is élhettek. Ezzel az őshazaelmélettel az uráliak (finnugorok) és az indoeurópaiak (árják) kapcsolatai jól összhangba hozhatók.

M. Korhonen szintén a tágas őshaza híve. Felfogását igyekszik összhangba hozni a régészet — mindenekelőtt a finn régészet — legújabb eredményeivel. Korhonen periodizációja megegyezik a fent idézett kutatók periodizációjával: az uráli korszak Kr. e. 6 000–4 000, a finnugor kor viszont Kr. e. 4 000–3 000 tájé-

kára datálható. Többekhez hasonlóan ő is úgy vélekedik, hogy az uráli őshaza az Uráltól a Volgáig terjedt, esetleg átnyúlt az Urál keleti oldalára is. A finnugorság lakóterülete már az Uráltól a Baltikum keleti feléig nyúló területen feküdt. A régészet fényében úgy tűnik, hogy a finnugor (pontosabban finn-permi) lakosság betelepülése Dél-Finnországba és Észtországba Kr. e. 3 000–2 000 között mehetett végbe.

A nagy kiterjedésű őshazában az egyes népek — kisebb északi, keleti és nyugati irányú mozgásokat nem számítva — lényegében a helyükön maradtak. Nagyobb arányú elmozdulással csak a steppeövezetbe került magyarok és keleten az Altaj és Szaján hegységig vándorolt, továbbá Északnyugat-Szibériába szétterjedt szamojédok esetében számolhatunk.

Az ugor őshaza

2. 1. Az uráli (finnugor) nyelvet beszélő magyarság eredetére nézve nyilván genetikailag is rokonságban állott (azonos volt?) az uráli (finnugor) alapnyelvet beszélő, de feltehetőleg már az uráli (finnugor) nyelvi egység korában is kevert etnikumú ősnéppel. Az ugor nyelvi egységből való kiválás után — ez a kiválás Kr. e. 1 000, illetve 500 körül mehetett végbe — az ugor (finnugor) etnikumú magyarság még az Urál vidéki őshazában török népekkel került kapcsolatba. Az ugor őshaza az Urál nyugati oldalán, a Volga-Káma folyók vidékén feküdt. Az ugarságnak az a része, amelyből a magyar nép megszületett, az ugor őshaza déli részében, az erdős övezet és a steppe határán lakott. Tőlük északra laktak a mai obi-ugorok (vogulok és osztjákok) elődei.

A magyar őshaza

Az immáron magyar őshaza — a magyar hagyomány Magna Hungariája — a Káma vidékétől délebbre, az egykori Volga-parti Baskíria területén feküdt. A magyarság nagy általánosságban kétféle eredetű népelemből alakult ki: finnugor és török etnikumból. Az ugor elem még az Urál vidéki őshazában kapcsolatba került török népekkel. Emellett szólnak olyan korai török jövevényszavaink, mint *harang*, *hattyú*, *hód*, *homok*, *szó*. A magyarság nagyobb része, az ugor etnikum nem csupán nomád életmódot folytatott, hanem állattenyésztést és földművelést is űzött. A török komponens nagobbára nomád állattartással foglalkozott.

Az onogur hatás

A kialakuló magyar népre mind nyelvi, mind kulturális tekintetben legnagyobb hatást gyakorolt török nép az onogur vagy onogur-bolgár volt. Az írásos források tanúsága szerint az onogurok Kr. u. 463 körül költöztek Ázsiából Kelet-Európába. Szállásterületük a Kaukázustól északra elterülő steppevidéken volt. Az onogurok 567 után nyugati türk (kazár) fennhatóság alá kerültek. 630 körül a Kubán folyó tájékán élő bolgárok az avar uralom alól felszabadulva létrehozták az úgynevezett kubáni Bolgár Birodalmat. 650 körül a kazárok legyőzték őket. Ekkor a bolgárok három részre szakadtak: a) egyik részük Aszparuk vezetésével a Duna deltájának vidékén megalapította a dunai Bolgár Birodalmat; b) másik, nagobbik részük a Don és a Volga fo-

lyók mentén északra költözött és a Volgába torkolló Kámától délre telepedett meg; c) a harmadik csoport a Kubán és a Donyc vidékén maradt.

A Kazár Kagariátus

A Kazár Kagariátus vezető rétege a 8. században zsidó hitre tért. A zsidó hitre való térítéssel szemben Kazáriában ellenállás robbant ki. A lázadásnak és belháborúnak a magyarság is tevékeny részese lehetett. A felkelés eredményeképpen a magyarok 830 körül önállósultak. Az önállósult hét magyar törzshöz csatlakozott a levert kazár felkelők három törzse is. Ezen *khorezmi* vagy *hvárezmi* (magyarul: *káliz*), *alán* és *bolgár-török* népelemekből szervezték meg a magyarok nyolcadik, *kabar* (= lázadó) nevű törzsét. A kálizok és az alánok iráni nyelvet beszéltek. Egyéb csatlakozott török nyelvű népek: a *besenyők*, a *kunok* és a *palócok* (< szláv *plavec*) (?). Minden valószínűség szerint a *székelyek* is török ajkú nép volt. Nevük talán a bolgár-török *eskel*, *eskil* 'volgai bolgár törzs' alakból hangátvetéssel jött létre: *szekel* ~ *szekil* > *székely*. Vö. szláv *iskra* > m. *szikra*, *ihlet* > *hilet* (1525: *hillet*), *irt* > *rit*. A székelyek már a Kazár Birodalomban együtt éltek a magyarokkal, majd a magyar vezérek önállósulása után csatlakoztak a magyarokhoz. 893-ben feltehetőleg elsőként érte őket a besenyő támadás, és elsőként hatoltak be a Kárpát-medencébe. A 14. századig a székelyek már teljesen elmagyarosodtak.

A hun-magyar rokonság téves elmélete

Szólnunk kell még a magyar köztudatban mély gyökeret vert hun származtatásról is. A magyarság a honfoglalás előtt benne élt a hun birodalomban. Abban sem lehet kételkedni, hogy a magyarok tudtak a hunokról és Attiláról. Az persze lehetséges, hogy ez a kapcsolatokból származó azonosság-tudat „a honfoglalás körül már nem élt, de nem lehet bizonyítani — ellenkezőleg, bizonyos körülmények arra vallanak, hogy a magyaroknál a hunokkal vagy Attilával való kapcsolat tudata a honfoglalás idején is megvolt”. A hun eredet gondolatával Anonymusnál (1200 körül) találkozunk először, de a hun-magyar azonosság igazi elterjesztője Kézai Simon (1282–1285), a hun-magyar krónika szerzője. Egyesek szerint a hun-magyar rokonság vagy azonosság eszméje nyugati krónikás hagyományokon és középkori „történetírói kitaláláson” alapul. „A IV. századtól szerepel a hun népnév. A hun név később különböző keletről érkező jelentős nomád népek nevévé vált. Hunnak nevezik már a 10. századtól a magyarokat is. A magyarok hun elnevezése számos más, így a latin forrásokban is megjelent. Ezzel függ össze magyarországi krónikáinkban a hun népnév használata. Arra is több adatunk van, hogy Attila halála után több steppei nép vagy annak uralkodóháza magát Attilától származtatta. A családfák Attilára való visszavezetése a hatalom jogosságát volt hivatva alátámasztani, s ezért a hun történet számos népnél igen népszerűvé vált. Ez viszont azt a gyakorlatot erősítette, hogy hunnak nevezzenek egy népet, függetlenül tényleges történeti kapcsolataitól”.

A magyarság etnikai alakulása

2. 2. Az etnikailag nem egységes eredetű magyarság a honfoglalás után új hazájában (tehát az írásos történeti korban) is magába olvasztott más népeket: szlávokat, németeket, kunokat, besenyőket, kisebb mértékben olaszokat, vallonokat stb. De ugyanilyen kevert etnikumú Európa valamennyi nemzete. Ezt nem csupán a tudományos igazság és tárgyilagosság érdekében kell hangsúlyoznunk, hanem azért is, hogy a magyarsággal szemben ellenséges érzülettel viseltető körök ne használhassák fel a tudomány eredményeit ellenünk indítandó sovíniszta uszításokra. Ahogyan finnugor alapú nyelvünk évezredek folyamán fejlődött európai kultúrnyelvvé, ugyanúgy más népekkel való kapcsolatokon és keveredéseken keresztül formálódott a keletről jött magyarság európai nemzeté.

A „kettős honfoglalás” elmélete

2. 3. A „kettős honfoglalás” elmélete László Gyula nevéhez fűződik. Azt jelenti, hogy a honfoglaló magyarok a Kárpát-medencében már magyarokat találtak. Alföldi Andrásnak azon megállapításából indul ki, hogy a gazdag griffes-indás emlékszenyőről nem szarmata-hun, hanem avar kori. Fettich Nándor ezt a hagyatékokat későinek határozta meg, mely szervesen fejlődött a korai avar stílusból. László Gyula ebből azt a következtetést vont le, hogy a 670-es évek tájékán új nép telepedett be a Kárpát-medencébe. Úgy véli, hogy a nagy tömegű késői avarság nem pusztult el a Nagy Károly-i hadjáratok végén (800 körül), hanem megérte a 9. századot és a magyar honfoglalást. A késő avar (onogur) és a honfoglalás kori magyar temetők nagy területen kikerülik egymást. Az avar szállásterületek helynevei magyar eredetűek, tehát az onogurok magyarul beszéltek.

Az elmélet cáfolata

László következtetéseit az avar és a magyar régészeti leletek elhelyezkedéséből vonja le, de feltevését nem tudja kellőképpen alátámasztani, illetve bizonyítani. Nyelvészeti oldalról a László-féle hipotézisben súlyos nehézséget látok: a kettős honfoglalás magyarjai a feltevés szerint már jó néhány évszázada (200–300 éve) elváltak egymástól. Ennek az elválásnak a nyelvben, a nyelvi elkülönülésben is tükröződnie kellene: eltérő hangalakot mutató földrajzi nevek, régi nyelvjárási eltérések, a magyar történeti hangtanban, alaktanban két- vagy többirányú fejlődésnek kellene megmutatkoznia. A kettős honfoglalással kapcsolatban elutasító nézetet képvisel Benkő Loránd is: „...talán a legfontosabb honfoglalóink magyar nyelvének feltűnően nagymértékű egysége”. Korai szórványemlékeink és szövegemlékeink nyelve „ugyanazt a közös magyar nyelvállapotot tükrözteti minden vidékről”; „...a honfoglalást közvetlenül megelőzően a magyarságot sem politikai, sem törzsi és hadszervezeti, sem társadalmi rétegződési, sem műveltségi szempontból nem tagolták lényeges különbségek, hiszen ellenkező esetben ezek nyelvi nyomainak meg kellett volna mutatkoznia a honfoglalás utáni magyar nyelvállapotban is. Kizárja ez a tény természetesen az úgynevezett kettős honfoglalással ismétlődően felbukkanó képzelgését is.”

TAKÁCS ZSUZSA

Kórházi látogatók

Mit néztél a végén annyira feszülten?
Én előre félek tőle. A kórházban nemrég
egy cukorbeteg nő feküdt a mellettem
levő ágyon. Emlékszem, neked is volt
egy haldokló öregasszonyod egy régi
kórteremben. A tiéd, mintha cigarettát
tartott volna az ujjai között, utolsó
délutánján társalgott és nevetgélt
a vendégeivel. Az enyém, mint elakadt
gép, a szomjúságtól egyre kattogott,
de nem volt elég nővér, hogy megitassa,
és amikor én itattam, félrenyelt, annyira
szomjazott, bár éjszakánként az ötvenes
évek családi asztalánál vacsorázott.
Szedjük össze a morzsát — javasolta
az éjszaka közepén —, hogy ne vesszen
kárba! Összeszedték? vagy kárba veszett végül?
vagy csak egy családi szállóige
volt, mely szárnyaira vette újra? amin
nevetni szoktak? Te kisimult arccal
néztél fölfelé. Minket tanítottál, hogy
lássunk? —

Fekete ünnep

1960-ban született Kishegyesen. Író. Legutóbbi írását 2005. 5. számunkban közzöltük.

Az ünnep másnapján, délután, a nagy fehérségben egyedül gyalogoltam az utcán. A járdákról letúrt hó már fej fölé ért, alagútszerű járatok vittek az utca egyik feléről a másikra — a régi ünnepekre mindig ilyen hatalmas hóval együtt emlékezünk... Annamária nénihez igyekeztem egy könyvvel és süteménnyel. Apám küldte a könyvet, és az anyámmal csomagoltatott süteményt is.

Karácsony másnapján már a kutyának sem kell, morogta anyám, de azért rendesen megpakolt egy tálcát. Ki nem állta apám nagyságait, szidta őket a könyvekkel együtt. És különben se a gyereket zavarja, menjen el maga, ha olyan fontos, lökte apám elé a becsomagolt süteményt. Apám ráhagyta, óvatosan a kosárba helyezte a tálcát, nekem azt mondta, hogy ne siessek el Annamáriától, beszélgessek vele valameddig. Majd megtudod, ha te is öreg leszel, tette hozzá. Addig a napig én azt sem tudtam, hogy milyen gyereknek lenni. Azt hittem, ami van, az van, és mivel mindig úgy volt, úgy is marad, változatlanul. És az én ünnepem nem egyetlen napra vonatkozott, hanem velem volt minden pillanatomban.

Annamária néni a magas házának piacra néző ablakában ült. Hiába integettem, mivel messzire, a lemenő, téli Napba nézett, nem láthatott. Alaposan megrángattam a csöngő rézgombját, még az utcára is kihallatszott, olyan erős hangja volt. Meghallotta végre. Mit tetszik, te lány, szólt ki az ablakon, és amikor kihajolt, egy fekete virág nyílt ki a havas utca felett. A Dudás Rudi lánya vagyok, mondtam a varázsszót, ő visszahúzódott, és azután jó sokára beengedett. Előttem ment a végtelen hosszúnak tűnő folyosón, lebegni látszott a homályban. Valóság volt az, nem a kinti fény utáni káprázat: angyalokat láttam körülötte, és ő olyan volt velük, mint a túlvilágról idevetített lélek. Fekete csipkesál úszott utána. Azon a télen a Jókai-regények világában álmodoztam, akár onnét is lehetett volna valamelyik elképzelt főszereplő. Miért beszéltem volna ezekről a dolgokról? És kinek? Ki hiszi el azt, amit a gyerek mond? Meg se hallgattak volna. A fekete csipkesálban ennyi idő után azért már nem vagyok olyan biztos. Lehet, hogy az valóban csak a képzeletem szüleménye volt?

Abban az időben felénk még minden öregasszony feketében járt. Mindig gyászoltak valakit, és a fiatalok elől a feketével takarták el a halál titkát, amihez ők már olyan közel voltak. Annamária néni is mindig feketében volt. Az öreg doktor, a férje volt az utolsó hozzátartozója, annak az évnek szeptemberében hagyta magára. Annamária néniről, ha nem hallotta, úgy beszéltek,

hogy mi lesz ezzel a szerencsétlen nagyságával, hogyan éli túl a telet? A karácsonyára úgy látszik, csak apám gondolt, ő is csak másnap. Mert éppen akkora olvasta el a kölcsönregényt? Utólag sem tudtam meg róluk többet.

Sehol nem találtam a házban a karácsonyt. Az ablakok zsaluin kevés fény jutott be, a bútorok elnyelték még azt a keveset is. Sötétbársony terítők, fekete bőrszékek, maguktól nyekergő bőrfotelok látszottak a folyosóról nyíló szobákban. A folyosón orvosi könyvekkel teli üvegszekrények álltak, ahogy elmentünk mellettük, megzörrent az üveg az ajtóban. Néha reccsent a padló a lépteim alatt. Annamária néni a piacra néző szobába vezetett. Átvette a süteményt, megköszönte, a könyvet visszarakta a helyére, és elővette a sorból a következő regényt, hogy azt vigyem el apámnak. Hellyel kínált, és az anyám süteményével. Kevés szava volt hozzám. Apám utasítása járt az eszemben, hogy beszélgetni kellene vele. De én mit mondjak neki? Annamária néni nem segített a társalgásban, biztosan nem értett a gyerekek nyelvén. Fáradt vagyok, mondta.

Nagyon fáradtnak látszott. Visszaült az ablakhoz, mintha én ott se lennék, hátradőlt a magas támlájú székében. Az egyik keze ölében volt, a másikat leengedte maga mellett. Az ujján fekete köves gyűrű volt, arany foglalatban. Az utca felől lassan közeledett az este. Apám miatt nem indultam még haza, de a homályos folyosón, Annamária nélkül vissza se találtam volna. És ki zárta volna be utánam az ajtót?

Közben nézelődtem, a szoba kevés látnivalóját hamar bejártam a szememmel. Az asztalon egy pohárból suta karácsonyfaág lógott a terítőre. Beleszagoltam a levegőbe, csak dohot éreztem az ünnep helyén. Feszengtem a fotel szélén. Aztán kalimpáltam a lábammal kicsit. Később sóhajtoztam. És közben kíváncsi voltam valamire: mit tudok majd meg, ha én is öreg leszek? És ha Annamáriától megkérdezném? De hogyan merjem megkérdezni? Hallgattunk, én a kezét néztem, a fekete köves gyűrűt. A kő vonzotta a gondolataimat. A mélyéből hívott valami. Sötétedett, a sarkokból félelemkígyók kúsztak mellém, már mellettem voltak, mire észrevettem őket. Felálltam volna, de a dermedés mozdulni sem hagyott.

Mintha sóhaj hallatszott volna az ablak felől, végre megtört felettem a félelem hatalma, és odamentem Annamária nénihez. Hát te még itt vagy, ennyit kérdezett. Biztosan várnak otthon, kitalálsz, menj hamar, tette még hozzá. De már nem akartam menni, látni akartam azt, amit ő lát az ablakból. Mellette állva éppen akkora voltam, mint amekkora Annamária néni ülve. Az ő szemével próbáltam nézni a kinti világra, a már kelő Holdra keleten, az üres piactérre, az elsöpört járdára a ház előtt, ahonnét mintha anyám kiáltozott volna, átkozva az összes vén bolondot, aki nem éri fel ésszel, hogy hazaküldje azt az ostoba gyereket.

Felerősödött körülöttünk a kintről érkező fény, és a gyűrű aranyán megcsillanva megsokszorozta a fekete kő erejét. Megfogtam Annamária néni kezét, hogy a maradék félelem is elmúljon belőlem. A fekete kő azt is magába szippantotta, és azután engem is, a szobát is, a piacteret, árnyékukkal együtt a házakat, a Holdat. Annamária néni kezét szorítottam, de még mindig nem szorított vissza. Haragudtam: se nem szól, se nem jelez? Bolond lenne minden öreg? Hát nem érti, hogy sietni kell? Csöngettek, már veszettül rángatta valaki a rézgombot, és a hangoktól szétrobbant a fekete csönd is körülöttünk. Annamária néni keze végre visszaszorított, és a levegőbe emelkedtünk, elröpültünk ketten a gyűrűbe nyelt falu fölött, hagyva a többieket, egy szempillantás alatt mindenkit. Boldogan szálltam volna vele végig, de mint aki megbánta, hogy elvitt, félútról visszaparancsolt, hogy apám várja a könyvet, és különben is, nem adják a megváltást ilyen könnyen, te gyerek! Elengedte a kezemet, és már nem is volt sehol.

A szobában fény gyúlt, visszazuhantam. Anyám, apám, idegenek tódultak be. Anyám nagyon kiabált, de aztán torkán akadt a szó. Mindenki elhallgatott, és a magas támlájú fekete székekben ülő asszonyt nézték. Apám azon az éjszakán nem aludt otthon, anyám idegességében felborította a karácsonyfát, szétpattant az összes üveggömbünk, és az éjszakai harangok elűzték a maradék karácsonyt is a faluból.

Másnap azt mondták, hogy Annamária néni meghalt. Magyarálták volna, hogy megértsem én is. Tudtam, hogy éppen ők azok, akik nem értenek az egészből semmit.

SZEGEDI-SZABÓ BÉLA

A szerzetes

Andrej Tarkovszkij emlékére

*A dolgok így rejtik
Magukat: gótikus*

*Ablakodig érnek,
Mint hideg források*

*Fénysugaraktól tartka
Mélyén az érme,*

Ha langyos iszapba simul.

SZEGEDI-SZABÓ BÉLA

Odüsszeusz hazatérése

*Megvárni, míg valaki
Csendben átbballag az udvaron.*

*Lépte könnyű
Indából font, tekervényes*

*Nézése ajtókon túli
Lépcsők magasába ér.*

*Leül a fal mellé.
Hideg arca előtt
Ósi bogarak szállidosnak.*

Prospero

*Most, hogy Milánó messze,
Mi oly soká volt birtokom,*

*Már igazán nem sajnálom.
Nem csábít holdbéli séta,*

*Vad csillaghullások,
Sem cukornádillatú földi táj,*

*Élők léptei a vak fövényen.
Tekintetem a tenger*

*Függőleges vízoszlopait veszi célba
Az égből lágyan vízbe hulló*

Kötegeit a mennyei fénynek.

HORKAY HÖRCHER
FERENC

A vakmerő Caravaggio

Megtérés a damaszkuszi úton, 1600

1964-ben született Buda-
pesten. Eszmetörténész,
a Pázmány Péter Katoli-
kus Egyetemen esztétikát
és államtant oktat. Leg-
utóbbi írását 2005. 8.
számunkban közöltük.

¹A tétel Roberto
Longhitól, az egyik
legnevesebb
Caravaggio-kutatótól
származik.

A ló

Állítólag a vallásos művészet történetének legforradalmibb fest-
ménye.¹ Pedig, látszatra, nem történik rajta semmi. Talán éppen ez
a bátor „semmit-mondás” olyan forradalmian új a képen?

Valóban, szinte már bosszantóan modernnek tűnik a mai szemlélő
számára, hogy egy emelkedett bibliai jelentet ábrázoló képet szin-
te teljességgel kitakar egy fehértarka ló. Ráadásul e háttas meglehe-
tősen különös rövidülésben jelenik meg, sejtelmesen bontakozva
ki a kép középpontját körülölelő sötétből.

Talán e kompozíciós megoldás miatt látjuk olyan hatalmasnak
a foltos paripát! A művészettörténészek nem véletlenül származ-
tatják épp Dürer Nagy lovától. Pedig a hasonlóság nem annyira
az ábrázolt állatoké, mint a két művészi ábrázolásmód sajátja.
Az északi mesterhez hasonló hatást ér el Caravaggio is: a kép
szélességéhez képest hatalmas méretűnek tudja mutatni ő is a
térbe átlósan beleállított ló testet.

Hatalmas és izmos jószág ez, de más karakterű, mint Dürer
lova. Ha megpróbáljuk megfejteni csak rá jellemző természetét,
vérmérsékletét, egyéniségét, a következőképp jellemezhetnénk: sze-
líd és érzékeny állat. Hiányzik belőle a katonalovakra jellemző ér-
zéketlenség, ami Dürer harci ménjét meghatározni látszik. Az a
háttas ugyanis hatalmas, ellenállhatatlan és robosztus lény — Cara-
vaggio törekvése viszont arra irányul, hogy a ló hatalmas testét,
ebből adódó esetlenségét mintegy ellensúlyozza egy olyanfajta kifin-
omultsággal, ami máskülönben nem a katonalovakra, hanem leg-
inkább a nemes vérvonalból származó versenylovakra jellemző.

A különbséget elsősorban a két ló testfelépítésének anatómiai
arányai sugallják: Caravaggio lovának hosszabbak a lábai, kar-
csúbb a törzse, és hosszabbnak tűnik a nyaka is. De az anatómi-
án túl is, a képen megörökített pillanatban igen kifejező mozdul-
latot tesz: egyik mellső lábát óvatosan felhúzza, s nyaka is
elfordulni látszik. A mellette álló kísérőnek pedig minden figyel-
mét a lóra kell fordítania: fejét két kézzel erősen feszíti lefelé,
mintha a felágaskodást próbálná megakadályozni.

Pedig a tarka egyáltalán nem tűnik vadócnak — legalábbis a
képen igencsak szelíd a pófája. Nem akar mást, csak azt elkerülni,
hogy gazdájára rátaposson. Ő ugyanis a földön hever, épp a ló lá-

bai alatt. Hogy miként került oda, arról nem árulkodik a festmény. Mintha már minden megtörtént volna, amiről a bibliai történet beszámol. Az események után érkezünk a helyszínre, s a bevégzett mozdulatokból kell visszakövetkeztetnünk arra, ami történt.

Vajon helyesen választott-e Caravaggio, amikor úgy döntött, a történet végpontját emeli ki? E választással ugyanis lemondott arról az esélyről, hogy képét hagyományos értelemben történeti narratívaként értelmezzük. Mintha nem is az események látható része érdekelné. Mondhatni, művészi érdeklődését a belső történetre fordítja. Talán e törekvéssel függ össze, hogy éjszakai sötétet borít szereplőire, s ez által kikapcsol bármi külsődleges jelet, ami elterelhetné figyelmünket ló, lovas és kísérője (mert van-e más szereplője a képnek?) bensőséges viszonyáról.

Vessünk még egy pillantást a lóra! A művész láthatólag nagy élvezettel festette izmos testét, fényes szőrét. Ecsetjével úgy simogatta el a festéket a kép felületén, ahogy a fentről, ismeretlen forrásból érkező fénysugár simítja végig a ló testét a kép világában. Festésmódjában mintha valamifajta szeretet nyilvánulna meg az állat iránt, s ily módon maga az állat is szeretnivalóvá válik. Vajon mi magyarázza e szeretetet, s miért akar bennünk is szeretetet ébreszteni a festő?

S tovább: vajon miért fordítja vissza fejét az állat? A képet szemlélő úgy érezheti, mintha földön fekvő gazdájára tekintene. Mintha egyre csak őt nézné. Igaz, hogy a ló szemét jótékony sötétségbe takarja az alkotó — de ettől még érzékelhetjük úgy, hogy pillantása gazdájára irányul. Ha kellő beleérzéssel próbáljuk megfejteni a ló megnyilvánuló érzelmeit, valamifajta aggodást érzünk a ló viselkedésében: félelmet és féltést is.

Valami magyarázhatatlanul intim viszony fűzi össze az állatot és az embert — s e kapcsolattípus többször is visszatér Caravaggio képein.² Ráadásul úgy tűnik, nem pusztán azért, mert a festő tudott róla, hogy az állattenyésztő életmódot folytató bibliai zsidóság milyen közvetlen viszonyban élt az általa nevelt állatokkal — elég csak a betlehemi jászolra gondolnunk. Caravaggiónál e kultúrtörténeti ténynél sokkal közvetlenebb szerepe, művészi funkciója van az állatok ábrázolásának. Mivel képei általában végletes helyzeteket jelenítenek meg, erős érzelmeket kell tükröznie szereplői arcán. Az állatok e hatás fokozására szolgálnak vásznain. Mintha az a borzalom, mely megkínzott szereplőinek szemében látszik, vagy éppenséggel lecsukott szemhéjaik alatt sejthető, az a kimondhatatlan és megfesthetetlen borzalom térne vissza az állatok mindent elnyelő és mindent visszatükröző szemében.

Titokzatos bölcsesség tükröződik Caravaggio állatainak szemében, különös bölcsesség és az „együtt-szenvedés” (*Mitleiden*) képessége. Az *Izsák feláldozása* című kép mindkét változatán megjelenik egy kos, hogy szemtanúja legyen annak, ami történik — tehát egyfajta tükröt tart a szereplők elé, másfelől pedig leké-

²Lásd például az Izsák feláldozása kétféle változatát.

³Természetesen nem tagadom, hogy Caravaggióra minden valószínűség szerint hatott Szent Pál megtérésének az észak-itáliai hagyományban elterjedt megjelenítési módja: hogy tehát szokás volt a képet ló és lovas kettősére építeni.

pezi, vagy inkább saját tekintetének fókuszába gyűjti mindazt a fájdalmat, mely a kép egyébként csendes és mozdulatlan világában felgyűlt. Mintha azt sugallná Caravaggio — az emberben is magyarázhatatlan, állati félelmek támadnak, amikor értelmét meghaladó, fájdalmas és feldolgozhatatlan sérelmek esnek meg vele.

Szent Pál lovára tehát nem azért van szüksége a festőnek, mert a bibliai történethez annyira hű kíván maradni. Még csak nem is az egyébként oly meghatározó kompozíció teszi nélkülözhetetlenné.³ Sokkal inkább arról van szó, hogy Caravaggio e hatalmas testű állat ábrázolásával már nagyon is intenzív, érzelmileg színezett jelentést tud belesűríteni képébe — anélkül, hogy lovával bármi egyebet is kezdene. Elegendő számára a ló pusztja jelenléte ahhoz, hogy a megtérés fájdalmát és feldolgozhatatlan félelmét festői eszközökkel ábrázolni tudja.

A kísérő

Van egy másik mellékszereplője is Caravaggio képének. Az a szakállas, kopasz öregember, akit a festő más képeiről is ismerünk. Most a kísérő szerepét tölti be: talán nincs is lova, gyalog jár, mezítláb, és a képen ábrázolt történésnek csak mellékszereplője: gondját viseli Saulus lovának. Ő a jó öreg szolga, urának fegyverhordozója, akit számtalan irodalmi műből ismerünk. Ifjú gazdájának feltétlen híve, mindig, és minden helyzetben, még ha nem is érti mindazt, ami a másikkal történik. Nagyon gyakorlatias beállítottságú ember, aki pontosan tudja, mi a teendője vészhelyzetben. Most sem gazdájához hajol le, hogy felsegítse, hanem lovára ügyel, nehogy összetapossa urát, vagy elvágtsa.

Bár nem a szellem embere és nem is feladata, hogy a történések értelmét kutassa, gyűrött homloka mégis gondoktól ráncos. Úgy tűnik, nem hagyta őt sem érintetlenül az az esemény, amely épp most teljeseedik ki. Igaz, ő nem adja át magát a történéseknek olyan evidenciával, mint Saulus, aki hanyatt zuhanva, szétnyitott karokkal reagál az őt ért erős érzelmi impulzusra, feltehetőleg az isteni szózatra. Az öreg szolgának csak homloka ráncolódik erősen, csak tekintete sötétedik el, csak izmos kezeiben keletkezik erős feszültség — viselkedésével igyekszik palástolni érzelmeit. És mégis. Hú párja ő a lónak, amelynek gondját viseli. Nem véletlen, hogy a színpadkép tervezője a ló háta mögé állítja. A kitakarás révén ugyanis majdnem olyan hatást tud kelteni, mintha ló és gondozója összenőttek volna — mintha egy hatlábú, kétfejű lényről lenne szó, valamely különös kentaurról. Hogy milyen bizalmas a kapcsolatuk, arról nemcsak testi közelségük árulkodik, hanem az a mozdulat is, ahogy az öreg szolga ráhajlik a ló nyakára, és mintha fogai között valamit súgna is neki. Nyilván nyugtató szavakat mormol, csettint a nyelvvel vagy a ló nevével ismétli. A jól ismert hangok a kényes állatot lecsillapítják, de egyben az embert magát is megnyugtatják, az idősebb férfi saját felzaklatott idegeit is tompítják.

Az öreg nem az érzelmek, és nem is a szavak embere. Világ életében kétkezi munkából élt, látszik hatalmas bütykös, és kissé talán el is rajzolt kezéről, mellyel a ló zabláját tartja szilárdan. Bizonyosak vagyunk benne, hogy az öreg szolga legalább annyira ért az állatok nyelvén, amennyire a ló érti az emberek érzelmi megnyilvánulásait. Együtt mozdul gondozójával, és hasonló aggodalmak gyöttrik, mint amazt. A szolga is egy irányba áll lovával, oldalával nekidől az állat lehajló nyakának, és szigorúan tartja zabláját. Lábai állását hozzáigazítja annak lábaihoz, s ezt annyira hangsúlyozza a festő, hogy a kifejezőerő érdekében még torzít is. Már-már mint egy egyiptomi festményen: a lábak oldalnézetből, a törzs szemből, az arc ismét félprofilból jelenik meg.

Rajtunk, szemlélőkön kívül ő az egyetlen, aki vallani tudna arról, ami Saulussal történt. Vajon miként adna számot az eseményekről, ha megkérdeznénk? Kevésbé valószínű, hogy koherens magyarázattal tudna szolgálni arról, ami pedig a szemei előtt zajlott le. De hiszen mi, kívülállók sem tudunk többet mondani, mint ő, pedig mi már ismerjük a biblia hiteles beszámolóját is. Csakhogy az eseménytörténet jelentése közel sem egyértelmű.

Caravaggio festői eszközöket keres a magyarázhatatlan érzékeltetésére, annak bemutatására, ami az isteni beavatkozásban nem evilági. Mint látni fogjuk, legerősebb festői eszköze itt is, mint annyi képén, fény és árnyék egymásra vonatkoztatása. Előbb azonban közelítsük meg művészi módszerét a szereplővezetés felől!

Ha nem ismernénk a festmény címét, a képre tekintve elsőként azt gondolhatnánk: egy istállóban játszódik a történet, ahol az istállószolga épp ellát egy paripát. Caravaggio hangsúlyosan hétköznapi jelenetet állít elénk, s a kompozíciót is úgy rendezi el, hogy csak utóbb ismerjük fel a helyzet jelentőségét, amikor megpillantjuk a ló lábai alatt fekvő, különösen gesztikuláló alakot. Amit addig láttunk: matatás, pizsmogás, hétköznapi ügyködés volt. Sőt, igazából nem is egymás után zajlik a cselekmény e két — evilági és túlvilági — szintje, hanem egyszerre, egymással párhuzamosan. Az öreg szolgát nem zavarják a földöntúli jelenségek: derűs egykedvűséggel teszi a dolgát, mint akinek tiszta a lelkiismerete. Pontosabban: lehajtja fejét (s erre készíteti lovát is) egy nálánál sokkalta hatalmasabb tekintély előtt, mellyel még szembenézni sem tartja magát érdemesnek.

Pedig a kép terében ők, ló és gondozója, a materiális világ képviselői vannak felül: mindaz, ami magyarázhatatlan, mert egy másik világról ad hírt, a kép alsó harmadába összpontosul. Ideje hát most már erre fordítanunk figyelmünket.

Saulus helyzete

Ha azt mondtuk, ravaszul állította be a lovat a térbe a festő, akkor talán még szembetűnőbb az a kifacsart nézőpont, ahonnan a földre esett római katonára rálátunk. Nehezen értelmezhető Saulus pozíciója. Caravaggio megfordította Mantegna híres halott Jézus ábrázolását, és kicsit el is forgatta az ábrázolt test tengelyét.

Most feje felől látunk rá az alakra, körülbelül olyan nézőszögéből, mintha mögé térdeltünk volna. Ám a földön fekvő Saulus teste keresztben fekszik a kép terében: jobb kezével a jobb képszelhez ér, bal lába pedig kinyúlik a bal képszállra: mintha a festő így próbálná kiegyensúlyozni a ló teste által leírt diagonálist egy ellenkező irányvektorú diagonálissal.

Különös, kicsit ügyetlen kompozíció ez, nem véletlenül szokták mondani, hogy a lábaknál túl sok minden történik, megoldatlan a kép szerkezete. Valószínűsíthető azonban, hogy Caravaggio döntése tudatos. S ne csak a barokk különös iránti érdeklődésére gondoljunk e szerkesztésmód kapcsán. Azzal, hogy szinte elrejteti szemünk elől a történet igazi főhősét, épp azt a nyugtalanságot szeretné előidézni, ami bennünk, nézőkben támad, amikor a kép címe és szembetűnő tartalma közötti különbséget érzékeljük. A kép tudatosan magyarázat után kiált, ám ez a magyarázat nem tűnik túl kézenfekvőnek. Mielőtt nyomába erednénk, vizsgáljuk meg, mi is Saulus „helyzete” a bibliai történetben.⁴

⁴ApCsel 9,1–22.

⁵Hogy a vakságnak fontos szerepe van Saulus történetében, azt az is alátámasztja, hogy a Biblia szerint, miután az Úr parancsára Ananiás ráteszi a kezét, gyógyulását így fogalmazza meg a szentírás: „Erre azonnal halpikkely-szerű valami hullott le a szemeiről, és visszanyerte szemei világát.” ApCsel 9,18.

Tudjuk, Saulus feladata, sőt hivatása a keresztények üldözése. E céllal tart épp Damaszkuszba, amikor az isteni látomás utoléri, földre taszítja, és időlegesen megvakítja.⁵ Vajon lehet-e azt mondanunk, hogy Saulus helyzete e pillanatban legalább olyan különös, mint az a pozíció, amelybe a festő helyezte a kompozíció keretein belül elesett testét? Ha igen, akkor talán nem is annyira a kompozíció sutaságáról kellene beszélnünk, hanem Saulus élethelyzetének pillanatnyi furcsaságáról. Hisz épp most válik üldözőből üldözötté. Aki eddig magas lovon ült és parancsolt, katonaként hatalmában állt ölni is (erre emlékeztet a képen a mellette fekvő hatalmas kard), ezután Isten alázas szolgájává válik. Talán nem véletlen, hogy amikor ezt az alakot festi elénk Caravaggio, gesztusában az azonosulás készségét fedezzük fel: a festő, aki maga is bűnös, hisz állítólag embert ölt, e kép(ek) révén felajánlja bűnös lelkét Istenének. Nem védekezik, épp ellenkezőleg: elfogadja azt, aminek történnie kell. A különös kapcsolat, a bűn és a szentség közti szoros kötelék felismerése teszi olyan modernné Caravaggio szemléletét.

Esettsége

Ahhoz, hogy valamit kezdeni tudjunk az elesett hős látványával, érdemes kicsit elmélyednünk Caravaggio életművében, s hasonló képei között keresni a magyarázatot. Mint látni fogjuk ugyanis, Caravaggio visszatérő témája a fekvő alak ábrázolása, legyen bár szó elesett vértanúról, a halott Szűz Máriáról, vagy extázisba esett szentről.

Azért, hogy e különös érdeklődésének jelentést tulajdonítsunk, az esettség fogalmát fogjuk körüljárni. Művei tanúsága szerint ugyanis Caravaggio emberképének egyik legfontosabb összetevője az a belátása, hogy az ember elesett lény. Az esettség ebben az értelemben a két lábon álló, egyenes tartású ember képével áll szemben. Az egyenes tartás nyilvánvalóan azt sugallja,

hogy az adott személy ura saját életviszonyainak: önálló, döntésképes lény, aki meg tudja határozni saját létfeltételeit. Ezzel szemben az elesett ember kiszolgáltatottja rajta kívül álló hatalmaknak, nincs ereje, hatalma arra, hogy saját életében döntsön. Ahogy az állatvilágban is vesztes az, aki földre kerül, az elesett ember is kiszolgáltatott, harcképtelen lény. Nincs rá lehetősége, hogy tevékenyen befolyásolja a rá is hatással bíró eseményeket. Többé nem autonóm személyiség, hanem olyan, mint egy tárgy, amelynek helyzetét, mozgását és fizikai állapotát környezete határozza meg.

Caravaggióra erősen hatott az a spirituális mozgalom, mely kora Rómájában jelent meg. Ez az irányzat elsősorban Néri Szent Fülöp (Filippo Neri) nevéhez köthető, aki viszont a maga részéről részben Savanarola, részben Loyolai Szent Ignác hatása alatt tevékenykedett. A Fülöp által képviselt elragadtatott misztika két értelemben is az elesettség fogalmához kapcsolható.

Egyrészt Fülöp azok közé a szentek közé tartozott, akik kimentek az utcára, hogy az elesett és megszorított emberek számára hirdessék Isten megváltó üzenetét. A nincstelenek, a bűnösök és a kiszolgáltatottak szentje volt ő, aki napjait utcai apostolkodással töltötte, mert úgy vélte, így tudja leghűségesebben és nagyon gyakorlati módon szolgálni Istenét.

Másfelől azonban Fülöp hite is az elesettségből fakadt. Szent Pálra és Ágostonra vezethető vissza az a fajta alázatos hit, amely jellemezte. Ennek lényege, hogy a hívőnek türelemmel kell várnia az isteni kegyelmet, melyet nem tud semmilyen módon siettetni. Hisz az ember bűnös lény, s mint ilyen, nyilván nem „tehet” semmit saját üdvözüléséért — azt csak Isten tevékeny szeretetétől remélheti.

Fülöp elesett szent volt, szent bohóc. Nem valamely fennkölt szellemi magaslaton élte mindennapjait, hanem egyfajta „együgyűség” jellemezte, amit a hegyi beszédben Jézus lelki szegénységnek nevezett. Az emberi természet elesettségének vállalásából fakadt e szent együgyűsége, amiért vidám szentnek is nevezték, hisz jósága és kedvessége mindenkit jókedvre tudott hangolni.

Hogy a kalandos életű és hirtelen haragú, sokszor erőszakosan viselkedő, ezért büntudattól sújtott Caravaggio megnyílt a Fülöp által elindított misztikus mozgalom előtt, az valószínűleg azzal függ össze, hogy a Fülöp által hirdetett kegyelemtan megnyitja az utat Istenhez a bűnös ember számára is. A bűnös ember kiszolgáltatott, mert bűnével erkölcsi adósságot halmoz fel. De épp ez az erkölcsi eladósodás vezetheti el Istenhez. Hisz sokszor épp azok vakok Isten világosságára, akik túlságosan is bíznak magukban, akik úgy érzik, megállnak egyedül is a saját lábukon. A bűnös ember számára nem adatik meg ez az önbizalom. Ellenkezőleg. Mivel az erkölcsi próbán megbukott, alkalmas médiumává válik az isteni kegyelemnek.

Ebben az összefüggésben válik érdekessé a bukott, elesett, fekvő ember ábrázolása Caravaggiónál. Életművének olyan képei tartoznak e témakörhöz, mint a Szent Ferenc extázisa, a Szent Máté mártírja, vagy A szűzanya halála. De bizonyos fokig ide köthetők az olyan áldozati figurák, mint amilyen az ártatlan Izsák, amikor Ábrahám fel akarja áldozni, vagy a bűnös Holofernes, akinek Judit elvágja a nyakát. Ezeknek a képeknek, függetlenül attól, hogy pozitív vagy negatív hőst ábrázolnak, van egy közös sajátosságuk: hogy fő alakjukat a teljes kiszolgáltatottság fekvő pozíciójában ábrázolják. Caravaggio abban a pillanatban mutatja meg az általa kiválasztott alakot, amikor az a lehető legteljesebb mértékben nyitott és kiszolgáltatott a rajta kívül álló, vele ellenséges, gonosz világgal szemben. Az elesett ember, aki már nem is védekezik, mintegy Isten tenyerébe helyezi magát. Mintha azt sugallná a művész e beállításokkal, hogy amikor beismeri az ember végső kiszolgáltatottságát, azzal együtt alkalmassá is válik arra, hogy Isten megbocsásson neki. Mintha a legsötétebb lelkiállapotban adódna arra esély, hogy valami végre megvilágosodjon.

Sötétség és világosság

A fény Istené, a sötétség a Gonosz birodalma. Ez a hagyományos felosztása a világnak, mióta ember az ember. Valami ősi félelem ölt testet ebben az éles és egyértelmű szembeállításban. Az ember fél a sötétben, és biztonságérzetet ad neki, ha világosság támad. A fényben ugyanis az ember szeme lát, a sötétben nem. Márpedig a látás az ember legfőbb tájékozódási képessége: aki nem lát, elveszett.

A különös csak az, hogy a világosságban csak az anyagi világ tud megnyilvánulni. Isten nem látszik, mert nem test szerint való. A fény láthatóvá teszi az anyagot. De amit láthatóvá tesz, az éppen nem isteni természetű. Hogy kezelni tudja a fény isteni mivolta és a látható világ mulandósága közti feszültséget, a vallás Istent a fényvel, a fényt az isteni princípiummal azonosítja. Úgy a képábrázolási (ikonográfiai) hagyományban, mint a Bibliában vagy a szépirodalomban, Isten a fény forrása. A Teremtés könyve mindezt a következőképpen fogalmazza meg: „...és Isten szólt: 'Legyen világosság!' És lett világosság. Látta Isten, hogy a világosság jó. Elválasztotta a világosságot a sötétstől, és elnevezte a világosságot nappalnak, a sötétstet pedig éjszakának” (Ter 1,3–5).

A festészet történetében Caravaggio nevéhez fűzzük azt a képépítési technikát, amely a fény és sötétség ellentétén alapul. A reneszánsz mesterek is bátran éltek már a fény és árnyék megjelenítésének eszközével, elsősorban a térbeliség érzékeltetésére. Ám Caravaggio számára a fény nem pusztán mint téralkotó elem érdekes. Fényfelfogása épp szemben áll azoknak a módszerével, akik végképp tökélyre vitték a fényvel és árnyékkal való festés reneszánsz módszerét (gondoljunk a Leonardo által tökélyre vitt *sfumato* és *chiaroscuro* technikájára). Caravaggiónál a

világosságnak (éppúgy, mint a sötétségnek) dramaturgiai, narratív funkciója van — e két eltérő minőség vagy szélsőséges érték valóságos szereplővé lép elő nála.

Hogyan működik fény és árnyék játéka (küzdelve, egyensúly) ezen a képen? Az alap, a kiindulási pont, a háttér a sötétség. Caravaggio világszemléletét jól tükrözi a mindent sötétbe borító látásmód. Nemcsak szorongással tölti el a befogadót a kép szereplőit körülölelő sötét közeg, de valamifajta bezártság érzetet is kelt: úgy tűnik, mintha nem lenne menekülés ebből a világból. Mint téli estéken, amikor korán ráborul a tájra az est, és úgy érezzük, maga a világ zárul be előttünk, vagy ránk. A sötét félelmetes és ellenséges közeg. Caravaggio festői eljárása azt sugallja — a sötétség foglyai vagyunk.

Vakság

Az ember nem tud semmit. A filozófia és a művészetek is csak a homályban tapogatóznak. Caravaggio képének sötét háttére a mester episztemológiai kételyének megnyilvánulása („Mert töredékes a megismerésünk, és töredékes a prófétálásunk” — 1Kor 13,9). Az ember nem képes felismerni azt, amire szüksége van. De nemcsak ismeretelméleti értelemben tökéletlen lény az ember, hanem erkölcsileg is. A jót sem ismerjük fel, és főként nem vagyunk képesek megfelelő módon fogadni.

Az ember — nincs mit tenni — az isteni fény nélkül vak. De Saulus példája azt mutatja, hogy az isteni beavatkozástól sok tekintetben csak még inkább elvakul az ember. Ott fekszik a földön egy katona, és szemeit becsukva, karjait kitérve várja, hogy mi fog történni vele. Minden tekintetben vak. Szeme világát is elveszti egy időre, ám ez az érzékszervi fogyatékoság csak metaforája annak a kiszolgáltatottságig érő alázatnak, amellyel a hős fogadja a vele történő események bekövetkeztét.

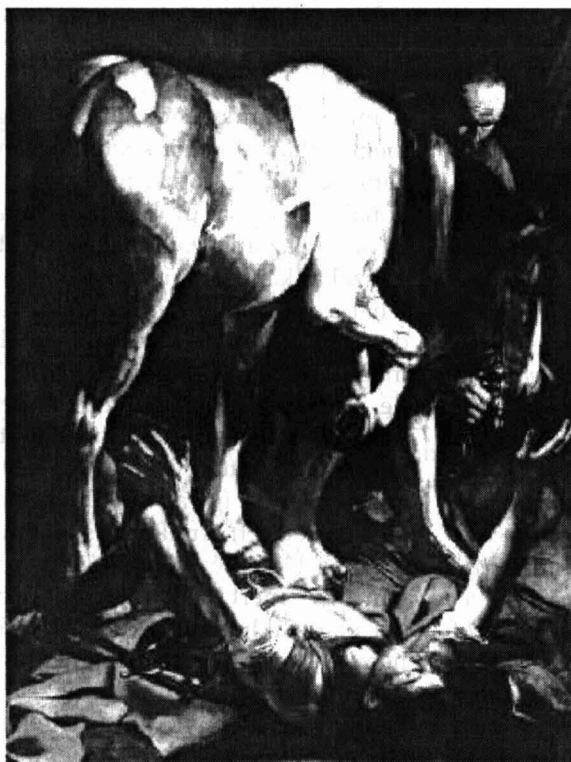
A hagyomány ellentmondása, hogy bár az ember vak, a bölcsesség is a vakság metaforájával kapcsolódik össze. Hogyan magyarázható e paradoxon? A jósek és költők (például Theiresziász és Homérosz) épp azáltal válnak „látóvá”, hogy az anyagi világ fényeiire vakká válnak. Nem véletlenül kell hát Saulusnak sem megvakulnia, mielőtt Paulus válhatna belőle. Azért van erre szüksége, hogy szemei átálljanak a földi világ fényeiről az isteni fényesség elviselésére. Másfelől a vakság egy új életfázisba való átlépés hírnöke is. A múlt lezárása és egy újfajta világosság eljövételének hírnöke, ahogy az éjszaka választja el az előző napot a következő hajnaltól.

Isteni fény

Honnét támad a fény Caravaggio képén? Tulajdonképp nem is látszik a forrása. Ha a legfényesebb felületeket keressük a képen, akkor azt találjuk, hogy a ló felénk fordított oldalának szőre meg a lábai fényesek, valamint hogy a fekvő Saulus teste világít. De nem látszik, hogy honnét árad az éles fény. Pontosabban, mintha a szétárt karú, nyitott tenyerű Saulus maga sugározná azt. Pedig csu-

pán visszaveri ruhája és csupasz bőre a fényt, mely — a történet ismeretében nem meglepő módon — fentről vetül rá. Caravaggio azonban igen ravasz festői módszert alkalmaz. A képen ugyanis nem jelenik meg a fényforrás, csak annyit látunk, hogy a jobb felső sarok felől érkeznek a sugarak. Isten tehát, e fénysugarak forrása, Caravaggio világ-képe szerint nem jeleníthető meg — hisz nem test szerint való. Ám a fénye „színről színre” látszik („Most ugyanis tükör által, homályosan látunk, akkor pedig majd színről színre” — 1Kor 13,12.)

Fény és sötét játéka tehát Isten kegyelmének megnyilvánulása. Saulus ott fekszik a damaszkuszi út sötétjében, és mindennél élesebb fény vetül a szemébe, mely elvakítja. Caravaggio nem kommentálja az eseményt, nem emeli ki hőségét az ember hétköznapi létmódjának ismert korlátai közül — és épp ezáltal válik képe elemi erejűvé. Egy ló, egy öreg szolga és egy elesett katona az éjszaka sötétjében. És még mennyi minden más, amire nincs szavunk, amiről nem tudunk magunknak képet alkotni, amit még elképzelni sem tudunk. Valóban pökhendi, vakmerő bátorság kell e téma megfestéséhez.

Caravaggio: *Megtérés a damaszkuszi úton*
(Cerasi Chapel, Santa Maria del Popolo, Róma)

BODNÁR DÁNIEL

Dér Andrással

Dér András (1954) Balázs Béla-díjas filmrendező és operatőr, a mai magyar filmművészet egyik legeredetibb, legmarkánsabb hangvételű alkotója. 1980-1984 között végezte el a Színház- és Filmművészeti Főiskola operatőri szakát. Dokumentum- és játékfilmesként is egyaránt kimagasló műveket alkotott. Főbb rendezései: Szépleányok (1986, Hartai Lászlóval közösen, az 1987-es Filmszemle rendezői díja, Mannheim kategória fődíj, Kosalyn fődíj stb.); Szibériai nyár (1990, kisjátékfilm, Mannheim kritikusok díja, Aix-en Provence fődíj stb.); Árnyékszálad (1992, játékfilm). Keresztúton (1999, az I. Ökumenikus Nemzetközi Filmszemle első díja), Kanyaron túl (2001, fődíj a 2002-es III. Ökumenikus Nemzetközi Filmszemlén, valamint ugyancsak ebben az esztendőben a Moszkva melletti rjazanyi filmfesztiválon és bronz díj Fürst Lagowban) Főbb színházi rendezései: R. W. Fassbinder: Fehér mérég, Paul Claudel: Angyali üdvözlöt, Mishima: Sade Márkiné, Ferences Passió Budaörsön, W. Nicholson: Árnyország, A. Gelman: Pad.

Őn a budapesti piarista gimnáziumban érettségizett, 1972-ben. A szocializmus fénykora Magyarországon a hatvanas évek végére, hetvenes évek elejére tehető. Akkoriban a vallásosság nyílt megvallása kockázatos volt. Szülei istenhívők voltak, vagy a nagy múltú, patinás egyházi gimnázium oktatói, nevelői irányzata vonzotta őket? Egyes felmérések szerint ugyanis a mai elit többsége még a szocializmusban engedélyezett, nyolc egyházi gimnáziumban érettségizett.

A mi családunk rendkívül heterogén összetételű, mindenféle vér megtalálható az ereinkben. Édesanyám katolikus, felmenői között vannak svábok, tótok, magyarok, ám különösen erős a katolikus vonal. Édesapám evangélikus vallású volt, csakúgy, mint az édesanyja, de az apja zsidónak született. Ezen kívül apai ágon osztrák és szabadkai őseim is vannak. Igazi kelet-európai gyűjtőmedence tehát a vérrendszerem, sokfelől kaptam a genetikai összetevőket, de az idők során a katolikus vonal vált meghatározóvá. Szüleim a maguk módján voltak istenhívők. Templomba nem nagyon jártak, de egyházi esküvőjük volt. A keresztapám édesanyám testvére volt, a II. világháború után a Rajk-titkárságon dolgozott, s még mielőtt letartóztatták volna, 1947-ben disszidált. Ő a piaristákhoz járt gimnáziumba, így adva volt számomra, hogy folytassam ezt a családi örökséget. Amikor a szüleim 1968-ban beírtak a Mikszáth Kálmán téri intézménybe, nem voltam túlzottan boldog, elsősorban azért, mert korán felébredt bennem a lányok iránti érdeklődés, s a piaristákhoz ugye csak fiúk járhattak. A négy év gimnázium nem volt ugyan feszültségmentes, de összességében szép volt és izgalmas. Érettségi után új vizekre hajóztam, és csak akkor döbentem rá: mennyi minden felhalmozódott a raktártérben, amit eleinte súlyos tehernek éreztem, s attól tartottam, hogy mindez lehúzza a hajómat, csökkenti a sebességét, korlátozza a szabadságomat, de később kiderült: ebből a raktárkészletből tudok töltekezni, erőt meríteni, ha úgy érzem, hogy kimerültek az energiáim.

Egyszer úgy nyilatkozott, hogy az élet nehéz pillanataiban óriási segítséget jelentett Önnek mindaz, amit a piarista gimnáziumban megtanult a konfliktusos helyzetek kezeléséről.

A gimnáziumban legjobban természetesen egyes tanárim példái hatottak rám, bár egy személyt nem lehet elválasztani attól a közegetől, amelyhez tartozik. Én még akkor voltam piarista diák, amikor csak paptanáraink voltak — egyedül a testnevelés tanárunk volt világi —, és ezt óriási szerencsémnek tartom. A tanári kar valóban a piarista rend megalapítójának, Kalazanci Szent Józsefnek a szellemében tevékenykedett. Igazán mélyen és életre szólóan két tanár hatott rám. Az egyik László Mihály volt, az osztályfőnököm, aki kémiát és biológiát tanított, de nem is ez volt a lényeg, hanem személyiségének a hatása. Egészen fantasztikus pedagógus volt. Soha nem „haverkodott” velünk, sőt, megtartotta a három lépés távolságot, ennek ellenére mélyen ismert bennünket. Ha szükséges volt, engedte érvényesülni a szabad akaratunkat, ha viszont túlléptünk egy határt, akkor szigorúan büntetett. Ha valamelyik diák lógott, nem tanult, vagy szemtelen volt, nem csupán a felszínt nézte, hanem az okokat, a miérteket is kutatta. S a személyes példája... Ha kirándulni mentünk, tűzhetett a nap, lehetett kánikulai forróság, ő akkor is sötét öltönyben, állig begombolt fehér ingben, kalapban gyalogolt végig harminc kilométert, egyetlen zokszó nélkül, még csak izzadságcsepp sem ült ki a homlokára. Elképesztő önfegyelmel rendelkezett. A személyéhez kapcsolódó rengeteg élményből megemlítek egyet, ami tökéletesen jellemzi, hogy milyen ember volt: az utolsó, érettségi előtti osztálykirándulásunkon délidőben, többórás gyaloglás után, holtfáradtan estünk be egy étteremfélébe, és azonnal sört rendeltünk. De nem tudtuk meginni, mert megjelent a Tanár Úr. Látszott rajta, hogy forr benne az indulat, kiparancsolt bennünket az étteremből, nem érdekelt, hogy nem tudtuk meginni a sört, amit persze kifizettetek velünk. S hiába tiltakoztunk, nem érdekelt. Persze nagyon haragudtunk rá. Este aztán a szálláshelyünkön a vacsora után azt mondja két srácnak: Domine, menjenek le az étterembe, ott van egy láda sör, ki van fizetve, vigyék fel, és igyák meg az osztállyal. Ez mindennél többet mondott, hogy mi történt aznap az osztály és közte, mikor cselekedtünk mi helytelenül, és mikor ő, illetve hogyan emelkedhetünk felül hibáinkon, gyengeségeinken. Ugyanilyen hatással volt rám Jelenits István tanár úr, aki nekem sajnós „csak” hittant és egyháztörténetet tanított, de azon túlmenően is rendszeresen jártam hozzá, kezdettől fogva megmutattam neki az írásaimat, később is mindig elhívtam a filmjeim, színházi rendezéseim bemutatóira. Fontos iránytű ő számomra, mindaz, amit gondol a világról, az élet dolgairól, a hitről.

Arról miként vélekedik, hogy a világ valaha élt, egyik legnagyobb filmrendezője, Federico Fellini egyszer úgy nyilatkozott, hogy a katolikus

Ez csupán részállapot. Ha nagyon szigorúan veszem, akkor minden iskolai rendszer megnyomorít, már az óvoda is, pedig az nem feltétlenül egyházi intézmény. Az ember már egészen kiskorában belekerül egy rendszerbe, amely hasonlóan a hasáburgonya készítő késhez, megpróbálja kockára formázni, belekényszeríteni valami mértani alakzatba. Ez a színház- és filmművészeti főiskolán is

iskolákban megtörik a diákok akaratát, nem engedik kibontakozni a személyiségüket.

Még a megtérése előtti időszakra?

Pedig annak idején például az Édes Életen az egyház felháborodott, ki is prédikálta...

Othronról milyen indítatást kapott, hogy a filmrendezői, illetve az operatőri pályát válassza?

így volt, ott is megpróbálták megnyomorítani. Igen, vállalok egy szellemi közösséget, egy értékrendet, még ha tizennégy éves korban nem is önként, hanem szülői akarral — nyilvánvaló, hogy ez konfliktushelyzet, de ezzel később meg kell küzdeni, és ebben nem akadályoznak. Az is tény, hogy megvan ennek az ellenoldala is, így az érettségi után volt néhány évem, ami Szent Ágoston korai időszakára emlékeztetett.

Igen. Ugyanakkor tudomásul kell vennünk, hogy az ember duálisan van felépítve, a jó és a rossz ösztöneink szakadatlan küzdelemben állnak egymással. Hullámszik bennünk az érzéki és a szellemi, van, akit a biológiai ösztönei uralnak, és van, akit az intellektusa. Minél előbb kialakul az értékrend szerinti belső hierarchiánk, amelynek segítségével rangsorolni tudjuk, hogy mi a fontos, az időtálló, és mi az értéktelen, illékony, annál teherbíróbb személyiség válik az emberből. Fellini idézett véleményét illetően pedig meggyőződésem: ha nem járt volna egyházi iskolába, akkor nem tudott volna annyi jó és igaz filmet csinálni. Mostanában újraneztem a filmjeit, és lenyűgöz a történeteiből áradó mély hit és emberszeretet.

Ez már akkor is nevetséges volt, hiszen mély keresztény üzenet van a film végén: Marcello ott szédeleg a tenger partján a mindenkiből kiábrándult, részeg társasággal, és közben a halászok kihúznak egy nagy halat. Számomra ez a hal a ninivei Cet, bibliai példázat, de a jelenet további transzcendens asszociációt indít el az emberben: a Marcello társaságához tartozó nők furcsa, erotikus borszongással nézik a Cet szemét, s a halászok durva, paraszti kezeit: ők az apostolok, akiket ezek a nők már nem ismernek. Oldalról pedig egy kislány integet Marcellónak: az a kislány, aki a film korábbi részében derűsen énekelgető ártatlan pincérlányként találkozik az éppen megváltozni akaró Marcellóval, aki régóta tervezett regényén dolgozik. Ő az angyal, akit azonban Marcello nem ismer meg, egyébként sem hallja, amit mond neki itt a végén. A kislány azonban nem haragszik, mosolyog, jelzi Marcellónak, hogy megbocsát. Mintha azt mondaná: nem ítélek el téged, hiszen gyarló ember vagy, félelmeiddel, görccseiddel, materiális vágyaiddal, de azért bízom benne, hogy talán majd egyszer rátalálsz a helyes útra. Gyönyörű keresztény üzenet ez a végén, csoda, Isten megbocsátó, megengedő szeretete mutatkozik itt meg.

Nagyon bűjtatott, rejtett utalásokat fedeztem fel, de csak utólag. Konkrétan semmi nem inspirált arra, hogy filmrendező legyek, bár a képi kultúra korán megjelent az életemben. Édesapámnak ugyanis szenvedélye volt a fényképezgetés, és órákig tartó, nagy családi diavetítéseket tartott anyámnak, öcsémnek és nekem. Ez a „tortúra” nem szegte kedvem, végül én is rákaptam a fotózásra. Eszem ágában sem volt azonban, hogy hivatásszerűen foglalkozzam a film-

mel. A színházi rendezést illetően volt egy személyes élményem: általános iskolába jártam még, amikor a Balaton partján „megrendeztem” Gárdonyi Géza *A láthatatlan ember* című regényének egyik jelenetét. Nagyon tetszett ott az egyik kislány, és nem mertem ezt neki bevallani, ezért kitaláltam: ha nekiadom Emőke szerepét, a főhőst, Zétát pedig én magam játszom el, akkor a szerep szerint megpuszthatom. A családban egyébként édesanyámnak voltak művészi ambíciói, ő zongoraművésznak készült, de a kommunista hatalom közbeszólt: klerikálisnak bélyegezték, és aljas módon eltávolították az akadémiáról. Mindez az ötvenes évek elején történt, tehát még a születésem előtt. A kommunisták fizikailag és lelkileg is tönkretették az anyámat. A zongoránk megmaradt, nem adtuk el, de anyám nem engedte, hogy megtanuljak játszani, pedig nagyon szerettem volna. Ő viszont azt akarta, hogy orvos legyek. Azonban nem vettek fel az egyetemre, és akkor, abban a reményben, hogy így legalább időlegesen megúszhatom a katonaságot, elmentem fényképésztanulónak, a Dési Huber István Ipari Iskolába jártam. Nagy váltás volt ez, a piarista gimnázium után bekerülni egy ilyen intézménybe, sokszerűen ért a dolog, úgy éreztem magam, mint amikor valaki a szaunából beugrik a jéghideg medencébe. Egy intézménybe járt itt a cipő felsőkészítő, a kefekötő, a bőrdíszműves, a gimnáziumot végző diák és a csak általános iskolai végzettséggel rendelkező fiatal. Valójában itt kezdődött a képkultúra iránti tudatos érdeklődésem. Velem együtt járt ebbe a fényképész iskolába két későbbi filmrendező kollégám is, Mész András és Xantus János.

Hogyan hatott édesanyja hitére az, hogy a kommunisták tönkretették az életét? Nem ábrándult ki a Teremtőből, illetve nem rendült meg hite a krisztusi irgalomban, szeretetben?

Nem. Anyám fantasztikus ember volt. Miután eltávolították a főiskoláról, először idegösszeomlást kapott, de utána hatalmas hittel és akarattal újakezdte az életét. Hátat fordított a művészetnek, és elment könyvelőnek. Zenész barátai biztatták, hogy lépjen túl a csalódásán, elmehetett volna velük a vidéki turnéikra, játszhatott volna éjszakai mulatókban, de apámban feléledt akkor a féltékenység, és anyám döntött: nem teszi kockára a család békéjét. Engem ez mindig elképesztett, és volt idő, amikor dühített is, hogy anyámban ekkora alázat és lemondási készség van. Hogy milyen fantasztikus méltósággal viselte a sorsát. Őrá áll a mondás, hogy akit szeret az Isten, azt megpróbálja, és azokat is, akik többet bírnak, mint mások: apám többször kapott trombóvizt, végül lebé-nult, élete utolsó tíz évét tolokocsiban töltötte. Anyám hihetetlen odaadással ápolta. Gyakran mondogatta: ha nem lenne hite, nem tudta volna végigcsinálni az életét. Időnként persze fölmerült benne is a kérdés: Istenem, miért teszed ezt velem? Borzasztóan sajnálom, hogy csak halála után rendeztem meg William Nicholson: *Árnyékország* című drámáját, amelynek főhőse, C. S. Lewis, az angol irodalom professzora, gyermekmesék és keresztény hitvédő művek szerzője arról elmélkedik: ha Isten szeret, a fájdalmat miért adja? Az ő filozófiája, hogy a fájdalom Isten megafonja, amivel éb-

resztőt fúj egy süket világnak. Ez gyönyörű gondolat, ám döbbenetes fordulat az, hogy amikor Lewis ezt intellektuálisan megfogalmazta, és azt hitte, meg is fejtette a lényegét, akkor saját személyes életében tapasztalja meg a fájdalmat, hiszen kiderül: halálos beteg élete nagy szerelme, az a nő, akire oly sokáig várt. Lewis ekkor szembekerül a saját állításával, és fellázad Isten ellen, miért nem lehet ő boldog a feleségével, miért kell az asszonynak meghalnia csontrákban, és miért marad ő itt egyedül, a fájdalomba zárva? A lázadás vége azonban a megbékélés, Lewis a hozzá tartozó asszony fájdalmain és halálán keresztül éli és érti meg igazán: a majdani szenvedés a jelen boldogságának része... A jövődő boldogságomban pedig benne van az a fájdalom, hogy elveszítelek. A végességnek és a végtelenségnek ez az egyszerre megtapasztalása csodálatos: az, hogy ezt a kettőt együtt vagyunk képesek felfogni, egyszerre látom a tehetetlenségemet és a végtelenséget. Ez olyan örületesen feszítő erő, amit borzasztóan nehéz felfogni, megélni, de ettől élet az élet. Nem egy sík felületet látok, hanem vertikumát is a dolgoknak.

Dokumentum- és játékfilmjeiben is Önt elsősorban az olyan rendkívüli személyiségek érdeklik, akik a környezet erőszakos diktátuma, kicsinyessége, értetlensége miatt nem tudják kimagasló adottságaikat kibontakoztatni. Gondolok itt Szóts Istvánra, Fülöp Viktorra, Gencsi Tiborra, Szabó Jánosra. Mennyire meghatározó ebben édesanyja példája?

A témaválasztásom talán nem annyira tudatos, mint azt az ön felsorolása sejteti, bár az kétségtelen, hogy a családi példák hatottak rám: meggyőződésem, hogy anyám és apám is sokkal többre lettek volna képesek, ha a rendszer nem teszi tönkre őket, és családom más tagjait is. Idetartozik, hogy apám középbirtokos családból származik, apai nagyapámnak Tolna megyében több mint száz hold földje volt. Más lehetőségek voltak tehát családom tagjai előtt, de 1948-ban egy csapásra megváltozott minden, visszazuhantak a nullára, életüket derékba törte a kommunista rendszer. Egészen bizonyos, hogy mindez erőteljesen hatott az egész gondolkodásomra. Nekünk otthon nem kellett direkt politikáról beszélnünk, ennek hatása ott volt a mindennapi életünkben, messze hatóan kiáradt a múltunkból, kétszáz éves családi ékszereink voltak, csodálatos biedermeier tálalónk, miközben a szüleinknek filléres, napi gondjaik voltak. Említettem a nyolc nyelven beszélő keresztapámat, aki kénytelen volt disszidálni, hogy megússza a letartóztatást. Fantasztikusan bonyolult, sokrétű miliő vett körül gyerekkoromban, és valószínűleg ezért vonzódok az ön által említett személyekhez.

Arra még nem gondolt, hogy filmre vigye a családja történetét?

De igen, sőt, már a forgatókönyvvel is elkészültem. Természetesen nem csupán a családom tagjairól mintáztam a szereplőket, rengeteg forrásból dolgoztam, sok alakot gereblyéztem össze, az ismeretségi körömből és a fantáziámból is alkottam meg figurákat, de sajnos eddig nem kaptam pénzt a tervemre, hiába pályáztam. Pedig nem nosztalgikus múltba nézésről szól a forgatókönyvem, hanem arra próbál választ keresni, hogyan lehet a fájdalmak, a konfliktusok ellenére is megmaradni, megbocsátani és továbblépni, szakítva végre a szüntelen mocskolódással és vádaskodással, ami átszövi a nagypolitikát és a makrokörnyezetet is. Játékos derűvel,

ironikus, elégikus hangon próbáltam ábrázolni a szereplőket. Mondom, nem voltak rá vevők az illetékesek, de nem tettem le a történet megvalósításáról.

Említette a megbocsátás képességét. Jézus azt mondja, hetvenhét-szer hétszer kell megbocsátanunk az ellenünk vétkezőknek, vagyis a végtelenségig. Ugyanakkor ő is utal rá, hogy ha valaki a végsőkig megátalkodott, akkor egy idő után nem kell vele foglalkozni. A mindennapokban is fölvetődik a kérdés: hol van a határ a megbocsátásban?

Pedig Rocco a legjobbra törekszik: feltételek nélkül bocsát meg testvérének, a jellemgyenge Simonénak, aki visszaél az ő szeretetével. Felvetődik az áldozat kérdése is: Rocco lemond szerelméről, Nadiáról...

A Kanyaron túl drogosokról szól. Főhősét, Mágocs Józsefet az 1987-ben elhunyt Szabó János katolikus papról mintáztta, aki már a 80-as években foglalkozott kábítószeresekkel.

A filmben Mágocs atya többfrontos harcot vív: egyrészt a drogosokkal, akiken segíteni akar, másrészt saját egyháza

Ez borzasztóan nehéz kérdés, és azt hiszem, itt több dolgot is külön kell választani. A megbocsátásnak elvileg kötelezőnek kellene lennie, de létezik a felelősségvállalás és a felelősségre vonás is. Radovan Karadzics tíz éve bujkál, egyfelől tömeggyilkos, másfelől viszont vannak, akik nemzeti hősnek tartják. Bizonyos bűnököt nem szabad büntetlenül hagyni, és a keresztény teológiában is nagyon erőteljesen és mélyen jelenik meg a bűn fogalma, a bűnhöz való viszony. Ugyanakkor a bűn mellett ott van a szeretet és a megbocsátás is. A kérdést ebben a kontextusban kell kezelni, és egyik dolgot sem lehet kidomborítani úgy, hogy a másik kettőt elhanyagoljuk. Ha valaki elkövet egy bűnt, és a fölötte ítélkezők csak a bűnhődés és a büntetés szükségességét hangsúlyozzák, mellőzve a megbocsátást és a szeretetet, akkor a bűnelkövető könnyen mély depresszióba zuhanhat, kilátástalannak tartva a helyzetét. A Szent Pál-i Szeretet-himnusznak minden helyzetben előtérben kell lennie. A filmtörténet egyik legmeggrázóbb erejű alkotása Visconti *Rocco és fivérei* című filmeposza. Gondoljon csak arra, milyen tragédiákat okoz Rocco azzal, hogy túlzásba viszi a megbocsátást.

A történet elején Nadia cinikus prostituált, s amikor találkozik Roccóval, teljesen megváltozik, és minden bizalmát a fiúba veti. Ő azonban a rosszul értelmezett megbocsátással Simone irányába feláldozza a lányt: lemond róla abban a reményben, hogy ezzel jó útra téríti a lányba szerelmes Simonét, de nem kérdezi, hogy a lány mit szól ehhez. Ez vétkes megbocsátás a részéről, mert bár önmaga is meghozza az áldozatot, lemondva Nadiáról, de a lány is feláldozza, ehhez pedig nincs joga. A végtelen jóságával gyilkossá teszi a testvérét, Simonét. S ezzel valójában senki sem lesz jobb.

Sajnos nem ismertem őt személyesen. Vitézy László *Úgy érezte szabadon él* című dokumentumfilmjében láttam egy interjút Szabó Jánossal. Ezt természetesen többször megnéztem, ezenkívül láttam az utolsó szentmiséjének is a felvételét. Beszéltem sok munkatársával, kezeltjével is, egy szegedi egyetemista pedig róla írta a szakdolgozatát, és elküldte nekem. Filmemben azonban nem csupán Szabó Jánosról van szó, hanem mindazokról az ismerőseimről, akik kábítószeresekkel foglalkoznak.

A nyolcvanas évek közepe óta sajnos nem sok minden változott, csupán a felszínen. A reakciók azonban ugyanolyanok, vagy hasonlóak, mert akik a drogosokkal foglalkoznak, azok mindig gyanúsak. Egy-két kivételtől eltekintve szakmai karrierre nem számíthatnak a drogosokkal foglalkozó pszichiáterek, pszichológusok. A

előjáróival, valamint néhány világi hívővel, akik értetlenül figyelik tevékenységét, harmadrészt a hivatalos rendőri szervekkel is, akiknek fellépése kemény, már-már brutális.

A könnyű drogok liberalizációja mellett kardoskodók egyik legfőbb érve, hogy az alkohol is rengeteg halált, tragédiát okoz, mégsem akarja betiltani senki.

Amikor filmje készítése közben drogosokkal beszélgetett, hogy tapasztalta: aki a kábítószer rabja lesz, az menekül a világ rosszasága, feloldhatatlannak látszó ellentmondásai ellen, önmaga felelőssége, a szürke, sivár életet ígérő jövőkép elől?

társadalmi elismertség szinte a nullával egyenlő, és kegyetlen a drogosok megítélése is. A legéppisztolyozástól kezdve a ciánózásig mindent hallottam már, hogy mit kellene velük csinálni. Itt bizony bőven van mit tenni azért, hogy változzék a drogosok társadalmi megítélése. Ugyanakkor igen veszélyesnek tartom a drogliberalizációs törekvéseket, ez iszonyú felelőtlen dolog, játék a tűzzel, mások életével. Ha egy tinédzser a nyilvánosság előtt tüntet a lágy drogok legalizálása mellett, azt tekinthetem a fiatalos lázadás egyik formájának is, a konformista társadalom ellen. Ám amikor érett, művelt, tekintélyes személyek is e mellé állnak, az rettentően veszélyes.

Akik erre hivatkoznak, azoknak nagyon is tisztában kellene lenniük azzal, hogy ezt a két dolgot nem lehet összehasonlítani. Igaz ugyan, hogy az alkoholnak sokkal több áldozata volt eddig, mint a drognak, de az italozást egy életen át lehet kezelni, és a kulturális közege, hagyománya is más a két dolognak. Más szinten van a drog ön- és közveszélyes szerepe, tudatmódosító hatása, a fiatalok körében ható expanzív rombolása. Megint visszatérhetünk a bűn, szeretet, megbocsátás kérdéskörére. Az biztos: a társadalom részéről nem elfogadható álláspont a „csak büntetni” szemlélet, nem szabad bűnözőként tekintenünk a kábítószer kipróbáló, vagy annak fogságába esett fiatalokra, komplexen kell foglalkozni ezzel a problémával, és ebben óriási szerepe van a prevenciónak.

Mindez együtt hat, a drogozás lehet a keresésnek az egyik csapdahelyzete. Amikor az ember keres, és nagyon szeretne választ kapni bizonyos kérdésekre, megnyílik a világ dolgai előtt, különösen érzékeny kezd lenni a mozgásokra, és ilyenkor egyre mélyebb rétegekbe juthat el, imaginárius területekre. A drog kiváló repülőszőnyeg ahhoz, hogy használója belemenjen az érzékelhetőn túli világba. S mivel a világ önmagában valóban nehezen elviselhető, szükség van tudatmódosításra. A tudatunk pedig módosulhat a mély hit, az alkotás és a drog által is. Ám a drog használata csapda, mert általa elhiszem, hogy titkok tárultak fel előttem, rengeteg ismeretlen dolgot láttam, százezer évet éltem, és olyan, csodálatos dolgokat éreztem, mint még soha, spirituális (!) feltöltődést kaptam, amitől tényleg alapvetően megváltozott az életem, és eztán minden másképpen lesz. Ezután azonban nem a személyiségem kibontakozása következik, hanem a számla benyújtása, mert kiderül, hogy mindez illúzió volt, és akkor következik a személyiség kicsavarodása, legyalulása. A teljes tehetetlenség érzése. Ilyenkor van azonban annak is esélye, hogy fordítsunk az életünkön. A kábítószerben menedéket kereső emberek többsége rendkívül érzékeny, olyan személy, aki valami többre vágyódik, mint amit a hétköznapi valóság nyújtani képes, keresi a lehetséges válaszokat az élet nagy kérdéseire, értelmezni akarja a világot, saját személyiségét, viszonyát a létezéshez. A drog révén megismer egy másfajta létezést, ahonnan nagyon nehéz visszajönni.

A filmbeli Mágocs József atya fantasztikus hittel és lelkesedéssel, ugyanakkor abszolút illúziómentesen foglalkozik a drogos betegekkel. Hol van az a pont, amikor egy hasonló terápián résztvevő drogos teljes bizonyossággal elmondhatja magáról: teljesen tiszta, meggyógyult, nyugodtan kiléphet az életbe, nem fog visszaesni? További kérdés, hogy mihez kezd odakint az életével, lát-e maga előtt valamilyen értelmes célt, feladatot? Egyértelmű, hogy Mágocs atya Istenhez akarja a gondozottait elvezetni, de ez hogyan érvényesül a mindennapokban?

Az előbb említette a prevenció fontosságát. Itt elvileg nagy szerepe lehetne a családnak, de sajnos ez a hagyományos intézmény felbomlóban van. Az Ön filmjében is, Szilvi nem kívánatos személy otthon, mert az anyja inkább az élettársát választja, és kiadja albérlőknek a saját lány szobáját.

Kétszer is jártam Medjugoréban. Mindkét alkalommal fölkerestem az Elvira nővér által vezetett drog rehabilitációs tanyát, ahol ő és a gyógyulni vágyó fiatalok is elmondták: ez nagyon-nagyon hosszú út. Körülbelül három év után lehet föltenni a kérdést a betegnek, hogy meggyógyult-e vagy sem, és a választ ő adja meg egyedül, orvos nélkül. A gyógyulás egyértelműen a hithez kötődik. Tudok egy fiatal fiúról, aki három év után mindenképpen el akart jönni, s hiába marasztalta Elvira nővér, elmenekült, mert saját bevallása szerint attól félt, hogy ha marad, akkor hívővé válik. Nem mert átlépni a küszöbön. Elvira nővér vallja: mindenkinek addig kellene náluk maradnia, amíg egyértelművé válik: a közösségük által elvetett mag a jó földbe hullott, vagyis amikor az illető személy teljesen rábízta magát Istenre. A szintén drogosokkal foglalkozó Erdős Eszter református lelkész ugyanezt vallja, csak kicsit más szavakkal: amíg új szívet nem kapnak a páciensek, vagyis amíg nem jutnak el Jézus Krisztushoz. Illetve ez vonatkozik a buddhistákra és a muzulmánokra is, hiszen természetesen ők is eljuthatnak Istenhez. A drog révén — és most általában a heroinról beszélek — a használók megismerik az élet sötét dolgait, megtapasztalják a sötétséget. Amikor pedig meggyógyulnak, akkor Istent is megtapasztalják, hiszen ha egy dolognak van sötét oldala, akkor egyértelmű, hogy létezik a világos rész is. Azok, akik teljesen a drog hatása alatt vannak, hallani sem akarnak Istenről. Ők a Gonoszhoz szólnak, csodálják és félik is egyszerre annak hatalmát, erejét. Istent, Jézust elvetik, angyalokról beszélnek, mert az angyal fogalmát lehet ködösíteni, maszatolni. Amikor aztán kiszabadulnak a kábítószer fogságából, akkor már nyugodtan lehet beszélni nekik Istenről. Soha nem reménytelen, végül is egész életünkben úton vagyunk. Az imént említettük Fellinit: ő katolikus iskoláztatása ellenére (vagy éppen azért) antiklerikálisnak vallotta magát, ám halálos ágyához mégis papot hívott, meggyónt és megáldozott. A remény az mindig megvan a gyógyulásra.

A család szerepe valóban meghatározó. Az tény, hogy az államilag gondozott gyerekek körében tragikus és szinte megfordíthatatlan a drogos fiatalok sorsa, ők a legveszélyeztetettebbek. Nekik még csonka családjuk sincsen, és pénz híján a legszemetebb dolgokat tömik magukba, roncsolva az agysejtjeiket. A családoknál viszont kiemelkedő a szülők felelőssége. Magyarországon Kemenes Gábor atya foglalkozik drogmiszióval, az ő plébániáján is levetítettük a *Kanyaron túlt*, majd elbeszélgettünk a szülőkkel. A sok anya közt mindössze egy apa volt jelen. Hamar kiderült, hogy az egyik leg súlyosabb probléma a szeretethiány. Néhány anya iszonyatosan megsértődött azon, hogy kétségbe vontuk a gyereke iránti szeretetét, ami kimerült az anyagi gondoskodásban. Nehezen értették meg, hiába vállal el egy szülő több állást is, ha lelkileg nem tud közel kerülni a gyerekéhez. Pedig erre lenne a legnagyobb szükség. A drogkérdés ugyanis gyakran szeretethiányból is fakad.

A családon kívül sajnos a Mágocs atya által létrehozott, valóban krisztusi lelkiségű keresztény közösségek is hiányoznak ma Magyarországon, illetve csak elenyésző számban léteznek. Az a világ, ami körülveszi Mágocs atya közösségét, szinte teljesen istentelen, pozitív szereplő csupán a drogintézet egyik orvosa.

Ez az abszolút realitás, ugyanis hiába hivatkozunk a különböző statisztikai adatokra, hogy hány százaléknyi keresztény él a nagyvilágban, illetve Magyarországon, ezek csak számok, amelyekkel el lehet játszódni, a valóság azonban ennél sokkal kijezantóbb. Időnként én is eljátszodom a gondolattal, ami tudom, hogy teljes anakronizmus, de mégis: hogyan alakult volna a kereszténység története, ha Nagy Theodosius idején nem válik államvallássá? Ha megmaradt volna a szegények vallásának, ha nem karrierlehetőséget jelentett volna sokaknak? Megjegyzem: a damaszkuszi úttal való példálózás a legnagyobb félreértés. Szent Pál ugyanis nem karriert csinált, éppen hogy a fényes földi pályafutás lehetőségét dobta el magától, hogy hirdesse Krisztust, vállalva ezzel az üldöztetést is. Az én utópisztikus elgondolásom, hogy ha az egyház nem kapott volna világi hatalmat, talán akkor tölténé be igazi hivatását, és lenne valóban a nyomorultak, az irgalomra vágyók egyháza. Persze még így is vannak minden korszakban tündöklő egyéniségek, II. János Pál pápa apostoli szolgálata csodálatos példa volt. Több krisztusi közösségre lenne szükség. Istennek hála, én tagja lehetek egy ilyennek. Felnőtt fejjel csatlakoztam családommal együtt az óbudai Don Bosco közösséghez. Nagyon rokonszenves nekem, ahogy a szalézi atyák foglalkoznak a fiatalokkal, a családokkal, nem teoretikusan, hanem közvetlenül, nagy figyelmet fordítva a személyes kapcsolatokra. Érezni rajtuk, hogy valóban érdeklik őket a hozzáférők, és a közösség sora az elsődleges számukra. Azt hiszem, a jövő egyházának arra kell majd törekednie, hogy személyesen szólítsa meg az embereket, ahogyan Jézus is személyesen szólt az apostolokhoz, Zakeushoz, Mária Magdolnához. S rendkívül fontos, hogy létrejöjjenek keresztény kulturális központok — nem is feltétlenül a plébániákon —, amelyek közösségteremtő és értékőrző, átadó fórumok lehetnének, mint például a jezsuiták Faludi Akadémiája, ahol értékes szellemi-kulturális közösségekre találtam.

Végül egy személyes kérdés: a Kanyaron túl egyik főszereplője, Szilvi megformálója Dér Denisa, az Ön felesége. Alakítása lenyűgöző volt, szinte metamorfózis történt a filmvászonon: tökéletesen játszotta el a drog fogságában vergődő, de onnan kétségbeesetten szabadulni akaró lányt. Az, hogy mindketten hívő művészek, mennyire teszi speciálissá a kapcsolatukat?

Azt hiszem, hatásunk kölcsönösen meghatározó egymásra, kezdettől fogva. Amikor húsz évvel ezelőtt megismerkedtünk, én kissé eltávolodtam a katolikus egyháztól. Nem Istentől, nem Jézustól, de a hitem szinte teljesen személyessé vált. Denisa pedig nem is volt hívő, bár kereste az utat Istenhez. Rengeteget beszélgettünk hitről, Istenről, Jézusról, művészetről, s természetesen egymásról, a világhoz, transzcendenciához való viszonyunkról. A lázas keresés eredményeképpen Denisa megtért, én pedig visszataláltam a katolikus egyházhoz, amelyhez minden botlásom és gyarlóságom ellenére is tartozom. Denisével nemcsak emberileg kötődünk erősen egymáshoz, művésziileg is összetartozunk, nagyon sok közös munkánk volt. Intuitív, erős egyéniség, aki a legkülönbözőbb műfajokban (drámától vígjátékig) is magas színvonalon, megalkuvást nem ismervé teljesít. Az, hogy nem megyünk bele mindenbe és nem vállalunk el bármit, kicsit eltávolít minket a média bulvár felétől. De nem is erre a népszerűsége vágyunk. Csak annyit szeretnénk, hogy nyugodtan dolgozhassunk.

ROGER TESTVÉR

Békés jövőendő

Ezt az 55 (köztük 24 ázsiai) nyelvre lefordított levelet Roger testvér, a Taizéi Közösség alapítója írta, és Lisszabonban, a fiatalok európai találkozásán került nyilvánosságra. Ez szolgál a kiscsoportos beszélgetések alapjául 2005-ben nemcsak a Taizében megrendezett egyhetes találkozókra, hanem a földkerekség többi részein is.

Forrás: www.taize.fr

„Isten terve a békességet, és nem a pusztulást rejti, Ő jövőt és reményt akar adni.”¹

Számtalan ember vágyakozik ma egy békés jövőendő után, és arra vár, hogy az emberiség megszabaduljon az erőszak fenyegetésétől.

Vannak, akik megrettennek a jövőtől, és a félelem megbénítja őket, azonban a világ minden táján élnek találékony és tenni akaró fiatalok.

Ők nem hagyják, hogy magával ragadja őket a lehangoltság örvénye. Tudják, hogy Isten nem tétlenségre teremtett minket. Számukra az életet nem a vak sors irányítja. Tudatában vannak, hogy az örökös kételkedés és a csüggedés bénítja meg az embert.

Ezért ezek a fiatalok nem a pusztulás, hanem a békés jövőendő útján próbálnak járni. Jobban, mint sejténék, életük fényé lesz, és olyan világosságot sugároz maguk körül, amely bevilágítja környezetüket.

Vannak, akik a béke és a bizalom hordozói a megrázkódtatók és az ellentétek közepette. Még akkor is kitartanak, ha megpróbáltatás vagy kudarc terhe nehezedik vállukra.²

Taizében, nyári esték csillagos égboltja alatt, a nyitott ablakon át néha fiatalok hangja hallatszódik be hozzánk. Még mindig elámulunk azon, milyen sokan vannak. Keresnek, imádkoznak. Mi pedig arra gondolunk, hogy a béke és a bizalom utáni vágyakozásuk olyan, mint a csillagok: kis fények az éjszakában.

Olyan korban élünk, melyben sokan fölteszik a kérdést: mi is a hit?

A hit Istenbe vetett egészen egyszerű bizalom, életünk során szakadatlanul megújuló és nélkülözhetetlen lendület.

Mindannyiunkban lehetnek kétségek. Nincs ebben semmi nyugtalanító. Ezért inkább Krisztusra figyeljünk, aki szívünk mélyén halkán így szól: „Kétségeid vannak? Ne félj! A Szentlélek mindig veled van!”³

Néhányan arra a meglepő felismerésre jutottak, hogy Isten szeretete a kétségektől átjárt szívben is kiteljesedhet.⁴

Az Evangéliumban Krisztus első szavai között ezt olvassuk: „Boldogok a lelki szegények.”⁵ Igen, boldogok, akik a szív és az élet egyszerűségére törekednek.

Az egyszerű szívű ember a jelen pillanatban igyekszik élni, hogy minden napot Isten napjaként fogadhasson.

Vajon az egyszerűség lelke nem ragyog-e föl a derús örömben és a vidámságban egyaránt?

Az egyszerű szívű ember nem gondolja magáról, hogy egyedül mindent megért a hitből. Ezt mondja: „Amit én alig, azt mások jobban megértik és továbbsegítenek az utamon.”⁶

Aki életét leegyszerűsíti, az osztozni tud a leginkább rászorulókkal, hogy csillapítsa a szenvedést ott; ahol betegség, szegénység és éhínség van...⁷

Személyes imánk szintén egyszerű. Vagy úgy gondoljuk, hogy az imádsághoz sok szóra van szükség?⁸ Nem, gyakran elég néhány, akár ügyetlen szó is, hogy mindent Isten kezébe tegyünk, félelmeinket éppúgy, mint reményeinket.

Amikor a Szentlélekre hagyatkozunk, akkor rátalálunk a nyugtalanságból a bizalomba vezető útra.⁹ És ekkor így szólunk: Szentlélek, add, hogy minden pillanatban feléd fordulhassunk.

Oly gyakran elfelejtjük, hogy bennünk laksz,
bennünk imádkozol és bennünk szeretsz.

Jelenléted szívünkben bizalom
és állandó megbocsátás.”

Igen, a Szentlélek fényt gyújt bennünk. És bár nagyon halovány, mégis felébreszti szívünkben az Isten iránti vágyakozást. Az Isten iránti egyszerű vágyakozás pedig már imádság.

Az imádság nem távolít el a világ gondjától. Épp ellenkezőleg, semmi nem jelent nagyobb felelősséget, mint az imádság. Minél egyszerűbben és alázatosabban imádkozunk, annál inkább közelebb kerülünk ahhoz, hogy szeressünk és ezt az életünkkel fejezzük ki.

Hol találjuk az Evangélium megéléséhez nélkülözhetetlen egyszerűséget? Krisztus szavai világítanak rá a válaszra, amikor egy napon tanítványaihoz szól: „Engedjétek hozzám jönni a gyermekeket, mert ilyeneké a mennyek országa.”¹⁰

Ki tudná eléggé hangsúlyozni, hogy mennyi tudnak egyes gyerekek bizalmukkal továbbadni?¹¹

Mi pedig így kérhetjük az Istent: „Szerető Istenünk tégy alázatosá és ajándékozz nekünk egyszerűséget az imánkban, az emberi kapcsolatainkban és mások befogadásában...!”

Jézus Krisztus nem azért jött el a földre, hogy bárkit elítéljen, hanem hogy megnyissa a közösség útjait az emberek előtt.

Kétezer év óta, Krisztus a Szentlélek által van jelen.¹² Titokzatos jelenléte egy látható közösségben¹³ válik kézzelfoghatóvá: ez a közösség nőket és férfiakat, időseket és fiatalokat gyűjt egybe, akik mind arra hivatottak, hogy közösen haladjanak, és ne különjenek el egymástól.¹⁴

Történelmük során azonban a keresztények sok megrázkódta-
táson mentek keresztül: szakadások jöttek létre köztük, holott
mindannyian ugyanarra a szerető Istenre hivatkoztak.

A közösség egységének helyreállítása ma sürgős feladat, amit
nem lehet az idők végezetéig folyton csak halogatni.¹⁵ Készek
vagyunk-e mindent megtenni azért, hogy a keresztények ráéb-
redjenek ennek fontosságára?¹⁶

Vannak keresztények, akik bárhol legyenek is, késlekedés nél-
kül, egészen alázatosan és egyszerűen már élik ezt a közösséget.¹⁷

Saját életükön keresztül szeretnék Krisztust jelenvalóvá tenni
mások számára. Tudják, hogy az Egyház nem önmagáért, hanem
a világért van, azért hogy abban a béke kovásza legyen.

„Közösség” — ez az Egyház egyik legszebb neve. Ebben a
közösségen benne nincs helye az egymás közti szigornak, sokkal
inkább jelen vannak a tiszta kapcsolatok, a szív jósága, az
együttérzés... és kitarulhatnak a szentség kapui.

Az Evangéliumban meglepő felfedezést tehetünk: Isten nem te-
remt félelmet vagy aggodást, Isten csak szeretetét adhatja nekünk.

Szentlelkének jelenléte által Isten jön el, hogy átváltoztassa
szívünket.

Az egyszerű imában megérezzük, hogy soha nem vagyunk
egyedül: a Szentlélek megőríz minket az Istennel való közösség-
ben, nem csak egy röpké pillanatra, hanem a véget nem érő életre.

¹Ezeket a szavakat Krisztus előtt hatszáz évvel írták, lásd Jer 29,11 és 31,17.

²Idén tíz új ország csatlakozott az Európai Unióhoz és ebben az új Eu-
rópában sok fiatalban tudatosult a tény, hogy egy olyan földrészen élnek
ahol az emberek miután régóta szenvednek a megosztottság és az ellenté-
tek miatt, most már az egységet és a béke útjait keresik. Persze, van, ahol
megmaradtak a feszültségek, az igazságtalanságok, és helyenként tovább
folytatódik az erőszak, ezáltal helyet engedve a kétkedésnek. Fontos,
hogy ne álljunk meg az úton: a béke keresése már az európai építkezés
kezdeteinél is jelen volt. Amennyiben az új Európa megteremtésének
egyedüli célja az lenne, hogy erősebb, gazdagabb és a saját határait haté-
konyabban védő földrész alakuljon, akkor nem érdekelne bennün-
ket. Európa csak akkor teljesíti be hivatását, ha nyitott marad a többi
földrész felé és kész szolidaritást vállalni a szegényebb nemzetekkel. Épí-
tésének az ad értelmet, ha úgy tervezzük el, mint egy lépést az egész em-
beriség számára a béke útján. Ezért, bár az év végi összejövetelünket „eu-
rópai találkozóznak” hívjuk, mégis jobban szeretünk a „bizalom
világmetretű zárandoklatáról” beszélni.

³Lásd Jn 14,16–18 és 27. Isten létezése független a mi hitünkötől és két-
ségeinktől. Amikor felmerül bennünk a kétség, akkor mégsem távolodik
el tőlünk.

⁴Egy napon Dosztojevszkij a következőt írta le jegyzeteiben: „A kétség
és a hitetlenség gyermeke vagyok. Rettenetes szenvedések árán őriztem
meg és őrzöm továbbra is a hit iránti szomját, amelyet ellentmondó ér-

vek erősítenek meg lelke mélyén... A kétség olvasztótégelyében született meg a hozsannám." És így volt képes folytatni: „Semmi sincs, ami Krisztusnál szebb, mélyebb értelmű és tökéletesebb lenne. Nemcsak, hogy nincs, de nem is tudna létezni.” Amikor Istennek ez az embere megérezte azt, hogy együtt él benne a hívő és a hitetlen, akkor a Krisztus iránti szenvedélyes szeretetén

⁵Mt 5,3. nem esik csorba.

⁶Bár az Istenbe vetett bizalmunk mindig törekeny marad, de nem csak a saját hitünkre támaszkodhatunk, hanem mindazok hitére, akik előttünk jártak és azokéra, akik körül vesznek bennünket.

⁷Az ENSZ világelelmezési programja nemrég kiadott egy térképet az éhség helyzetéről a világban. Az elmúlt években elért eredmények ellenére, még mindig 840 millió ember szenved az éhségtől, közülük pedig 180 millió, öt év alatti gyermek.

⁸Lásd Mt 6,7–8.

⁹Az Istenre való hagyatkozás útján támaszkodhatunk az újra és újra elismételt egyszerű énekekre, mint például: „A lelke csak az Úrnál csendesül el.” Akár dolgozunk, akár pihenünk, az ilyen énekek tovább szólnak a szívünkben.

¹⁰Mt 19,14.

¹¹Egy kilenc éves fiú, aki egy hétig járt mellénk imádkozni ezt mondta nekem: „Édesapám elhagyott minket. Soha nem találkozom vele, de továbbra is szeretem, és esténként imádkozni szoktam érte.”

¹²Lásd 1Pt 3,18; Róm 1,4 és 1Tim 3,16.

¹³Ennek a közösségnek a neve: Egyház. Isten szívében az Egyház egy, nem lehet megosztott.

¹⁴Minél közelebb kerülünk az Evangéliumhoz, annál közelebb kerülünk a felebarátunkhoz. És eltávolodik tőlünk a fájdalmas megosztottság.

¹⁵Krisztus késedelem nélküli kiengesztelődésre hív minket. Nem felejtjük el szent Máté evangéliumában elhangzó szavait: „Ha tehát ajándékodat az oltárhoz viszed és ott eszedbe jut, hogy felebarátodnak valami panasa van ellened, hagyj ajándékodat az oltár előtt, menj, békülj ki előbb felebarátoddal” (5,23). Tehát világos, ne halogasd a kibékülést, hanem: „békülj ki előbb”.

¹⁶A sokat szenvedett Közel Keleten, Damaszkuszban él IV. Ignác, Antiochia görögkeleti pátriárkája. Megrázó szavakat használ: „Az ökumenikus lendület hanyatlóban van. Mi maradt a kezdetek prófétai reményéből, amit olyan személyek testesítettek meg mint XXIII. János pápa és Athénagorasz pátriárka? Megosztottságunk felismerhetetlenné teszi Krisztust, és ellentétben áll az akaratával miszerint egyek legyünk azért, hogy a »világ higgyen«. Sürgősen olyan prófétai kezdeményezésekre van szükségünk, amelyek kivezetik az ökumenizmust a tekervényes mellékágakból, amelyekbe véleményem szerint kezd elsüllyedni. Olyan prófétákra és szentekre van azonnal szükségünk, akik segítenek az egyházainknak, hogy a kölcsönös megbocsátás által megtérjenek.”

¹⁷Amikor 1986. október 5-én II. János Pál pápa Taizében járt, a közösségünknek a következőt mondta: „Amikor ti magatok a 'közösség példázatát' akarjátok élni, akkor ezzel egy időben segítséget nyújtotok mindazoknak, akikkel találkoztok, hogy hűségesek maradjanak ahhoz az egyházi közösséghez amelyhez tartoznak neveltetésük és személyes döntésük alapján. Ugyanakkor elindítjátok őket az úton, amin haladva közelebb kerülhetnek az Isten terve szerinti egyház közösségének misztériumához.”

A KÖZÖSSÉG PÉLDÁZATA Roger testvér és a Taizéi Közösség¹

„A Taizéi Közösség nevét valamennyi egyházban és keresztény közösségben, sőt, még a világ magas rangú politikai vezetői előtt is ismertté tette az a reményteljes bizalom, amellyel a testvérek a fiatalok iránt viseltetnek” — mondta II. János Pál pápa.²

Taizében, a Kiengesztelődés templomában, ahol Roger testvért a gyilkos merénylet az esti közös ima első énekét követően érte, a következő nap reggelén ez az imádság hangzott el: „Mindenkivel együtt érző Krisztus, te képessé teszel arra minket, hogy közösségben legyünk mindazokkal, akik eltávoztak, de mégis oly közel maradtak hozzánk. A kezembe ajánljuk Roger testvérünket. Ő már a láthatatlant szemléli. Az ő nyomában járva készítesz fel minket a Te ragyogásod befogadására.”

Roger testvérhez harminc éve tartó, mély barátság fűz, s ez nem múlik el az ő halálával. Életemnek e nagy és meghatározó ajándéka tovább kíséri életemet. Közösségben maradunk.

*

„Ifjúkoromban — írja naplójában, 1974 szeptemberében³ —, abban az időben tehát, amikor Európát oly sokféle megosztottság szabdalta szét, állandóan nyugtalanított a kérdés: miért vannak ezek az ellentétek, ezek a megrögzött elítélő vélemények az emberek között, még a keresztények körében is? Kérdezgettem magamtól: nem volna-e olyan út, ami a másik ember tökéletes megértéséhez vezet?”

Egy szép napon — amelyet dátumozni tudnék —, olyan helyen, amit pontosan le tudnék írni, a késő nyári este tompuló világosságában, amidőn lassan árnyékba borult a vidék, megérelődött bennem az elhatározás. Így szóltam: ha van ilyen út, akkor indulj el rajta magad! Tekintsd legsajátosabb feladatodnak, hogy megpróbálsz minden embert megérteni, bármi lakik is benne. És már azon a napon biztos voltam afelől, hogy elhatározásom mindhalálig érvényes marad. Nem kevesebbről van szó, mint hogy életem egész folyamán újra meg újra visszatérjek a döntéshez: inkább én akarjak másokat megérteni, semmint hogy engem értsenek meg mások.”

S ezen az úton Roger testvér megindult: 1940. augusztus 20-án egyedül érkezett Taizébe,

az elhagyatott, nagyon szegény, kicsiny burgundiai faluba, hogy azt, a háború kényszerítette rövid idő kivételével soha többé el ne hagyja.

A kezdetekről egész életében szeretett mesélni. Hosszú sétáinkon oly sok szeretettel mutatta meg a vidéket, derűvel emlékezett gazdálkodásuk kezdetlegességére, amikor megtanulták, hogyan tartsák fenn magukat.

A csendben és imádságban élő kicsiny közösséget már az első időkben megtalálták, s ők fogadták vendégeiket, osztozva velük mindabban, ami szűkösen rendelkezésükre állt. Ez volt a kezdete a Közösség életét mindvégig meghatározó, evangéliumi elhatározásnak, amelyet Roger testvér így fejezett ki: „Azok, akiket nap mint nap fogadunk, meglátják-e bennünk a vendégszeretet által Krisztus ragyogását, aki a mi békénk?”⁴

Hét testvér 1949-ben tett szerzetesi fogadalmát sorra követték a kiengesztelődés, a keresztény egység szolgálatára, az Evangélium radikális követésére egész életüket szánó, az 1960-as évektől már nemcsak protestáns, hanem katolikus testvérek. A napi háromszori, sok énekkel, csenddel és kevés szóval végzett, inkább rejtőzködő közös imát körülfonó, elmélkedéssel, munkával eltöltött közös életük egyre nagyobb körben vált ismertté. Már az első időkben magas rangú katolikus és protestáns egyházi személyek folytattak a kiengesztelődés jegyében párbeszédet Taizében.

Persze sok csalódás, meg nem értés, rosszululat, az ökumené megtorpanása is kísérte ezt az utat. De soha nem hallottam még senkit olyan derűs szeretettel beszélni azokról, akik keserűséget okoztak neki, mint Roger testvért. Benne a feltétel nélküli, azonnali megbocsátás gyógyító tüze égett.

*

A hatvanas évektől a fiatalok mind nagyobb számban érkeztek Taizébe.

„Mindig újból csodálkozom rajta, hogyan van az, hogy folyton-folyvást oly sok fiatal áramlik erre a dombra. Amikor 1940-ben Taizében kezdtem élni, ezt nem is sejtettem. A testvérek számát 12-re fogjuk korlátozni, mondtam első szerzetestársaimnak. Amikor később csapatostól jöttek a látogatók, legszívesebben elmentünk volna innen. A környékbeli világi barátainknak kellett minket visszatartani.”

Az évek haladtával a Közösség megtapasztalta, hogy ezek a fiatalok valójában egy elsivatagosodott világban élők szomjúságával életük értelmét keresik, azt az éltető forrást, amelyből meríthetnek. „A világ végére is elmennék, ha kell, el a föld legvégső határáig, hogy újra és újra megvalljam az új nemzedék, a fiatalok iránti bizalmamat” — írja Roger testvér 1972-ben.

És el is ment. A világ számos részén, különböző kontinenseken járt, a legszegényebbek, a megaláztatott és kismimizettek között, ahol a Közösség testvérei is meglepedtek, hogy velük együtt élve a remény jelei legyenek.³

Roger testvérré a legnagyobb hatást valószínűleg 1976-os calcuttai utazása tette, ahol Teréz anyával találkozott, és vele hosszabb időn át látogatta a haldoklók házait. Itt találkozott azzal a négyhónapos kislánnyal, akinek édesanyja a szülés közben meghalt, s aki ugyancsak haldoklott. Teréz anya kérésére elvitte Taizébe, ahol keresztapja lett. A kis Marie-Sonaly-t Roger testvér ma is Taizében élő nővére, Geneviève nevelte fel. Alig lehet meghatottság nélkül gondolni azokra a jelenetekre, amikor a kislány beszaladt Roger testvér szobájába, aki, mint egy jó nagypapa, boldogan hagyta, hogy ölébe másszon. Sok éven keresztül csak úgy láttam Marie-Sonaly-t, hogy szorosan fogja Roger testvér kezét, s egy lépésre sem távolodik el tőle. A közösség tagjai nagy szeretettel vették körül őt, aki ma már egy kétéves kislány édesanyja. Roger testvér szobájában mindig látható volt az a fénykép, amelyen a testvérek Rómában körülveszik II. János Pál pápát, s a hófehér ruhás férfiak között, középen, Roger testvér kezét fogva, mint egy fekete kis gyöngyszem áll Marie-Sonaly.

*

„Sürgető szükségnek érezzük azt, hogy az Evangéliumot az emberiség családjában éljük meg” — mondta Roger testvér, aki egész életében kereste, és sokszor megfogalmazta az általa alapított Taizéi Közösség hivatását.

Arra törekedett, hogy életük egyszerű visszatükröződése legyen annak az egyedülálló közösségnek, amely Krisztus Teste, egyháza, hogy ez által az emberiség családjának kovászává váljon. „Hogy közös életünkben mindig újra felfedezzük a szeretet csodáját, a naponkénti megbocsátásban, a szív bizalmában, amikor békével teli szívvel gondoskodunk a ránk bízottakról.”⁶

*

A Közösség nem akarja „megszerezni”, magához kötni a fiatalokat, nem kíván lelki meste-

rükké válni. Nem szervez mozgalmat maga körül. Taizében szeretnék meghallgatni a fiatalokat, megérteni problémáikat. Nem abból a célból, hogy tanácsokat adjanak nekik, hanem hogy a hit, a jóság forrásaihoz, az Evangéliumhoz, Jézus Krisztushoz vezessék őket. Ahogyan ezt II. János Pál taizéi látogatásakor oly megejtő egyszerűséggel fogalmazta meg: „Áthaladtában letér az utazó a taizéi forráshoz, majd szomját csillapítván folytatja útját. (...) Ahogy tudjátok, a taizéi testvérek nem akarnak föltartóztatni benneteket. Az imádságban és a csöndben ahhoz szeretnének hozzásegíteni, hogy a Krisztus megígérte élő vízből merítsetek, hogy megtapasztaljátok örömet, felismerjétek jelenlétét és válaszoljatok hívására. Innen továbbhaladva tegyetek tanúságot Isten szeretetéről és szolgáljátok testvéreiteket, visszatérve egyházközösségeitekbe, városotokba, falutokba, az iskolába, az egyetemre vagy munkahelyetekre.”

*

Különbözők az adományok... A Közösség életébe teljesen beolvadva, a testvéri szeretet kötelekében a zene, a művészetek, a teológia mesterei húzódnak meg. A világszerte ismert és énekelt (imádkozott) „taizéi énekek” szerzői az utóbbi években már — a híres francia szerzők, Berthier és Gelineau után — maguk a testvérek. A templom üvegablakai a neves festőművész, Eric testvér művei, aki világszerte számos kiállításon mutatta be művészetét. Daniel testvér, aki a kezdetektől társa volt Roger testvérnek, a kerámia „nagy öregje”, ma is fáradhatatlanul kutatja ennek titkait, és alkotja szebbnél szebb műveit. Pierre-Yves, François, John testvér és mások gazdag teológiai repertoárt alkottak. S persze Roger testvér, akinek tucatnyi könyve már mindenütt elfogyott.

*

Arra a kérdésre, hogy mit tart a legfontosabbnak az életében, Roger testvér habozás nélkül válaszolt: a napi háromszori közös imádságot, és ezen belül is a csend perceit.

Miért olyan vonzó a taizéi liturgia?

Paul Ricoeur, a 92 éves korában nemrég elhunyt, protestáns származású, a Taizéi Közösséget évtizedeken át látogató nagy francia filozófus saját élményét így jellemzi: „Szavak zuhatagában élünk, állandó viták és ellenségeskedés átláthatatlan szövedékében. Ugyanakkor bennünk él a felszabadító bizonyosság: a jóság mélyebb a legmélyebb rossznál is. Ennek a meggyőződésnek ad formát Taizé, nem a filozófia,

nem is a teológia, hanem a liturgia nyelvén. Ez a liturgia rejtett, diszkrét teológiát hordoz: »az imádság törvénye a hit törvénye.«¹

A taizéi ima egyszerűsége, a kevés, de mindig bibliai szó, a hosszan ismétlődő énekek és a hosszú csend megragadja a fiatalokat, akiknek sokszor nincs vagy alig van fogalmuk Istenről, kegyelemről, Jézus Krisztusról, de akik vágyanak a jóságra és a szépségre. „Irgalmas Istenünk jóságát mindörökké éneklek (...) Bizakodjatok, jó az Úr, jósága éltet.”

*

1975 pünkösd vasárnapján, amikor egyedül megérkeztem Taizébe, az első testvér, akit megismertem, Alois volt, a 21 éves, szőke német fiú, alig fél éve tagja a Közösségnek. 2005. augusztus 23-án, Roger testvér temetésén, mint a Közösség még általa kijelölt új priorja ezt mondta: „Roger testvér gyakran ismételte ezeket a szavakat: Isten minden egyes emberi teremtménnyel kivétel nélkül azonosul. Ez a bizalom hordozta és hordozza a mi kicsiny közösségünk ökumenikus hivatását. Az egész egyházzal együtt szeretnénk ezt a valóságot megélni és megtenni mindent, hogy életünkkel ezt ki is fejezzük. Roger testvér minden emberi teremtményt a szívében hordozott, minden népet, de különösen a fiatalokat és a gyerekeket. Szeretnénk folytatni, az ő nyomában járva.”

Bizonyos vagyok benne, hogy a Taizéi Közösség példázata folytatódik, hogy benne felragyogjon az egyház legszebb arca, amely befogad, meghallgat és megbocsát.

¹Roger testvérről és Taizéről magyarul is olvashatunk. Többek között: Kathryn Spink: *Roger testvér, Taizé megalapítója*. (Ford. Lukács László.) Szent István Társulat, Budapest, 1989.; *Források. Válogatás Frère Roger írásaiából*. (Ford. Kiss Zsuzsa, alias Eisenbarth Krisztina.) OMC, Bécs, 1984.; Roger testvér: *Taizé forrásai*. (Ford. Hegedűs Andrea.) Vigília Kiadó, Budapest, 1997.

²II. János Pál pápa 1986. október 5-én Taizében elhangzott szavai. In: *Taizé forrásai*, 91.

³A későbbiekben következő idézetek is, ahol más forrás nincs megjelölve, Roger testvér naplójából valók.

⁴*Taizé forrásai*, 71.

⁵Ma Koreában, Bangladesben, Brazíliában és Szenegálban élnek taizéi testvérek.

⁶Kathryn Spink: i. m. 226-227.

SOLT PÁL

LEVÉL TAIZÉBŐL

Hogyan lehet elmesélni az elmondhatatlant, mindazt, amit az utóbbi napokban, hetekben éltünk át? Roger testvér meghalt, megölték, az esti ima közben, a Kiengesztelődés Templomában. Ami augusztus 16-án a templomban történt, annyira borzalmas, felfoghatatlan és megrázó, hogy ennek elmesélésével hiába is próbálkoznánk. Viszont a Roger testvér halálát követő napokban kézzelfogható módon megtapasztaltuk a Gondviselő Isten gyöngédségét, azt a közösséget és szolidaritást, amely az egyházat mint Krisztus Testét jeleníti meg, a Szentlelket, aki nem hagyott árván bennünket. Minden, ami körülöttünk történt, azt sugározta, hogy az Élet erősebb, mint a halál, és a Világosság legyőzi a sötétséget.

Roger testvér meghívására hatodik éve élünk Taizében három gyermekünkkel. Közel kerültünk hozzá, talán úgy, mint unokák a nagypapához. A szelídség és béke hírnökének életét az erőszak és a brutalitás oltotta ki. Hirtelen olyan érzése támad az embernek, mintha pár másodpercre valaki teret engedett volna a gonosznak, mintha átadta volna magát hatalmának, hogy kioltsa egy ártatlan és törekeny teremtmény életét. De a sötétségnek nem maradt ideje, ereje rombolni. A halált hozó asszony sikolyával szinte egyszerre felzengett az ének: „Laudate Omnes Gentes”, és abban a pillanatban a sötétség elvesztette minden erejét. Egy gyilkosság rettenetét éltük át közelről. Mintha egy pár másodpercre megnyílt volna a föld, de valami, talán ösztönös erővel a Közösség tudta, hogyan kell ellenállni: énekelni kell. Sok ezer, a világ minden részéről érkezett ember éneke olyan imában olvadt össze, amelynek ereje legyőzhetetlennek bizonyult. Az ének pedig szelíden és kitartóan folytatódott, egész éjszaka. A könnyek, a rémület, a kérdések és bizonytalanság közepette is azt lehetett érezni, hogy a Világosság legyőzi a halált.

Közel 3000-en voltunk aznap együtt, és mégis eddig soha nem tapasztalt csend szállta meg a taizéi dombot. Mintha hirtelen mindenki arra kezdett volna gondolni, mi van a másikkal, és szinte lábujjhegyen járva elindult volna keresni, hogyan segítsen, hogyan vigasztaljon.

Másnap reggel pedig megtörtént a csoda: az élet ment tovább. A reggelit készítő csapat a helyén volt és elkészítette 3000 ember reggelijét, a mosogatók mosogattak, fiatalok egy csoportja a vécéket és zuhanyzókat takarította, a testvérek mentek és tartották a bibliai bevezetőket, majd a fiatalok kiscsoportokban beszélgettek, mint minden nap. Aztán pedig megszólaltak az imá-

ra hívó harangok. Olyan ereje lett ezeknek a fájdalmas, ugyanakkor méltóságteljes, hűséges imáknak, hogy mindannyian éreztük, nem lesz baj, nemcsak meggy tovább az élet, hanem növekedni fog.

Majd pedig napról napra egyre többen érkeztek a világ minden részéről, gyakran és ritkán látott barátok egyaránt. És hirtelen láthatóvá vált az a láthatatlan szöttes, ami 60 éven át szövődött Taizében, a Taizéi Közösség és mindazok által, akik megértettek valamit abból, ami itt történik és amiért Roger testvér az életét adta. Láthatóvá vált ez a láthatatlan szöttes, nem csoda, nem varázslat, hanem pusztán az egyszerű emberi életek és történetek által. Üzenetek, levelek ezrei érkeztek, amelyekből világossá vált mindenki számára, hogy Taizé és Roger testvér elmúlt hatvan éve messze túlmutat magán a Taizéi Közösségen és mindazon, ami a taizéi dombon megvalósult. Lévi, egy jeruzsálemi rabbi azt írta a testvéreknek, hogy Roger testvér ugyanolyan tüzes szekéren ment fel az Istenhez, mint Illés. A köntösét itt hagyta nekünk ugyanúgy, mint a próféta. Most nekünk kell felvenni ezt a köntösöt és tovább viselni.

Az egyházi és állami vezetők őszinte és megrendült hangú levelein túl, ami igazán szívbe markoló, az a több mint tízezer email üzenet és ki tudja hány levél, amit nap mint nap az egyszerű emberek küldenek a mai napig a testvéreknek. Fiatalok és idősök egyaránt szeretnék megosztani a Közösséggel, mi mindent kaptak Taizétől az elmúlt hat évtized alatt. Taizében az ember átutazó zarándok, aki hazatérve folytatja a megkezdett utat, de a taizéi dombon átéltek után talán mindig kicsit másképp: a békét és a kiengesztelődést keresi, és „Teremtője szemével próbál embertársára tekinteni”. Mivel azonban mindannyian átutazók vagyunk, ezért nincsenek számok, statisztikák, mert Taizé nem mozgalom, ezért nincs bejegyzett tagság. Titokban marad, hány ember szívét érintette meg, hány ember hivatása született itt, hány ember élete fordult meg itt ezen a kis dombon, a Kiengesztelődés Templomában. És most, hogy Roger testvér meghalt, hirtelen kiderült, a világnak nincs olyan zuga, ahol ne keltek volna ki valamilyen formában az itt elvetett magvak.

A temetés szertartásának minden pillanatát a megbocsájtás lelkülete járta át. Három gyermekünk (4, 7 és 10 évesek) komoly, ugyanakkor csodálatos feladatot kapott. A közösség új elöljárója, Alois testvér megkérte őket, hogy a temetés napján segítsenek neki, álljanak mellette, fogják a kezét a szó szoros értelmében. Híres-neves emberek hada volt bejelentve a temetésre. Hogyan lehet megtörni a hivatalos han-

gulatot, a formális üdvözlőket? Rögtön tudta mindenki a választ: úgy, ahogy ezt Roger testvér mindig tette, a gyerekek jelenlétével. Lányaink, falubeli barátjkkal, Rubennel együtt komoly „munkaértekezleten” vettek részt, ahol átgondolták a testvérekkel, kinek mi lesz a dolga. A gyerekek, csakúgy mint a felnőttek, mélyen felkavart állapotban voltak, mert elveszítettek valakit, akit nagyon szerettek és aki mellett sok időt töltöttek. Tele voltak kérdésekkel az érthetetlen brutalitásról és az elfogadhatatlan erőszakos halálról. A személyes fájdalomukban és szomorúságukban nagyon nagy ajándékot kaptak azáltal, hogy aktívan, teljes lényükkel vehettek részt a temetésen. Bori a ravatal mellett állt Alois testvérral, és fogadta az érkező vendégeket, mosollyal, öleléssel, ha kellett. Janka, Margit és Ruben pedig egyenként kézen fogták az érkező püspököket, szerzetesi előljárókat, államtitkárokat, minisztereket, a közösség régi barátait, vagy éppen Jean Vanier-t, és megmutatták, hol találnak helyet a templomban. Ezzel a gesztussal a hivatalosság falai és nehézségei leomlottak. Nem volt többé püspök, bíboros, államtitkár vagy miniszter, csak egyszerű, a gyászban osztozni vágyó férfiak és asszonyok.

A szertartás leírásával próbálkozni fölösleges erőfeszítés lenne, nincsenek szavak, amelyek le tudják írni 12 ezer Taizében és a világ minden pontján együtt imádkozó ember érzelmeit. De talán egy fontos momentum mindenképpen feljegyzendő, bevésendő a szívünkbe, elménkbe. Azok a szavak, amelyekkel Alois testvér a szentmise elején szólt az egybegyűltekhez és amelyekkel mindannyiunkat imára hívott, egy örök életre belénk vésődtek. „Jóságos Isten, könyörületeseségedre bizzuk Luminita Solcant, aki betegségtől hajtva, véget vetett Roger testvér életének. A keresztre feszített Krisztussal együtt így könyörgünk hozzád: Atyánk, bocsáss meg neki, mert nem tudta, mit cselekszik.”

Hirtelen azt éreztük a templomban, hogy itt véget ér minden szó, nem érdemes mást mondani, ennyi elég. Mi más lehetne az Evangélium, ha nem ez. Az a tény, hogy Alois testvér kimondta ennek az asszonynak a nevét, teljes nevét, kereszt- és vezetéknevvel együtt, sokat jelentett számunkra személyesen is. Hirtelen emberré vált a szörnyeteg, hirtelen megszéldült a félelmünk és haragunk. És mivel ez megtörtént, megnyíltak a megbocsájtás, a könyörületeség kapui. Leszakadt rólunk az értelmet kereső felháborodás súlyos terhe. Majd pedig, amikor a szertartás végén felhangzottak a énekek a román ortodox papok ajkáról, akkor nem maradt más, mint hálát adni az Úrnak Roger testvér életéért, aki elindított minket a Kiengesztelődés

útján, és aki egész életével és halálával arra tanít, hogy nem a szavak, hanem a szavak nélküli tettek fognak beszélni, bármilyen korban is éljünk.

Élete utolsó időszakában, amikor kisebb vagy nagyobb körben szólt, amikor beszélt, akkor gyakran megállt, ha úgy érezte, valami fontos dolog hangzott el. „Isten csak szeretni tud, Isten a szeretet” — majd rövid szünet után így szólt: „Újra elmondom, megismétlem: Isten a szeretet.” Most én is ezt teszem és újra elmondom, megismétlem: Az Élet erősebb, mint a halál. A Világosság legyőzi a sötétséget.

HARDI ORSOLYA

TAIZÉ — A FALAKON TÚL

„Istenemmel átugrom a várfalat” — a zsolttáros e szavai juthatnak eszünkbe,¹ amikor Roger testvér gazdag életútjára visszagondolunk. Krisztus örömhírét megismerve fájdalommal élte meg a népek, a felekezetek és a nemzedékek között tatóngó szakadékokat. Ahol az emberi bűnök következményeinek átláthatatlan falai előtt mások megtorpannak, belenyugodnak, sőt már-már természetesnek veszik azt, ott Roger testvér lendületet vesz. *Küzdelem és szemlélődés* című írásában csodálatosan vall arról, hogy a feltámadt Krisztusra tekintve miként kapott bátorságot egy-egy újabb lépés megtételére.²

Az ifjú Roger Schütz már teológiai tanulmányai idején fölfedezte azt a sajátos hivatását, amely nem az Istenről való prédikálásban teljesedik ki, hanem egy testvéri közösség létrehozásában. Nem tagadva, hogy a teológiai reflexióra és az igehirdetésre szükség van az egyházban, ő mégis a kenyérkereső munka mellett az imádságra helyezte a hangsúlyt. Életútját immár végigtekintve megállapíthatjuk, hogy többet imádkozott Istenhez, mint amennyit szólt róla. Gondolatai és költői ihletettségű szavai szíve mélyén megimádkozott fölismeréseit tükrözték, melyeket rövid mondatokban fejezett ki, hogy mindenkihez eljuthassanak.

Az „istenhit” fogalma helyett Roger testvér inkább annak szinonimáját, a „bizalmat” használja. Valóban, a felvilágosodás korától fogva a hittel szembeállított emberi tudást istenítve a hit-fogalom tartalma sok félreértéssel terhelt. Roger testvér talán ezért kéri az Istenre hagyatkozás, az ónatadás kegyelmét, ezért imádkozik a „szív bizalmáért”.

Roger testvér fájdalommal viselte a keresztények megosztottságát. Ugyanakkor megérezte, hogy az egyház lényegénél fogva egy és oszthatatlan, amelynek egységét nem mi, emberek hozzuk létre. Nem az egyházak egyesítésén fá-

radozott, hanem a keresztények egységét munkálta egész életében.

Gyermekkorától fogva vágyott arra, hogy a katolikus hit misztériumait magáévá tegye anélkül, hogy szakítania kelljen hitbéli gyökereivel. Saját keresztény identitását meghatározó nagyanyjára így emlékezett vissza: „Számomra ő a kiengesztelődés tanújává lett, mert a saját református hitét és a katolikus hitet kiengesztelte magában, anélkül, hogy övéi hittagadónak tartották volna, s anélkül, hogy megbántotta volna a családját.”³

Megválasztását követő első napokban XXIII. János pápa szükségesnek látta, hogy Roger testvért mihamarabb fogadja. Miután Roger testvér Ottaviani bíborossal, a Szent Officium prefektusával elbeszélgetett, megkérdezte a pápától: „Szentatya, miért tanúsít oly’ nagyfokú bizalmat irántunk?” A pápa titkárnak, Loris Capovillának visszaemlékezése szerint János pápa egyszerűen így válaszolt: „A gyermekien ártatlan szemei miatt.”⁴

A Taizében alakult közösség már a II. Vatikáni zsinat idején olyannyira figyelemre méltónak bizonyult a katolikus egyház vezetőinek szemében, hogy Roger testvér — megfigyelőként — meghívást kapott a plenáris ülésekre. Róma mindenkori püspökével való intenzív párbeszéde azóta is töretlen volt. Roger testvér — néhány társa kíséretében — minden évben egy hetet Rómában töltött, hogy a pápával és munkatársaival találkozzon. Ez a párbeszéd vezetett oda, hogy újabb „várfalat sikerült átugorni”. 1969 óta ugyanis Taizében protestáns és katolikus testvérek — egyházi előjáróik hozzájárulásával — életre szóló közösséget vállaltak.

II. János Pál pápa 1986-os Taizében tett látogatásakor e szavakkal buzdította őket: „Ti magatok a »közösség példázata« kívántok lenni, s ezzel segítetek mindazoknak, akikkel csak találkoztok, hogy hűségesek maradjanak egyházi hovatartozásukhoz, ami részben neveletésük gyümölcse, részben lelkiismereti döntésük eredménye. Ugyanakkor arra is ösztönzitek őket, hogy egyre mélyebbre hatoljanak a közösségnek abba a misztériumába, ami az egyház Isten tervében.”⁵

A keresztények egységtörekvése, az ökumenizmus helyes gyakorlatának megfelelően a Taizébe látogató csoportoknak lehetősége nyílik ortodox liturgia vagy protestáns Úrvacsora ünneplésére, a Kiengesztelődés Templomában pedig katolikus Eucharisziát mutatnak be. A jól látható helyen, gondosan őrzött Oltáriszentség sokak számára mindennapi lelki táplálék, ezért a 90-es években rendszeressé vált, hogy napon-ta lehet áldozni a reggeli közös imádság végén.

Mivel annak vételére nem mindenki felkészült — éppen Ratzinger bíboros javaslatára —, az ortodox egyház gyakorlatát követve, az oltárról való megáldott, de nem konzekrált kenyeret („antidoron”) osztanak mindazoknak, akik nem részesülnek a katolikus Eucharisztia gyümölcséből.⁶

Roger testvér életét kezdettől fogva meghatározta a vendégek befogadása. Az ő szívében — és így házában is — otthonra lettek politikai menekültek, szegények és árvák. A meghallgatás, a befogadás szinonim fogalmak, amennyiben a benső szegénység elismeréséből fakad. Nemcsak az szegény, aki földönfutó, hanem aki elismeri, hogy rászorul Isten irgalmas szeretetére és embertársai közösségére.⁷ A bibliai értelemben vett szegénynek tehát nem születünk, hanem egyre inkább azzá kell válnunk, hogy Istenünk és embertársunk benső gazdagságát fölfogjuk. Roger testvér lelki gazdagsága gyermeken szegény szívéből fakadt. Személyiségét szelíd humor és finom önirónia jellemezte. Nem szégyellte beismerni, hogy a makett alapján nem mérte fel pontosan az építendő templom méreteit, és ezért ő a felelős, így nem állíthatja le a munkálatokat. Nagy alázattal beszélt arról, hogy vannak evangéliumi részek, amelyeket nem ért meg; vannak olyanok, akik a Szentírást kutatják, és bízik az ő tudásukban, ő viszont örül annak, hogy néhány szót megértett, és arra törekszik, hogy azt a keveset, amit megértett, azt megélje. Úgy értékelte, hogy csak azt adhatja tovább, amit megértett, és csak arról beszélhet, ami benne él. Amikor a fiatalokhoz kellett szólnia, azt mondta magának, nincs tehetsége hozzá, és csupán azért kell neki beszélnie, mert valaki, akit vártak, nem jött el. Ennek ellenére a fiatalok egyre többen jöttek, mert úgy érezték, hogy van valaki, aki meghallgatja, és útkeresésükben segíteni tudja őket. Ezt a jelenséget látva kérte már VI. Pál pápa, hogy mondja el neki, amennyiben birtokában van a kulcs a fiatalok szívéhez.⁸

Roger testvér szegényekkel való szolidaritása egész életformájában megnyilvánult. Az egyszerűsége törekvés az élet minden területére kiterjedt. Szerzetesársai mindvégig Testvérnek („mon Frère”) szólították, magát pedig a Közösségben az „egység szolgálójának” tekintette. Mindennapjai emberi találkozásokkal teltek. Szívesen utazott, hogy felkeressen másokat, és fogadott látogatókat Taizében, akikkel a kertben sétálva vagy szobájában beszélgetett. Utolsó éveiben is gyermeki rácsodálkozással vetette fel a kérdést: vajon mi vonzza Taizébe azt a sok-sok fiatal? Szenvedélyesen kereste az egyház által mindenki számára felkínált közösséget.

Taizében mindenben megmutatkozik az egyszerűsége törekvés, ugyanakkor nem a nyomorúságos körülmények, hanem meleg fogadtatás jellemző. Minden odalátogatót szeretettel fogadnak: leültetik, teával és keksszel kínálják. Bár legtöbbször csoportok érkeznek, s egy-egy nyári vasárnap ez néhány ezer zárandok lehet, mégis mindannyian úgy érezzük, hogy fontosak vagyunk számukra. Tapintatosan érdeklődnek otthoni életükről, hogy az ott töltendő napok választható programjai javunkra szolgáljanak. Taizében az egész év során egyszerre több százan, sokszor több ezren vannak, s mégsem éreztem soha, hogy tömegben sodródnék. Az elmúlt évtizedek során sajátos kultúrája alakult ki az étkeztetésnek, amely praktikus, lendületes és vidám. Egy hétig ki-ki szívesen eszik akár egy csupasz kanállal műanyag tányérból, nyáron leül a fűbe, a földre vagy a lócára, és így Nyugatról vagy Keletről, az északi vagy a déli kontinensekről érkezők olyan egységet élnek meg a mindennapokban, amit sehol máshol a világon.

„Taizébe úgy jön az ember, mint vándor a forrásvízhez. Ha ott erőt gyűjtött, nem tartóztatják, továbbindul hitbéli zárandokútján.”⁹ Valóban, a Közösség nem épít helyi struktúrával rendelkező mozgalmat az egyházban, hanem arra bátorítja az oda látogatókat, hogy helyi egyházközségeikben köteleződjének el. Taizében egy „poszt-ideológiai” kereszténységgel találkozhatunk,¹⁰ amennyiben a Közösség semmiféle nyomást nem gyakorol az odalátogatókra: nem mondják meg, hogy mit kell gondolnia, hogyan kell éreznie. Felszabadítóan hat mindenre, hogy előzetes elvárások nélkül fogadnak bárkit, ugyanakkor nem titkolják, hogy ők Krisztus szeretetéből merítik erejüket. XVI. Benedek pápa Roger testvér temetésére írt levelében így vall: „A keresztények több nemzedéke, saját felekezeti hovatartozásuk szerint Taizében hiteles hittapasztalatra tesznek szert, hiszen az imádságban és a testvéri szeretetben Krisztussal találkoznak.”¹¹

Paul Ricoeur gyakorta ellátogatót Taizébe. Meggyőződése szerint „a jóság mélyebb a legmélyebb bűnnél is”.¹² „Ki mutatja fel a jóságot nekünk?” — sóhajt fel a zsoldáros, majd így könyörög: „Ragyogtasd fel ránk jelként arcod fényességét, Úram!” (Zsolt 4,7). Isten jóságát Taizében nem a filozófia vagy a teológia nyelven, hanem a liturgia nyelvezetével tárják föl, s így igazolódik a „lex orandi — lex credendi”, vagyis az imádság törvénye a hit törvénye. Ricoeur szerint az isteni jóság három megnyilvánulási területe a természet szépsége, melyre csodálattal kell tekintsünk, a másik ember sze-

mélye, akit elismerés illet, és a jövő, amivel Isten meg akar ajándékozni. A Testvérek hisznek abban, hogy a megtapasztalható jóság, szépség és csönd ereje megtermi gyümölcsét, s a kegyelem folytán ki-ki egyre jobban önmagára és Istenre talál.

A fiatalok olyan világból érkeznek Taizébe, amelyben a zene fűlsiketítő, ahol a művészet gyakran erőszakos, ahol a testiség túlfűtött. Amint a napok előrehaladásával mindez elcsitul bennük, úgy felszínre törnek a lét alapvető kérdései. Tudva vagy nem tudva, ezt keresi mindaz, aki oda látogat. Ezt a szomjúságot felismerve, az esti közös imádság befejeztével a Testvérek szívesen meghallgatják a hozzájuk fordulókat. Maga Roger testvér is élete utolsó napjait szívesen ottmaradt a templomban — korában el-elbeszélgetett velük, utolsó éveiben a szavaknak már egyre kevesebb jelentősége lett, és helyüket a tekintet, egy-egy gesztus, nevezetesen az áldás vette át...

Amíg sokan bennmaradnak a Kiengesztelődés Templomában, hogy éjszakába nyúlóan folytassák az elhalkuló éneklést, addig egy-egy szerzetessel lehet beszélgetni vagy a Közösség által felkért katolikus papoknál lehet az élet terheit lerakni, a kiengesztelődés szentségében részesülni. Meg kell vallanom, hogy közel másfél évtizedes papi működésem legszebb lelki beszélgetéseit, szentgyónásait Taizében tapasztaltam: e megimádkozott légkörben sikerült olyan felismerésekre jutni és olyan igazságokat megfogalmazni, amit a Lélek működésének köszönhetünk.

Az egyszerűsége törekvés megmutatkozik mindabban, amivel Roger testvér körülvette magát. A testvérek ruhája a semmi feltűnést nem keltő szerzetesi fehér habitus, melyet társai csak a közös imádság idején viselnek. A burgundiai falukra jellemző régi kőházakban a Testvérek kicsiny szobákban alszanak, ahol csak visszavonulásukhoz szükséges személyes tárgyaik vannak. Miként a családi otthonokban kialakul, úgy a Testvérek is főként a konyhában és az étkezések idején találkoznak egymással, hogy megosszák mindazt, amit munkájuk, imádságuk vagy a Taizébe látogatók kapcsán tapasztalnak.

Egy másik fal, amit Roger testvér átugrott, a nemzedékek közötti szakadék. Az idők jeleit megsejtve már a 68-as diákmegmozdulások előtt Roger testvér a fiatalok felé irányította társai figyelmét. Újdonság volt ez abban az időben, amikor az egyháznak nem volt kialakult gyakorlata az ifjúság lelkipásztori gondozása terén. A nyugati kultúrában a fiatalok attól szenvednek, hogy fölöslegesnek érzik magukat.

A nagyfokú anyagi jólétben nem látnak már távlatot maguk előtt, nem kapnak egész lényüket megmozgató kihívásokat. De főképp nem kapnak bizalmat, hogy erejüket és leleményüket latba vetve alkossanak. Roger testvér minden szava és élete példája bátorít, hogy aki lélekben fiatal, az induljon útra: Krisztust követve az emberek felé.

Az 1974-es Taizében megkezdett Ifjúsági Zsinat folytatásaként a Testvérek 1978-ban Párizsban ifjúsági találkozót szerveznek, amit az 1980-as Rómában tartott találkozótól fogva a Bízalom Zarándokútjának neveznek. Ennek sikerén felbuzdulva hirdeti meg II. János Pál pápa az Ifjúsági Világtalálkozót, elsőként 1984 Virágvasárnapjára, amelyen Roger testvér és Teréz anya együtt vezetik a keresztúti elmélkedéseket a Kolosszeumban. Közös erőfeszítéseik annál figyelemre méltóbbak, mivel Teréz anya nem beszélt franciául, és Roger testvér sem nagyon tud angolul. Roger testvér megvallotta, hogy nincs jó nyelvérzéke, de bizonyos helyzetekben legyőzi a féltékenységét: „Egy kicsit értek abból, amit Teréz anya mond, de amikor együtt vagyunk, akkor sokkal jobban megértem őt.”

Roger testvér több ilyen Világtalálkozóra elment, ám idén mintegy bocsánatkérően írta a pápának, hogy nagyon sajnálja, de egészségi állapota nem engedi, hogy Kölnben vele és az ifjúsággal találkozzon. Amikor pedig haláláról XVI. Benedek pápa értesült, különböző felekezetek vezetői előtt spontán módon így emlékezett meg róla: „Ő most odafentről látogat minket és szól hozzánk. Úgy gondolom, hallgatnunk kell rá, akinek bensőleg átélt ökumenizmus útján.”¹³

A Taizéi Közösség által évről évre, az esztendő fordulóján Európa egy-egy nagyvárosában tartott találkozók több hónapos előkészületei szándékosan mozgatnak meg minden jóakarató embert, s így a II. János Pál pápa által sürgetett „új evangélizáció” gondolatába illeszkednek, sőt a „Nagyvárosok Evangélizációja”-program előfutárának tekinthető. A Bízalom Zarándokútjának sajátossága az egyszerűség, amely megnyilvánul mind módszereiben, mind anyagi forrásaiban. A fiatalok családoknál való elszállásolása a kölcsönös bizalom erősítését szolgálja. Manapság a fiatalok leginkább igaz barátság-ra szomjaznak, amit tartalmas összejövetelek során fedezhetnek fel. Aki megtanulja legmélyebb, hiteles önmagát adni és a másikat befogadni, az Isten jóságára is megnyílik. A Taizé által szervezett találkozók mindig a közös, énekes imák köré rendeződnek. „Jézus kiüzte a kufárokat a templomból, Roger testvér a modern kor

kufárjainak csarnokait az imádság házává tette.”¹⁴

Mi teszi sajátossá a taizéi imádságot? Korrunkban a „szavak inflálódása” figyelhető meg, ezért nehéz Istennel meghitt kapcsolatba lépünk és egymást is figyelmesen meghallgatunk. Taizében az imádság az egyszerűségéből fakadóan nagyszerű. Egy-egy — a Szentírásból merített vagy szentektől származó — mondatot ismételtén énekelünk. Sokak számára feltűnt, hogy a taizéi szerzetesek sajátos karizmája a sok nyelv ismerete és a szép énekhang, melyet biztonnyal azért kapnak Istentől, mert ezáltal valóban mások szolgálatára vannak. A közös imádság fontos része a néhány percnyi teljes csönd. Az első alkalommal Taizébe látogatót ez meglepi, de hamarosan eltölti Isten békéje, mert megsejti, hogy az imádság lényege nem az, amit mi teszünk, hanem hogy befogadjuk az ajándékot, sőt magát az Ajándékozót.

Haláláról értesülve Wolfgang Hubner a Német Evangélikus Egyház tanácsának püspök-elnöke így nyilatkozott: „Egyáltalán nem félek Roger testvért szentnek tekinteni.”¹⁵ Valóban, a reformátusnak megmaradó, de a szó legigazibb értelmében ökumenikus lelkületű Roger testvér nem olyan szent, akinek szobrot állítanak vagy akitől csodákat várnak, ugyanis egész élete csodaként áll előttünk. Ő, akinek megadatott a vértanúság koronája, immár előttünk álló életútja sarkalljon bennünket, hogy semmit elébe ne te-

gyünk Krisztus szeretetének, és mi is átugorjunk az előttünk magasodó falakat.

¹Zsolt 18,30; vö. Frère François: *Par-dessus les murailles*. La Croix, 2005. szept. 2.

²*Lutte et contemplation*. Presses de Taizé, 1972.

³Kathryn Spink: *Roger testvér, Taizé alapítója*. Szent István Társulat, Budapest, 1989, 21.

⁴*Fratello Roger morto come Gandhi*. La Repubblica, 2005. szept. 18.

⁵Vö. *Taizé forrásai*. Vigilia, Budapest, 1997, 93.

⁶Vö. Gérard Daucourt: *Taizé dans l'Église, pour le monde*. La Croix, 2005. szept. 2.

⁷Egy új testvér fogadalomtételekor a prior ünnepelesen megkérdezi: „Mit kívánsz, testvér?” Amire a válasz: „Isten irgalmát és testvéreim közösségét”, vö. *Taizé forrásai*, 83.

⁸Zamfir Korinna, a kolozsvári egyetem tanára, lásd <http://rocateo.ubbcluj.ro/hu/Roger.htm>

⁹II. János Pál pápa 1986 októberében tett látogatása alkalmával szökölt így Taizéről.

¹⁰Vö. Olivier Clement: *Taizé. Un sens à la vie*. Paris, 1997, 15.

¹¹http://www.taize.fr/fr_article2525.html

¹²http://www.taize.fr/fr_article879.html

¹³http://www.zenit.org/english/visualizza.php?sid_75532

¹⁴Koncz Veronika: *Új Ember*, 2005. szept. 4.

¹⁵ZDF televízió, *Heute-Journal*, 2005. aug. 17-én, 21:45.

THORDAY ATTILA

ÁRNYÉKSZÉLEN, FOGSÁGBAN Spiró György: *Fogság*

Egy német biblikus tudós a közelmúltban *A galileai árnyéka* címmel, „elbeszélő formában” jelentette meg saját „történeti kutatásait”, mely fikcionált történetekben Jézus közvetlenül soincs jelen, csupán árnyékot vet a róla éppen beszélő, mert általa, az ő misztériuma által érintett szereplőkre. Hasonlóképpen, a 19. századi francia historikus festő, León Gérôme *Consummatum est. Jerusalem* című képe pusztán a Golgotáról elvonuló katonákat mutatja, a háttérben a szent várossal, míg a három keresztnek és megfeszített testnek csupán a rézsútos árnyékát látjuk. Számptalan olyan műalkotást, azon belül szépirodalmi művet ismerünk, amelyben a struktúra középpontjától távol, a perifériára szorulva jelenik meg Jézus, akit ugyanakkor — egyfajta decentrált centrumként — nem tudunk nem főszereplőnek tekinteni. Legalábbis akkor nem, ha a kierkegaard-i értelemben vett egzisztenciális elsajátítás jegyében, elhagyatva, önmanunkra hagyva olvasunk, vagyis nem csupán a könyvet, hanem magunkat is olvassuk, értelmezzük — ámde ama bizonyos hosszúra nyúlt „árnyék” oltalmában. A szépirodalom radikálisan közvetett, mivel figuratív-fikciós áttételekkel működő, kommunikációs övezetében *eleve* nem lehet közvetlenül és frontálisan jelen Jézus. De még a maradéktalan vizuális jelenlét — akár esztétikai, akár dogmatikai értelemben vett — téveszméjét és technikáját felmutató médiumokban sem (gondoljunk például a hollywoodi *Passió Feltámadás-jelenetének Terminátor-szerű Krisztusára*), amelyek képviselőire manapság igencsak ráférne valamiféle mérsékelten ikonoklaszta felfogású gyorstanfolyam, minek során olyan oktatási segédanyagokkal ismerkedhetnének meg, mint például Holbein *Halott Krisztusa*, vagy Pasolini *Máté evangéliuma*. A mérsékelt ikonoklaszta ugyanis a részleges jelenlét (a telített hiány) elvének képviselésében nem azt javallja, hogy az ábrázolás vagy az értelmezés során úgy meneküljünk Krisztus elől, mint ördög a tömjénfüsttől; pusztán úgy gondolja, hogy az ábrázolás nehézségeivel (vagy az ottliki „elbeszélés nehézségeivel”) szembeülve, azokra esztétikai érvénytelenséggel reflektálva tekintünk Krisztusra, sajátítsuk el Krisztust — ki-ki a saját egzisztenciális helyzete és igénye szerint. A Krisztustól való távolság tapasztalata egyúttal a hozzá való közelség ígérete, lehetősége.

Esztétikai és egzisztenciális értelemben (az *absentia* és a *praesentia* dialektikájában): előfeltétele és előgyakorlata. A távolság pedig mindegyre növekszik. Hiszen az Evangéliumok is csak szövegváltozatokban, mondhatni alternatív értelmezői szövegkörnyezetekben tudósíthatnak Jézus személyéről és cselekedeteiről; Loyolai Ignácnak viszont képi áttételekre, elsősorban a „helyszín” vizualizálására volt szüksége ahhoz, hogy kövesse Krisztust; Kierkegaard pedig már a radikális közvetlenség egyszerre megalázó és felemelő tapasztalatáról beszélt. Az „árnyék” tehát egyre hosszabbra nyúlik, s ezzel egyenes arányban gazdája egyre távolibbnak tűnik. Spiró György új regényében például Jézus nemcsak hogy perifériára szorítva, de egyenesen epizodistaként jelenik meg. A Jézus Krisztus korában játszódó könyv már-már kilóg ama bizonyos „árnyék” alól.

Ugyanakkor a *Fogság* egyik — és bizonyos értelemben talán legfontosabb — kérdése: miként jelenik meg Jézus egy olyan regényhősnek, aki nem a történeti távolság, a különidejűség jóvoltából, hanem az egyidejűség *ellenére* marad távol Krisztustól. Akinek a Messiás még nem érkezett meg, sem Poncius Pilátus alatt, Tiberius császár uralkodása során, sem később. Aki mintegy korának érdek nélküli, tiszta látását képviseli. Aki ugyan kortársa Jézusnak, és akár még találkozhat is vele, ha a megfelelő években Jeruzsálembé vetődik. Sőt még később, Néro uralkodása idején is megismerkedhet a követőivel. Láthatja tehát a megváltás misztériumát, ahogyan mi már nem láthatjuk, és mégsem láthatja, ahogyan sokszor mi sem látjuk. Hiszen Spiró regényének érdek nélküli, tiszta látása, radikális historizáló fenomenalizmusa egyúttal rövidlátást jelent, a szó hétköznapi és metaforikus értelmében egyaránt. A *Fogság* hőse, a római zsidó Uri ugyanis a rövidlátásából fakadó vagy azzal párhuzamos testi-lelki determinizmusok „fogságában” szenved; a 664. oldalon, Claudius császár testőrei által kiröhögve például ekképp: „Uri odébbment és leült a sarkaira. Háborgott a gyomra és kegyetlenül hasogatott a végbele, attól félt, nyomban székelni fog. Felállt, összeszorította a fenékizmeit, mint az arcán a száját.” A „vakisi” Uri egyfelől (a szerző felől) művi, másfelől (az olvasó felől) természetes fenomenalizmusának, valamint a regényíró Spiró antropológiai historizmusának közös látószögéből nyílik az a lenyűgöző regényvilág, amely így az idegenség és az ismerőség sajátos

ötözete lesz. Egyfajta történelmi-nevelődési regény. Modern műfaj, klasszikus értékekkel.

Könyvünk legnagyobb értéke a részletező korfestés. Szerzőnk hatalmas anyaggal dolgozik, amely négy könyvben (I: *Rómától Jeruzsálemig*, II: *Júdeá*, III: *Alexandria*, IV: *Róma*), azok helyszíneire és történelmi eseményeire igazodva rendeződik el majdhogynem arányosan — mondhatni a fikció és a valóság cserebomlásának arisztotelészi mértéke szerint: Spiró valóban a „történet mestere”, aki „semmivel sem kevésbé költő, ha megtörtént eseményeket ír meg, mert némely megtörtént eseménynél semmi akadály sincs, hogy olyan legyen, amilyen a valószínűség alapján lenne” (*Poétika*, 51b29–34). (És ne feledjük, hogy a korabeli forrásokat átbúvárló „történet mestere” ezúttal tényleg a Krisztus körüli és utáni évek politikai-történelmi eseményeinek, és nem Jézus Krisztus megfogadásának, születésének, cselekedeteinek, szenvedéseinek, halálának és feltámadásának valószínűsítésére vállalkozott.) Sokat tud Spiró, következésképp sokat megtudhat az olvasó a korszak hétköznapjairól, de csodáiról, történelmi eseményeiről is. Mondjuk arról, hogy az első század Római Birodalmának nem csupán kulturális, de gazdasági központja is — nem Róma, hanem Alexandria volt. Egyfelől, keresetlen egyszerűséggel, a hétköznapokban: „Élte Alexandria délkeleti része a maga mindennapi életét: szamarak árut szállítottak, kovácsok kovácsoltak, kelmefestők kelmét festettek...” (492.) Másfelől, az alexandriai zsidók zaklatása, majd gettóba zárása idején — mely forrásokon alapuló történelmi tények igencsak sarkallják a regényírói fantáziát — például a város görög polgárai a kiéhezett zsidó nőket disznóhússal etették: „Négy férj azonnal közölte, hogy kiadja a válólevelet. / Az egyik feleség, ezt hallván, a fogával tépte fel az ütőerét a jobb csuklóján, ott vérzett el az utcán. Nem próbálta a csuklóját elszorítani senki.” (509.) Ugyanakkor Spiró egyre szentelenebbül látatja a közösségi történetbe ágyazott emberi szenvedést — s többnyire a rövidlátó Uri jóvoltából, akit Tiberius császár egykori római helyettese, „Seianus lányának [regényírói fantáziával jócskán kiszínezett] megbecszenítése és kivégzése óta nem lepi meg semmi. Akkor hányt, azóta nem tud hányni.” (504.) A történelem menetébe ágyazott emberi szenvedés ábrázolásának irama egyébként az ábrázolt tárgy mennyiségi gyarapodásával egyenes arányban gyorsul, a négy könyv egyre ütemesebb, egyre rezignáltabb nagyvonalúsággal beszél Tiberius, Caligula, Claudius, Néró, majd Vespasianus korának véres eseményeiről, például a zsidó háborúról és a jeruzsálemi Szentély pusztulásáról.

De visszatérve Caligula császárságának Alexandriájába, a tragikus eseménysort követően, minek során a megfogyatkozott zsidó közösség Templom nélkül maradt, látszólag minden visszazökken a hétköznapok kerékvágásába: „...hat pénteki felolvasás maradt mindössze el, ezt be lehet hozni két hosszú nap alatt, és a háromszázezerből megmaradt alexandriai zsidóság odafér. / Mások a javaslatot ellenezték: nem lehet a Tórából ennyi mindent befogadni egyszerre, az szentségtörés, a Tórárt nem lehet ledarálni.” (516–517.) S nézzük, miként kommentálja mindezt a platonikus Philó környezetében tanuló, a retorikában igencsak jártas Apollosz, aki később a korai kereszténységen belüli viták egyik fontos, az Újszövetségben többször is felbukkanó (ApCsel 18,24; 1Kor 1,12) szereplője lesz, és akinek szavai így — a tényekkel sáfárkodó regényírói fantázia jóvoltából — lenyűgözően tágas, ráadásul jócskán, méghozzá térben és időben egyképp rétegelt, ironikus akusztikai térben hangzanak: „A pogányok elé kellene állnunk és ki kellene jelentenünk végre testületileg és ünnepélyesen, hogy ez a kétezer év tévedés volt. Zsákutca. Gyöngéségből származó kamaszos hivalkodása...” (519.) De hogy ne tekinthessünk túl nagyvonalúan, se történelmi, se érzelmi értelemben a szépreményű Apollosz kifakadásán, és hogy fel ne lazuljanak a regényíró által pontosan kijelölt szemléleti határok, íme néhány oldallal később egy másik, arányosító kommentár: „...micsoda zsidó bűnök, olyanok a zsidók, mint bárki más! (...) és ugyanolyan hülye a vallásuk, mint bárki másé! Mindenki hülye a vallása, minden vallás embertelen!” (521.) Spiró nyelvi és szemléleti radikalizmusának, szentetlenül ironikus látásmódjának jegyében, jellegzetes historizáló fenomenalizmusának szempontjából, azazhogy következetesen érvényesülő regényírói döntésének köszönhetően: a (Római Birodalom fennhatósága alá került) zsidóság sorsa tragikus, ámde megválthatatlan. Következésképpen több hangfekvésben, több esemény kapcsán szóba hozható, gazdagon ábrázolható, például: „Égő szemű zsidók érkeztek és azt állítják, hogy valahol valakit megöltek, de feltámadt. / Feltámadt? Hogyhogy? / Hát úgy, mint Dionüszosz. Fogta magát és összeszedte a letépett végtagjait és visszarágasztotta magának.” (658.) Beszédes ironiája egyébként a pogány mítosz értelmezéstörténetének, hogy a szétszaggatott, majd összerakott Dionüszoszlól első kézből Alexandriai Kelemtől, az ő negatív, elutasító leírásából értesülhetünk. De nézzük, miként fogadja maga Uri a Júdeából érkező híreket: „...ha eljönne a Felkent, akkor gyökerestül

megváltozna minden, és azt látnánk. Ha eljött és megölték és mégsem változott meg minden, akkor nem ő volt a Felkent.” (660.) Spiró regényének nincsen Megváltója. És nem is annyira világszemléleti, mint inkább regénypoétikai okból kifolyólag: az előbbi ugyanis magánügy, az íróé, az utóbbi viszont közügy, a szerzőé és a mindenkori olvasóé. A regényvilág figurái, szereplői, élükön Uri, létmódjukat tekintve: megválthatatlanok. Nincs, ami ellensúlyozná a szenvedésüket, se a kollektívét, se a személyesét. Ahogyan a jeruzsálemi zsidók elveszítik Szentélyüket, éppúgy veszíti el Uri fokozatosan mindenét, ami valaha volt, apját, barátait, szerelmét, legkedvesebb fiát, családját, otthonát, vagyonát, s legvégül kevéske látását. Spiró nem vállalja, és koncepciójából következően nyugodt szívvel nem is vállalhatná, hogy a regényvilágon túlról megváltsa teremtményeit, vagy hogy átadja a megváltó szerepét a regényvilágon belül valakinek, még annak se, akit majd később sokan, nagyon sokan Megváltónak neveznek. Se Spiró regényét, se a regényt általában, nem lehet megváltani, se világszemléleti, se műfaji értelemben; a regényt, se a *Fogságot*, se bármelyiket, nem lehet, se a szerzői, se a befogadói oldalról egyfajta evangelizációs eszköznek tekinteni. A regénynek, Cervantes *Don Quijotéj*ától egészen Spiró *Fogságáig*, megvannak a maga határai, büntetlenül át nem hágható műfaji korlátjai. A regény, műfaját tekintve, annak összes antropológiai párhuzamával együtt, az emberi végesség és esetlegesség szövegszerű-narratív képviselésében, eleve egyfajta: *fogság*.

A regénycím megannyi jelentésrétege közül most csupán egyet emelnék ki. Uri saját testének és sorsának börtönében, hiába keresztetzi mások történetét, a többi zsidóét, rómaiakét, júdeaiakét vagy alexandriaiakét, kereskedőket vagy filozófusokét, a korai keresztényekét, Jézus, Pál vagy Apollosz tanítványaiét: mégiscsak saját történetének a foglya. Miként az evangéliumi iratok szereplői is mind-mind hús-vér figurák, romlandó testtel és esendő lélekkel, ahogyan az a következetes antropológiai fenomenalizmus felől egyáltalán lehetséges, ahogyan az egyáltalán látszhat. Ahogyan például számunkra az látszhat, amit a keresztre feszített Péter apostolból egyáltalán „így fejjel lefelé látni lehet”: „Nem élt már, hosszú, ősz szakálla lengedezett a szélben, és amennyire így fejjel lefelé látni lehetett, mosolygott. Nagy bűnöket tudhatott le a halálával boldogan.” (730.) Képletesen szólva, Spiró minden egyes szereplőjét alsó, profán nézetből, vagyis a frontális, szakrális perspektíva visszajáról látja és látatja —

mint ahogyan az apostoli levelekben megjelenő „veszekedés” egyik szereplője, Apollosz felől ismerhetjük csak meg magát a szerzőt, Pált (a levelekben szintén szereplő római papnő, Priscilla szavaiból): „...ő nem olyan ékesszóló, mint Apollosz, de a lelkiereje páratlan, abba a kicsi, nyomorult testébe hihetetlen erő szorult...” (712.) Ami persze nem mond ellent Pál nevezetes önjellemzésének: „Ezért a legszívesebben a gyöngeségeimmel dicsekszem, hogy Krisztus ereje költözzön belém. Kedvem telik a Krisztusért való gyöngeségben, gyalázatban, nélkülözésben, üldözöttségben és szorongatásban, mert amikor gyöngye vagyok, akkor vagyok erős.” (2Kor 12,9–10) Sőt, Pilátus börtönében Uri — szerzőnk kritikai historizmusának köszönhetően — magát Jézust is „idősebb, kövér embernek” látja, aki „kopaszodik”, akinek „ápolatlan az őszülő, loncsos szakállá”, ugyanakkor „szép, mély hangja” van. (191.) S csak jóval később tudja meg, és csakis a maga következetesen rezignáló perspektívájából, vagyis jókora paraszthajszálnival innen a Hegyi Beszéd paradoxonán, hogy kivel is találkozott annak idején: „Ez a feltámadott Felkent, ez nem jó ötlet. Ebben csak az eszelősök hihetnek, a gyöngék, az éretlenek, az eleve veszésre születtek, azok pedig nem erősek.” (714.) Ámde érdemes hangsúlyoznunk, és talán nem csupán az áttételes narráció technikai értelmében, hogy itt nem a hagyományos kereszténység modern kritikájáról, vagyis zártságról van szó (ami persze más értelemben, mondjuk a Nagy Francia Forradalom értelmében, jókora nyitottság), hanem a kezdetek nyitottságáról, noha tagadó, elutasító formában. Vagyis arról a fenomenális alaptapasztalatról, amely a szó újszövetségi értelmében (1Kor 1,23) a *bizonyos szempontból még nem meghívott zsidók vagy pogányok számára*: csakis botrány vagy esztelenség lehet. Jelen esetben a görögös műveltségű Uri számára egyfajta logikai paradoxon: „— Nem látod az elmentmondást?! Ha a Felkent a Teremtő alárendeltje, nem lehetett meg a Teremtés előtt!” (715.) Spiróra jellemző, mivel radikálisan antropológizáló fogás például, hogy az alkatának és korának „fogságába” zárt főhős saját emberi végességének megértése, mondhatni pszichológiai reflexiója során önkéntelenül (illetve a szerzői önkény jóvoltából) megelőlegez bizonyos dogmatikai alapkérdéseket, például: „Érdekes, van ilyen ösztön az emberben. Hogy fia legyen. Azok a tébolyultak egyszerűen ki fogják találni, hogy a Felkent, akiben hisznek, voltaképpen a Teremtő fia.” (735.)

Uri tehát — testének és sorsának börtönében vetve — megválthatatlan. Élettörténete, törté-

nelmi eseményekkel övezett nevelődési története nem transzcendálható, csupán interpretálható, azazhogy feltörhetetlenül magában hordozza értelmét, hősünk (Paul Ricoeur közhasznú terminusával szólva) narratív identitását. Mely narratív értelem elsősorban a regény időkezelésében válik tetten érhetővé, azon belül az egyre gyorsuló, egyre távlatosabb elbeszélés egyre rezignáltabb nézőpontjából, amely egyre inkább azonosul az egyre magányosabbá váló Uri önmegértésének egyre szikárabb és szűkszavúbb nyelvi-szemléleti formáival. Az elbeszélő és a hős nézőpontja egyre inkább összeér. Hiszen végül Uri saját korának, vagyis a Spiró-regény ábrázolt korának „igaz” krónikáját kívánja megírni, ha már a koncepciózus állami historikusnak, Josephus Flaviusnak ez eleve nem sikerülhetett; s noha kétségkívül rendelkezik a szükséges tapasztalatokkal, tudással, tények, források és nyelvek ismeretével, vállalkozása kudarcba fullad, s részben azért, mert a könyv végére teljesen megvakul, azaz végképp rázárul saját testi nyomorúságának „fogsága”. A szerzőre és hősére egyaránt érvényes összetávlatból, a „fogság” fiziológiai-antropológiai tapasztalataiból egyre nyilvánvalóbbá válik: ami az eszme és cél nélküli történelmi időkben veszélyeztetett személyes boldogság híján megmaradhat, az csakis a történésekre vonatkozó értelmi meglátások és a zárványértékű privátszépség-események pillanatkaraktere lehet. Az előbbiről — hősünk kritikai kommentárjai révén — már volt szó, az utóbbira pedig felhozhatjuk példaként Néró császár házi ünnepségeinek látványos előkészületét, amelyből persze, lévén minden lében kanál pikareszk hős, Uri is kiveszi a részét: „Az öreg szír nem sokat olvasott életében, de hihetetlen matematikai és zenei tehetség lakozott benne; Uri munka közben [romló fogsorának köszönhetően] két szólamban füttyözött, az öreg szír pedig a rekedt, mély hangján énekelt hozzá; mindig rögtönöztek, és mégis min-

dig együtt tudtak maradni szép harmóniában, összeverődtek az építésvezetők, hallgatták őket és tapsoltak.” (743.) Az egyszerre személyes és közösségi történet egyik rezignált kilátópontját képezi továbbá az a szép jelenet, amelyben hosszú évek után újra találkozik egymással Uri és egykori szerelme, Kainisz, aki időközben Vespasianus császár élettársa lett: „Uri nézte Kainisz ráncos arcát. / — Milyen sokat veszedtünk volna! — mondta Uri ábrándosan. — Mennyit üvöltöztünk volna egymással! De szép is lett volna! / Kainisz nevetett.” (762.) Mintha — a megfelelő személyi és historiai áttételekkel — az *Érzelmek iskolája* utolsó előtti fejezetének tömör foglatatát olvasnánk, amelyben Frédéric és Arnoux-né kései és megkésett találkozásáról tudósít minket Flaubert. Úgy tűnik, és nem csupán az idézett jelenet okán, hogy flaubert-i értelemben, tehát időkezelésében is klasszikusan modern regényt élvezhetünk Spiró jóvoltából, aki így — *A Jégmadár* már-már olvashatatlanul gigantikus útvesztője után — végre visszatért *Az Ikszek* és *A Jövevény* belakható nagyformájához.

Spirót már jó ideje foglalkoztatja a legtágabb értelemben vett Jézus-mítosz, s regényeiben eddig erősen foncsorozott tükörben ábrázolta azt: *A Jövevényben* egy párizsi lengyel Messiás-városzka történetébe ágyazva, *A Jégmadárban* pedig egy szatirikus szentéletrajz zabolátlan koordináta-rendszerén belül. Szerzőnk ezúttal a történelmi tények segítségével sikerrel zabolázta teremtő fantáziáját, azaz valószínű életsorsú, ugyanakkor rendhagyó tulajdonságokkal felruházott regényhőst alkotott, s mellékesen mintegy rendezte viszonyát a Jézus-mítoszhoz is, meggyőző alapossággal, poétikai eleganciával, árnyékszélen, fogságban. (*Magvető*, Budapest, 2005)

BAZSÁNYI SÁNDOR

A VIGILIA KIADÓ GONDOZÁSÁBAN MEGJELENT:

Joseph Ratzinger: Krisztusra tekintve

Ára: 1.200,- Ft

Megvásárolható vagy megrendelhető a Vigilia Kiadóhivatalban:

1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.

Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444

Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48.

NICOLAS WISEMAN: FABIOLA

Itt volt az ideje, hogy ezt a népszerű, a vértanúk korába vezető, sok hasonló mű mintájául szolgáló regényt teljes változatában kapják kezükbe az olvasók. A megcsonkított változatok is népszerűek voltak, de meghamisították az író szándékát, csökkentették azt a romantikus hevéletet, mely a regény egyik nagy értéke.

Nicolas Wiseman érzékletesen jelenik meg előttünk a szöveggondozó Tarbay Ede megvilágító utószavában. 1802-ben született, 1824-ben szentelték pappá és éppen 140 éve, 1865 telén hunyt el Londonban. Anglikán közegben egy elkötelezett, a katolikus egyház megújításán munkálkodó, magas tisztségbe került személyiség, aki tiszteletet parancsoló energiával szervezett és írt. 1834-ben jelentette meg a *Fabiolát*, amely az ókeresztény világot idéző regények kezdeményezője volt, olyan művek előkészítője és példája, mint a *Ben Hur* (1880), vagy a ma már klasszikus *Quo vadis?* (1900), Sienkiewicz remeke.

Az önfeláldozás, a hitért vállalt és elszenvedett vértanúság áll a regény középpontjában. Mintha azt akarná mondani szerzője, hogy ez a lelkiület mit sem veszített időszerűségéből, csak ennek megvalósítása által lehet a kereszténység a megromlott és megrontott világ átalakítója, hiteles útmutatója. Az író a lelkiesség legmélyebb rétegeiig hatol le, s ideálként mutatja az imádságos, minden mellékéstől elszakadó magatartást. Ennek gyökerei sokkal inkább felismerhetőek voltak Európában, ahol az író szülei tartózkodtak, s a többi között mindent megtekertek azért, hogy fiúk széleskörű ismereteket szerezzenek. Ezek jelen vannak a regényben, hitelesítik cselekményét. Ne feledjük, a regénynek, kivált a 19. század nagy írójánál hitelesnek kellett lennie, nem úgy, mint napjainkban. Jellemzés, leírás, pontos környezetrajz — mindez elválaszthatatlan eleme volt a cselekménynek. A *Fabiola* elsősorban a tárgyi környezet ábrázolásában ad rengeteg ismeretet, nem véletlenül ez az alcíme: *Regény a katakombák korából*. Ám ennél fontosabb evangéliumi szellemisége, szilárd, megalapozott világnézete, amely hősies és szent életék szülője volt, s bizonyos vonatkozásai máig sem halványultak el, sőt, a mai világban sok hasonló példát és magatartást kínáló olvasmányra volna szükségük a fiatalabb korosztálynak. (*Szent István Társulat, Budapest, 2004*)

RÓNAY LÁSZLÓ

SZAKRÁLIS KÉPZŐMŰVÉSZET
A KERESZTÉNY ÓKORBAN I-II.

A három monoteista vallás (judaizmus, kereszténység, iszlám) közül tulajdonképpen csak a kereszténység értelmezte újra (vagy másképpen) a szakrális „képzőművészetet” kategorikusan tiltó bibliai parancsot: „Ne faragj magadnak képmást semmiről, ami fönn az égben, lenn a földön, vagy a föld alatt a vízben van! Ne borulj le ezek előtt a képek előtt, és ne imádd őket: mert én, az Úr, a te Istened féltékeny Isten vagyok.” (MTörv 5,8–9). Ez a ’la-zább’ átértelmezés azonban soha nem volt magától értetődő, hiszen időközönként vita tárgyát képezte (illetve képezi) és védelmezésre szorult (például 8–9. századi képvita, reformáció korabeli viták).

Bugar M. István az általa szerkesztett (és sok esetben fordított) szöveggyűjteménnyel tulajdonképpen arra vállalkozott, hogy — nemzetközi viszonylatban is egyedülálló módon — átfogó betekintést nyújtson a kérdés írott forrásaiba, illetve felvázolja azt a történetet, „amelynek eredményeképp a kereszténységben a szakrális képzőművészet teljes polgárjogot nyert” (13). Ebben mások is segítségére voltak: Kóvér András, aki a rabbinikus, illetve Hasznos Andrea, aki a kopt szövegeket fordította.

A gyűjtemény külön érdeme a történeti előzmények érzékeltetése. Ezt a cél szolgálják az első két rész szövegei: *Képvita a görög-római gondolkodásban* (I, 45–95) és *Képtilalom a késő ókori zsidó vallásban* (I, 97–108). Ezt követően ismerkedünk meg az első keresztény századok magatartásával: *Keresztény apológia a pogány képkultusz ellen és az első keresztény képi ábrázolások* (I, 109–144). A szerkesztő „maximális teljességre csak a keresztény szakrális képzőművészetnek Nagy Konstantintól a 6. századig terjedő időszakának forrásait tartalmazó” (9) részben törekedett: *Képek a keresztény kultuszban* (IV–VI. század) (I, 145–286). Ez tulajdonképpen az ókeresztény kor legfontosabb történeti szakasza: az egyetemes zsinatok, a keresztény tanítás megfogalmazásában kiemelkedő szerepet játszó egyházatyák, az egyházi intézményrendszer megszilárdulásának, illetve a kereszténység nagyméretű elterjedésének és birodalmi vallássá válásának a korszaka. A következő századokban bontakozott ki a képteológia, illetve robbant ki a képvita, amiben az iszlám megjelenése is bizonyos értelemben szerepet játszott: *Csodás*

történetek és a keresztény képtelológia kezdetei a VI. századtól a képrombolás kirobbanásáig (II, 7–79), *Néhány szöveg a képrombolás korából* (II, 81–89). Az utolsó három rész tulajdonképpen tematikusan rendezett szövegeket tartalmaz: *Császárkép* (II, 91–109), *A kereszt képmása* (II, 111–126), Proskynésis: *imádat, hódolat, tisztelet* (II, 127–134).

A fordításokat megelőzően Bugár M. István tartalmaz *Bevezetésben* igyekszik egy áttekintő történelmi felvezetést nyújtani az olvasónak, amelyben egyes fogalmak (például szakrális kép, a kultikus művészet legitimitása, *ex voto* stb.) rövid magyarázatára és tisztázására is kitér. Tulajdonképpen ehhez lenne néhány, vita-kezdeményező megjegyzésem. Nem hiszem, hogy a Nagy Konstantin előtti korban lehet kiforrott „ortodox-katolikus kereszténység”-ről (20), illetve „szekták”-ról (34) beszélni. Téves azt gondolni, hogy az első időkben a keresztény képzőművészet hiánya társadalmi okokra (történetesen a szegénységre) lenne visszavezethető (17, 25). Az első keresztény nemzedékek egyáltalán nem tekinthetők a korabeli görög-római társadalom számkivetettjeinek. Az ismert szerzők és egyházi vezetők túlnyomó többségének társadalmi helyzete például jónak mondható („középosztálybeli”). Ennek sokkal inkább teológiai, biblikus gyökerei vannak.

Ezek az észrevételek nem csökkentik a szöveggyűjtemény értékét. A kiadványt a továbbkutatást segítő és lehetővé tevő „tájékoztató bibliográfia”, valamint a források és a rövidítések jegyzéke zárja. A gyűjtemény, amely az oktatásban is hasznosítható, nemcsak a szakembereknek jelent komoly segédességet, hanem az érdeklődő nagyközönség számára is hozzáférhetővé teszi az ókeresztény kor kevésbé ismert szellemi kincseit. (*Catena. Fordítások*, 6; *Paulus Hungarus Kairosz Kiadó*, Budapest, 2004)

JAKAB ATTILA

ÖSSZETARTOZÁS

Orient Enikő kiállítása a Király-Erdei-Műhelyben

Aki ismerte Orient Enikő textilművész korábbi kiállításait, annak is meglepetés a Király-Erdei-Műhely tárlata. Bár némely előzmény, és a leghangsúlyosabb: a németországi Eppingen Zászlófesztiválján (2003) szereplő, itt ugyancsak látható három zászló már erőteljesen jelezte, hogy a szakralitással átitatott élettartalom, az égi fények lélekrezdülését boldogságélményként megélő *kárpit* újabb motívummal bővül.

A zászló mint téma, mint forma, mint hit- (a közösségben való hit-) és magyarságjelkép

ugyan gyakran a színmegvallás jele is, de hogy a művészi kifejezőerő, az *összetartozás* műtárgyként megvalósuló szimbóluma is volna, arra nem túl sok a példa. Pontosabban: Budapeستől Eppingenig és Székesfehérvártól Tournhoutig (Belgium) sok helyütt lengett magyar textilművészek által készített zászló, ám minden emelkedettség, tragikus szépség (1956!) ellenére kevés zászló színskálája hordozta, mi több, mutatta föl a nemzeti karakter hármasát.

Orient Enikő hat műtárgyból álló, esztétikailag is hatékony magyarságképe természetesen erre épít: a *piros-fehér-zöld* egység tartozására. A textilművész nem szemérmes, evvel a Szent Istvánt és az országalapítást is eszünkbe juttató gesztussal megidézi történelmünket, és mindennek mellett azt a hitet — az élő, lélegző kereszténységet —, ami ezredévek során a magyar és a magyarrá lett népek kövösza volt.

A nemzet ebben a *tekenőben* forrott egygő. Támadhatta tatár, török, orosz — a hódítók színskálája jóval nagyobb, mint piros-fehérvörösbe zárt örömről és didergésünkről —, ellean szegülhetett megannyi labanc, az égi hatalmak úgy akarták, hogy megmaradjunk. Kölcsey Ferenc „a magyar nép zivataros századaiból” való példértékű imája és Dsida Jenő *Psalmus Hungaricus*ának ostorcsapás értékű átka csak segítik magyarságképünk ébrentartását. Orient Enikő is ezt teszi — zászlaival.

A korábbi, textilszálakban megképződött, a rajzolatokat írással-betűkkel (*Gloria, Deo Pax, Üdvözlégy Mária*) elmélyítő liturgia itt újabb — csaknem azt írtam: szakrális — tartalommal bővült. Pontosabban a fényt kibocsájtó, barnáit, szürkéit ugyancsak fölragyogató elemekhez — iparművészeti és emberi crédóként — a piros-fehér-zöld egymást átjáró, áttüzesítő, hol fölérősödő, hol elhalványuló, de együtt tartást adó, az önmagunk vállalásának méltóságát hirdető színcsokra társult. Úgy szölván szellő sem kell, és a kiállítás mottója — *Lobogó lobogó* — étellel teli mozgást involvál. Természetesen bennünk van ez a mozgás, ami kikristályosult, gondolatban sokszor megszenvedett életértékként lehet — miért ne volna? — a haza foglalatla is.

Am az *Összetartozás* (benne: közösségépítés, egymás megsegítése, a hitbéli erő megsokszorozása) bonyolultabb fogalom annál, hogy csupán az egyénre, a fölnevelő közegre, a családra és a világ magyarjait egybefogó hazára gondoljunk. Ezek Orient Enikőnél is lényeges, mert *lelki boltját* sok lámpással megvilágító, tápláló elemek. Ezekből indul ki, és minduntalan ezekhez tér vissza. Viszont a hat zászló — kiállításteremben vagyunk — nemcsak nemzeti jelkép, magyart a magyarral összevonó (az 1848-as zászlók *csata-*

kürtös lobogását nézve: összetoborzó) szimbólum, hanem műtárgy is. Nem fakuló, az időjárás viszontagságait jól bíró selyme ott van a gyárilag készített lobogókban. Akár ezt látjuk, akár azt, ugyanaz az érzés kerít hatalmába bennünket. Ugyanaz az érzés szorítja a torkunkat.

Csakhogya a művész attól művész — Orient Enikő pedig fölöttébb az anyagba lelket lehelő alkotó —, hogy a százszor látott szimbólumból is meg tudja teremteni a csak rá jellemző, textíliának (a japános csönd és természet zenéjét is magában foglaló égi harmóniának) különös aurát adó karaktert. Tehát zászlóiban a technika (varrás, visszahajtás, szalagátbújtatás, gomb), a forma (fecskefarok, pajzs), a szalagok, színsávok regimentje szintén összetartozást sugall. Paradox: a lázas munkafolyamatban teremődik meg a művésznek is lelki megnyugvást hozó béke.

Ezek a zászlók — kivétel a *Hétágra*, fehér a fehéren, csillagáttűnéses lobogója — a síkot konstruktív motívumokkal megbontó, a szalagokat-sávokat alul-fölül négyzettel és (a visszahajtás folytán) háromszöggel élénkítő, vertikális rendezettségű, függélyes pászmaikban — főképp ha a szín *hangszín* is orgonásípokra emlékeztető darabok. Minthogy hátlapjuk is van, és azok színkontrasztjukkal (piros-zöld – I.; zöld-fehér – II.) és formavilágukkal (a széles sávokat gyakran keretező, a másik oldaláról átvillanó megannyi „vonallal”) ugyanolyan érvényességűek, mint az előlről látható piros-fehér-zöld mező; megfordítva is ugyanazt az esztétikai élményt revelálják.

A textilművész invenciózus formavilága, a színeket áttűnésben is megmutató, a felületeket hol nyolc, hol négy, illetve két sávra osztó leleménye, a vertikális építkezést (torony-zászló!) oldalirányba elmozgó „vonalakkal” (keskeny szalagokkal) és „foltokkal” (rombuszokkal, trapézokkal, háromszögekkel) megbolygató, a szokványos trikolórt új szerkezeti renddé avató kedélye (IV; V; VI. – 2004) mind-mind része annak, hogy a zászló mint műalkotás elemei erejű élményt sugározzon: Orient Enikő belénk plántált hitét. Ami nem más, mint az itt épp esztétikailag meggyőző műtárgyak révén is kinyilvánított hazaszeretet.

SZAKOLCZAY LAJOS

Puskely Mária: A KERESZTÉNY EURÓPA SZELLEMI GYÖKEREI Az öreg földrész hagiográfiája

Puskely Mária Kordia nővér ismét jelentős művet írt, ezúttal az egyetemes keresztény egyház szentjeiről és boldogjairól. A történész szerze-

tesnővér hosszan tartó gyűjtőmunkájának gyümölcse ez a hatalmas lexikon, amelyet már több hasonló témájú műve előzte meg: *Akik a jobbik részt választották* (1978), *Akik hitték a szeretetben* (1979), *Ezer év misztikájából* (1990), „...Virágoskert vala híres Pannónia” (1994), *Kétezer év szerzetessége I–II.* (1996,1998).

A Kairosz Kiadó igényes minőségben kiadott új könyvének tartalomjegyzékét nézve jól láthatjuk a könyv szisztematikus felépítését. Ez a könyv egyáltalán nem egy olyan gyűjtemény, amelyben lelki írók, rendalapítók és szentek írásaiból, legendáiból lehetne egy csokorra valót átolvasni, hanem a nyugati és keleti egyetemes keresztény egyház több mint 1700 szentjének, vértanújának, hitvallójának, továbbá szüzeknek és hitvestársaknak tudományos hitelességgel történő bemutatása, akik kontinensünk értékeit, kultúráját hordozták, gyarapították, és örökségként ránk hagyták. A könyv nekik állít méltó emléket tudományos igényű bemutatásukkal, hiteles források alapján. A rendszerbe gyűjtött adatokkal a szenteket nemzeti hovatarozásuk, régiók, országok szerint csoportosítva mutatja be a vaskos kötet. Minden egyes csoport előtt Vörös Károly történésztől olvashatunk egyháztörténeti bevezetőket. „Történelmi szempontból sokszor nehéz volt a szenteket besorolni egy-egy országhoz — mondta Vörös Károly a könyv bemutatóján. — Ők nem határozták meg, melyik nemzethez tartoznak, egy egységes, szellemi Európában gondolkodtak.”

A könyv Európa hat társ-védőszentjének bemutatásával kezdődik. Majd a szentek időrendben sorakoznak: előbb a Római, majd a Nyugatrómai illetve a Keletrómai Birodalom idejéből egészen a 15. század közepéig. Ezek után következnek időrendben egészen napjainkig Délkelet-Európa, Kelet-Európa szláv térsége, Kaukázus, Krím, Nyugat-, Közép- és Észak-Európa országai. Mivel az egyház szentjeit a naptárban is elhelyezte, ennek megfelelően minden ország esetében olyan sorrendben találhatók meg a szentek, ahogy az egyházi naptárban is szerepelnek. Az egyes részeket és a könyvet gazdag bibliográfiával fejezi be a szerző, amit egy igen hasznos fogalomtár követ. Itt abcében megtalálhatjuk azoknak a speciális és idegen szavaknak (latin-görög) a jegyzékét, melyeket a szövegekben a szerző is használt, ezzel egy sajátos nomenklatúrát közkinccsé téve. Végezetül a szentek névmutatója és egy földrajzi névtár teszi könnyebbé a tájékozódást.

A kötet összeállításának sajátos szempontja volt, hogy az ismeretlen vagy kevésbé ismert szenteket igyekeztek elsősorban bemutatni, míg a híres, „nagy” szentekről kevesebb szó esik.

Magyarországnak csupán néhány oldal jutott, de szentjeinkről szintén sokféle olvashatunk. Ugyanakkor a kötetben megismerhetjük azokat a magyar származású szenteket, akiket más nemzetek tisztelnek, és egy mellékelt történelmi táblázaton 120 magyar szentéletű keresztényről is láthatunk áttekinthető összefoglalást, akik a 10–17. században éltek. A könyvben 600 fekete-fehér kép és 56 színes tábla teszi látványosabbá a szentek bemutatását.

Puskely Mária e művében is tárgyilagosságra kötelezte el magát, mely informatív anyag mögött precíz kutatói és fordítói munka rejlik. A számos, számunkra szinte ismeretlen szenteket — mint például Szent Misztiszláv, Szent Habibosz, Boldog Nikolaus Gross vagy Szent Jon Ögmundsson püspök — a szerző legalább pár sorral, de esetenként bővebb történelmi, biográfiai elemeket is bemutatva ismerteti meg velünk. Nem ritka, hogy a szent valamely írásából is bemutat egy-egy lefordított részletet, s ezzel annak lelki világát, lelkiségét is élénk tudja tárni.

E lexikális műben megtaláljuk azoknak az emberi, szellemi és lelki értékeknek a gyökereit, amelyeket európai gyökereknek tekinthetünk. E gyökerek ma is gyümölcsozók, bár sokan megkérdőjelezik, valóban azok-e. E kötet és a bemutatott szent keresztények sora azt bizonyítja, hogy van mit tanulunk ma is ezektől az elődöktől, akik nemzeti hovatartozástól függetlenül is tudták építeni és őrizni a közös európai keresztény szellemet, hitet és értékeket. Ezen értékek mindig örök módon mutattak túl az emberin, mutatva az utat az emberi lét végső értelme és célja, Jézus felé. E keresztény férfiak és nők, gyermekek és idősek, papok, szerzetesek és házasságok ezzel a biztos tudással tudták átvészelní földrészünk századainak viharos történelmét, s megőrizni a hitet jelen korunk generációi számára is. A krisztusi Örömhír örök értékeit építették a közös Európa-házba. (*Kairoosz*, Budapest, 2004)

MEDGYESSY L. EMMÁNUEL

RAJ TAMÁS – SZELÉNYI KÁROLY: HOL VOLT AZ ÉDEN KERTJE?

Ragyogó kivitelezésű albumot adott ki tavaly az Athenaeum 2000 Könyvkiadó. Raj Tamás szerkesztésében, Szelényi Károly fotóművész felvételeivel nemcsak a Szentföld Jézus Krisztus és apostolai által bejárt tájait, városait, épületeit stb. idézik élénk, hanem — mint Raj Tamás írja: „Ebben a szellemi kalandozásban útikalauzként magát a Szentírást választottuk, amelynek hősei és gondolatai így — reményeink szerint — megtalálják az utat az olvasó szívéhez.” Ennek nyoma-

tékos kidomborítása megnyilvánul a Bibliából vett idézetek vörös betűs megjelenítésével.

Raj Tamás előszavában kijelenti: „Könyvünk nem útikönyv célját szolgálja, nem követünk benne sem időrendbeli, se topográfiai sorrendet, mindössze harminc kiemelkedő helyszínt választottunk ki Izrael szentföldi tájai közül, amelyek segítségével a bibliai vallás és kultúra sokoldalú bemutatására törekedtünk.” E harminc „kiemelkedő” helyszín, s a többségükre szánt hat-hat oldal arányos elosztását illetően vitatkozhatnánk, mert akad köztük nyolc oldalas is hétszer. Mi nagyobb szerepet szántunk volna Betlehemnek, Jézus szülőhelyének, a mélyben látható szűk barlangnak és a fölötte magasodó templomnak. Keveselljük a Felső- és Alsó-Galilea városaival való foglalkozást is, bár ha összevetjük a *Galilea regényes tájait*, *A Kármel-hegyet*, *Cfát városát*, és *Názáret, az őrhelyet*, ez így már 26 oldal. Szívesen láttuk volna Jézus csodatevő, s a többi isteni tanúbizonyság helyeit.

Szelényi Károly fotóművész izraeli útjai alkalmával éveken keresztül több mint három ezer felvételt készített különféle helyszíneken, amelyek számos hazai és izraeli kiállításon szerepeltek már. A területileg kicsiny ország legváltozatosabb tájaiban gyönyörködhetünk e könyvben látott képei alapján „a Hermon hófölte ormaitól Elát szubtrópusi klímájáig.” A Párán pusztájának beláthatatlan kőrengetege, a Holt-tengeri tekerccseket rejtegető Qumrán, az ősök sírjait kitaró Kidrom völgye, Negev-sivataga „Salamon-oszlopai”-val és más különleges kőformációival sivárságukban is lenyűgözőek.

Mindezeket csodálatosan ellenpontozzák például a *Sáron rózsája* fejezet „Rockefeller-kert díszei”, s közülük is kiemelten a festői harmadik felvétel, a Jordán-völgye több elragadó felvétele, például a *Keresztelkedők*, a vizeses Én-Gedinél, a hét forrás Taghbánál, vagy a Holt-tengerben tükröződő, sóból keletkezett szobrok. Érdekes felvétel a *Síratófal* magassága mögül is kiemelkedő Sziklamecset monumentális kupolája, szép a festők városa, a Cfát zsinagóga két felvétele, a Bét Él („Isten háza”) kapcsán látható, de főleg a 183. oldalon a *József törzse* elnevezésű Chagall-üvegablak. A *Jerikói pálmák* (49), a *Ciszterna* (69), a *Kaktusztelep* (138) s az *Ültetvény* (153) helyett szívesebben vettük volna a Kneszet előtt álló hatalmas kő *Menorát*, az Emlékezés hegyen a Jád Vá sém képsorait, vagy a különböző nemzetek művészei által készített freskóképeket, mozaikfalakat. Összességében mégis csak azt mondhatjuk: csodálatos album. (*Athenaeum 2000 Könyvkiadó*, Budapest, 2004)

FRIDECZKY FRIGYES

SOMMAIRE

- JOHANNES B. FREYER: „Ignorans sum et idiota.” La simplicité comme source de savoir et sagesse chez Saint François d’ Assis
- ZOLTÁN BALÁZS: Sur notre incapacité à nous sauver
- GYULA BORBÁNDI: Le Pater. Mes souvenirs sur József Jánosi SJ
- KÁROLY RÉDEI: L’origine de la langue et du peuple hongrois
- FRÈRE ROGER: Un avenir de paix
- Hommage à Frère Roger — par Orsolya Hardi, Pál Solt et Attila Thorday

INHALT

- JOHANNES B. FREYER: „Ignorans sum et idiota.” Die Einfalt als Quelle des Wissens und der Weisheit beim Heiligen Franziskus von Assisi
- ZOLTÁN BALÁZS: Über unsere Unfähigkeit zum Heil
- GYULA BORBÁNDI: Der Pater. Erinnerungen an József Jánosi SJ
- KÁROLY RÉDEI: Die Herkunft der ungarischen Sprache und des Volkes
- FRÈRE ROGER: Eine Zukunft in Frieden
- Hommage à Frère Roger — von Orsolya Hardi, Pál Solt und Attila Thorday

CONTENTS

- JOHANNES B. FREYER: „Ignorans sum et idiota.” Simplicity as the Source of all Knowledge and Wisdom by St. Francis
- ZOLTÁN BALÁZS: Our Incapacity for Salvation
- GYULA BORBÁNDI: The Father. Memories about József Jánosi SJ
- KÁROLY RÉDEI: The Origin of the Hungarian Language and Nation
- FRÈRE ROGER: A Future of Peace
- Hommage à Frère Roger — by Orsolya Hardi, Pál Solt and Attila Thorday

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztő: BENDE JÓZSEF Szerkesztőségi titkár és tördelő: KÁLMÁN ZOLTÁNNÉ

Munkatársak: DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG (Egyháztörténet), GÖRFÖL TIBOR (Teológia), HAFNER ZOLTÁN (Szépirodalom)

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Veszprémi Nyomda Rt.

Felelős vezető: Fekete István vezérigazgató

Lapunk megjelenését a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Nemzeti Kulturális Alapprogramja támogatja

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Piarista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigília Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Rt. és alternatív terjesztők. A Vigília csekk számla száma: OTP. VII. ker. 11707024–20373432. Előfizetési díj: 2005. évre 2.760,- Ft, fél évre 1.380,- Ft, negyed évre 690,- Ft. Egy szám ára 300,- Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: 55,- USD vagy ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10–14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 300 Ft

VIGILIA

SZEMLE

- NICOLAS WISEMAN Fabiola. Regény a katakombák korából
- Szakrális képzőművészet a keresztény ókorban I–II.
 - Összetartozás. Orient Enikő kiállítása a Király-Erdei-Műhelyben
- PUSKELY MÁRIA A keresztény Európa szellemi gyökerei.
Az öreg földrész hagiográfiája
- RAJ TAMÁS–SZELÉNYI KÁROLY Hol volt az Éden kertje?
Izrael szentföldi tájai
- A SZEMLÉKET ÍRTÁK Frideczky Frigyes, Jakab Attila,
Medgyessy L. Emmánuel, Rónay László
és Szokolczay Lajos

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- II. János Pál – XVI. Benedek
- A szív egyszerűsége.
Karácsonyi körkérdés
- Ökológia – keresztény szempontból
- Adriányi Gábor, Dévény István,
Gáspár Csaba László, Lengyel Balázs,
Pór Péter és Rónay László tanulmánya
- Danyi Zoltán, Határ Győző,
Nagy Gáspár, Tandori Dezső,
Vasadi Péter és Clive Wilmer írása

ISSN 004260242-4

9 770042 602425